

Sociaal Veiligheidsplan
Montessorischool De Amstel

2020-2021

Inhoudsopgave

Voorwoord	
Inleiding	
Sociale en fysieke veiligheid	
Netwerk bij incidenten en calamiteiten	
Gedragsregels	
Incidentenregistratie	
Fysieke veiligheid	
Protocol opvang personeel bij ernstige incidenten/schokkende gebeurtenissen ..	
Registratieformulier ernstig incident	
Protocol Opvang leerlingen bij ernstige incidenten	
Protocol: Melding (dreigen met) agressie en/of geweld (verbaal en fysiek) of seksuele intimidatie	
Protocol Schorsing en verwijdering	
Protocol Meldcode Kindermishandeling	
Pestprotocol	
Protocol bij overlijden leerling, ouder, collega	
Stappenplan bij overlijden leerling	
Stappenplan bij overlijden ouder	
Stappenplan bij overlijden leerkracht	
Bijzondere omstandigheden	
Formulieren rondom overlijden	
Schoolnoodplan	
Protocol bij ongelukken op school	
Ongevallenregistratie Montessorischool De Amstel.....	
Ongevallenmeldingsformulier arbeidsinspectie	

Voorwoord

Voor u ligt ons sociaal veiligheidsplan.

Op Montessorischool De Amstel hoort een veilig klimaat tot de kern van onze visie. Een veilig klimaat is een voorwaarde om goed te kunnen werken en leren. Daar werken we elke dag aan. Dat begint al bij het ingaan van de school, als we de kinderen en hun ouders verwelkomen bij de buitendeur én bij het klaslokaal, elkaar een hand geven en goede morgen wensen. We zien de kinderen werkelijk, zien direct hoe het met een kind gaat en kunnen daar meteen op inspelen.

In dit sociaal veiligheidsplan wordt het beleid rondom het veilig klimaat beschreven. Het plan bevat enkele protocollen die we gebruiken bij verschillende gebeurtenissen.

Het sociaal veiligheidsplan is een groeidocument. Door regelmatig stil te staan bij de verschillende onderdelen evalueren we het huidige beleid en stellen we de diverse onderdelen zo nodig bij, en vullen we aan waar nodig.

Teamleiding De Amstel

Inleiding

Veiligheid

Veiligheid in het onderwijs omvat meer dan veilige speeltoestellen en een goed noodplan. Een veilige school is een school waar leerlingen, ouders en leraren zich veilig voelen. De basisschool is een afspiegeling van de samenleving. Ook wij hebben wel eens last van (kleine) criminaliteit of onveilige situaties. Kinderen, teamleden en/of ouders komen wel eens in aanraking met vormen van ongewenst gedrag of incidenten, zoals pesten, vernielingen en agressie.

Pedagogisch klimaat

Het pedagogisch klimaat is van invloed op de veiligheid rond en in de school. Het pedagogisch klimaat is de sfeer waarin kinderen, team en ouders leren, werken en ontwikkelen met elkaar, hoe we met elkaar omgaan, hoe we regels en afspraken hanteren, kortom: hoe we met elkaar in verbinding staan in een fijne, veilige en positieve sfeer. Door te zorgen voor een positief pedagogisch klimaat zijn kinderen in staat om gemotiveerd te leren in een veilige leeromgeving. De school staat niet alleen in het creëren van sociale veiligheid. Samen met de partners om de school, zowel de buurt- als maatschappelijke partners, en de ouders zorgen wij voor een veilige omgeving voor de kinderen.

Sociale en fysieke veiligheid

Onder het kopje veiligheid kunnen verschillende aspecten worden verstaan. In dit hoofdstuk maken we onderscheid tussen sociale veiligheid en fysieke veiligheid op het niveau van de kinderen en de volwassenen.

Sociale veiligheid voor kinderen en leerkrachten.

Je veilig voelen is een sociale voorwaarde om tot actief meedenken en meewerken te komen. We maken gebruik van verschillende programma's en interventies om kinderen en leerkrachten te helpen zich veilig en competent te voelen en daarin te volgen:

Leerlingniveau

- *Tevredenheidsenquête*

Jaarlijks worden de kinderen van groep 5 t/m 8 bevraagd middels de tevredenheidsenquête.

- *Wellevendheidslesjes*

In de onderbouw worden 'wellevendheidslesjes' (lessen in omgangsvormen) gegeven volgens de drie perioden (montessorimethode).

- *Rots- en watertrainingen, kringgesprekken, groepslessen, kindgesprekken*

In schooljaar 2020-2021 krijgen alle groepen van september tot en met december Rots- en Watertrainingen van vakleerkracht Annemarie. Van januari tot de zomervakantie krijgen alle kinderen die dat nodig hebben in kleine groepjes rots- en watertraining.

Met kringgesprekken en discussies bespreken we gebeurtenissen in de school of in de wereld. In de klassen worden lessen die leerkrachten zelf maken of bedenken naar aanleiding van iets dat speelt in de klas.

Met de werkdruverminderingsgelden kunnen groepsleerkrachten uit de klas om kindgesprekken te voeren met kinderen, o.a. op gebied van de sociaal-emotionele veiligheid

- *Sociaal-emotioneel volgsysteem*

Dit schooljaar passen we de leerlijnen in Parnassys voor de sociaal-emotionele ontwikkeling aan, op basis van een afstudeerproject van intern begeleider en leerkracht Tessa Tebbenhof op dit gebied. Zo kunnen we de leerlijnen op een voor onze school passende manier bijhouden voor dit onderdeel. Voor kinderen met een opvallende ontwikkeling, zetten we observaties van onze eigen interne begeleiders in, kindgesprekken, kindplannen en roepen we zo nodig ook de expertise van onze adviseur passend onderwijs en van buiten in.

- *Gedragsspecialisten*

Op onze school werkt een leerkrachten die tevens gedragsspecialist is (Tessa Tebbenhof). Daarnaast gebruiken we regelmatig de expertise van de gedragsspecialist van STAIJ, Ellen de Rooij. Zij voert kindgesprekken met kinderen, en geeft leerkrachten ondersteuning waar gewenst. De gesprekken worden in Parnassys bijgehouden, en besproken met leerkrachten en ouders. Uit de gesprekken vloeien ook regelmatig handelingsadviezen voor de leerkrachten voort.

- *Extern aanbod*

Soms blijkt dat kinderen meer nodig hebben dan bovenstaand. Via de OKA kunnen we kinderen en hun ouders verwijzen naar een faalangst reductietraining, sociale vaardigheidstrainingen, een kinderpsycholoog, Semmie, trainingen voor kinderen waarvan de ouders gescheiden zijn, et cetera.

- *Internet voor kinderen*

We doen veel aan het veilig gebruiken van internet door onze leerlingen. We besteden regelmatig aandacht in de klassen aan het gebruik van internet, laten de kinderen weten dat je op moet passen met wie je contact maakt op internet, naar welke sites je wel en niet gaat, et cetera. We voeden onze kinderen hierin op: zoals je kinderen ook moet leren om veilig te fietsen in het verkeer buiten, zo moet je kinderen ook opvoeden om zich veilig op internet te gedragen.

Leerkrachtniveau

- *Gesprekscyclus*

Om het welbevinden en de veiligheid van de leerkrachten te volgen zijn er structureel twee personeelsgesprekken: het ambitiegesprek en het functioneringsgesprek. Deze gesprekken vinden elk jaar plaats en geven de schoolleiding inzicht in het welbevinden van de leerkracht en maken mogelijke risico's zichtbaar. Leerkrachten zonder vast contract hebben elk jaar een ambitiegesprek, twee functioneringsgesprekken en een beoordelingsgesprek. Leerkrachten (en andere medewerkers) met een vast contract hebben jaarlijks een ambitiegesprek, een functioneringsgesprek en ongeveer driejaarlijks een beoordelingsgesprek. Naar aanleiding van het gesprek krijgt een leerkracht zo nodig extra klassenbezoeken, supervisie, coaching of werkbegeleiding aangeboden.

- *Tevredenheidsenquête*

In een driejarige cyclus wordt de leerkracht bevraagd middels de digitale tevredenheidsenquête. In november 2015 werd deze enquête voor het eerst afgenomen. Als er naar aanleiding van de resultaten nader onderzoek nodig lijkt naar veiligheidsbeleving zal de vragenlijst van het vervangingsfonds worden afgenomen. <http://www.agressiegeweldbijonderwijspersoneel.nl/>

- *Vertrouwenspersoon*

De vertrouwenspersoon is de spil tussen een personeelslid en de externe vertrouwenspersoon. Personeelsleden kunnen in vertrouwen hun zorgen delen met

de interne contactpersoon inzake seksuele intimidatie en/of misbruik. Dit schooljaar is dit Tessa Tebbenhof.

Netwerk bij incidenten en calamiteiten

- *Driehoeksoverleg*

Maandelijks vindt het Driehoeksoverleg plaats tussen de Adviseur Passend Onderwijs Eduard Bergman, Ouder Kind Adviseur Naiyara Zechiel en de interne begeleiders Neeltje Jobse en Tessa Tebbenhof. Hierin worden kinderen met zorgelijke ontwikkelingen op cognitief of gedragsmatig gebied besproken, of kinderen die opgroeien in een zorgelijke situatie.

- *Zorg Breedte Overleg*

Naar behoefte vindt een ZBO plaats. Kinderen met zorgelijk gedrag of kinderen die opgroeien in een zorgelijke situatie worden besproken. Vanuit verschillende invalshoeken bespreken we de casus en worden interventies ingezet. Wij hebben er bewust voor gekozen om zo veel mogelijk te bespreken in het driehoeksoverleg, omdat we daarmee snel en effectief kunnen handelen. Waar nodig zullen we kinderen ook bespreken in het ZBO.

- *Inzet Ouder Kind Adviseur*

Soms loopt het niet helemaal goed met een kind. De signalen kunnen vanuit de ouders komen, vanuit de leerkracht of door het opvallend gedrag van het kind. Bij twijfel over de huiselijke situatie schakelen we de OKA in, zij kan ouders adviseren in de opvoeding.

- *Contacten buurtregisseur/politie*

Contact met de buurtregisseur is tot op heden nog niet nodig geweest. Mocht dit aan de orde komen, dan zullen wij deze regisseur inschakelen.

- *GG&GD*

De GG&GD staat voor ons klaar met onze vragen rondom jeugdgezondheid. Jaarlijks worden de vijf- en tienjarigen bij ons op school onderzocht. Met toestemming van ouders worden deze onderzoeken nabesproken met de teamleiding. De schoolverpleegkundige neemt deel aan het zorgbreedteoverleg.

- *Contacten met praktijken voor psychologen/ integratieve therapeuten*

Wij hebben regelmatig contact met de verschillende hulpverleners.

Gedragsregels

In de school werken we aan een warm en eenduidig pedagogisch klimaat. Aan het begin van elk schooljaar organiseren we een sfeerweek. Tijdens deze week bedenken kinderen samen met hun leerkrachten waarom het zo fijn is bij ons op school. Voorbeelden van dergelijke beschrijvingen zijn:

We zorgen voor elkaar; we werken rustig; we helpen elkaar; we luisteren goed naar elkaar en naar de juf of meester, et cetera. Dit jaar maken we een gezamenlijk kunstwerk in de hal dat verbeeldt hoe we 'samen schitteren.'

Om de veiligheid zo veel mogelijk te waarborgen, hebben wij als teamafspraken dat mannelijke personeelsleden nooit helpen bij 'ongelukjes' bij het verschonen op het toilet, en zorgen dat ze nooit alleen zijn met een kind in een ruimte. Kinderen dienen zindelijk te zijn en, bij ongelukjes, zich zelfstandig te kunnen verschonen (staat ook in de schoolgids). Is er toch hulp nodig, dan schakelt een mannelijk personeelslid een vrouwelijk personeelslid hiervoor in.

Incidentenregistratie

Om de sociale veiligheid te monitoren, te evalueren en het beleid bij te stellen, is het noodzakelijk om de incidenten te registreren. Door analyse van de data kunnen we toekomstige incidenten wellicht voorkomen.

Na ernstige incidenten vult het betrokken personeelslid het formulier in en hangt dit in Parnassys bij het desbetreffende kind. De directeur houdt het overzicht op de incidenten en initieert evaluatie aan het einde van het schooljaar. Bij deze evaluatie staat de vraag centraal: wat is er nodig om de sociale veiligheid zo optimaal nodig te houden en wat kunnen we nog anders doen of verbeteren?

Incidenten die in de incidentenregistratie moeten worden geregistreerd zijn:

- bedreiging (verbaal of non-verbaal, waarbij de ontvanger zich sterk geraakt voelt)
- fysiek geweld (ernstige fysieke geweldpleging waarbij behandeling bij een arts nodig is)
- grove pesterijen (pesterij heeft systematisch en terugkerend karakter)
- seksuele intimidatie en misbruik (seksuele bedreigingen en daadwerkelijk seksueel handelen)

Registratie van dergelijke incidenten heeft gelukkig nog niet hoeven plaats te vinden tot op heden.

Fysieke veiligheid

Naast de sociale veiligheid is er op onze school ook aandacht voor de fysieke veiligheid: hieronder vallen:

- de controles van het gebouw
- het schoolnoodplan
- de bedrijfshulpverlening
- de ongevallenregistratie
- het ziekteverzuimbeleid
- de Risico-inventarisatie

Controle van het gebouw

Het schoolgebouw is voorzien van een brandmeldinstallatie. Deze installatie is direct verbonden met de meldkamer van Intersafe. Intersafe belt bij alarm eerst de school, en vervolgens de brandweer indien nodig. Zie verder het ontruimingsprotocol.

Eenmaal per jaar worden de blusmiddelen gecontroleerd door een erkend bedrijf, en eenmaal per maand wordt de brandmeldinstallatie gecontroleerd door een erkend bedrijf.

Na de rapportage zorgt de teamleiding van de school voor het herstellen van de mankementen.

De mechanische afzuiging, de cv ketel en de elektrische installaties worden eenmaal per jaar gecontroleerd door een extern bureau.

Schoolnoodplan/ontruimingsplan

Het schoolnoodplan wordt elk jaar bijgesteld. Minimaal tweemaal per jaar oefenen we de ontruiming met de hele school. Na evaluatie wordt het ontruimingsplan bijgesteld. Het schoolnoodplan is als bijlage opgenomen.

Bedrijfshulpverlening

We besteden vanaf dit schooljaar elk schooljaar één studiedag aan de bedrijfshulpverlening. Het gehele team neemt deel aan deze scholing. We oefenen minimaal twee keer per jaar met alle kinderen de ontruiming. Ook de ouders worden geïnstrueerd over de ontruiming. Met name bij grote activiteiten (zoals de winterfeestborrel voor ouders) is het van belang dat de ouders meewerken aan een soepele en snelle ontruiming.

Ontwikkelpunten

Zoals al in de inleiding is genoemd, is dit document een dynamisch document en zal het regelmatig worden bijgesteld.

Protocol opvang personeel bij ernstige incidenten/schokkende gebeurtenissen

De opvang

Op het moment dat er een schokkende gebeurtenis of ernstig incident heeft plaatsgevonden wordt direct de teamleiding of de contactpersoon geïnformeerd. Samen vormen zij de sleutelgroep, degene die het bericht ontvangt organiseert het eerste overleg van de sleutelgroep. De melding wordt schriftelijk vastgelegd door een lid van de sleutelgroep.

De sleutelgroep

De sleutelgroep bestaat uit een lid van de teamleiding en de contactpersoon.
De sleutelgroep :

- biedt een luisterend oor.
- geeft advies en verwijst eventueel door naar professionele instanties.
- geeft informatie over opvangmogelijkheden.
- informeert belanghebbenden hoe om te gaan met het gebeurde.
- gaat vertrouwelijk om met de informatie die zij krijgen.

Taken en verantwoordelijkheden

- De sleutelgroep is verantwoordelijk voor de eerste opvang.
- De sleutelgroep is verantwoordelijk voor het (laten) invullen voor het registreren van het incident, de voorlichting binnen de organisatie en de contacten met externe instanties als slachtofferhulp e.d.
- De sleutelgroep bewaakt de voortgang van de hulpverlening aan het slachtoffer.
- De sleutelgroep is verantwoordelijk voor het organiseren van de continuïteit in de school.
- De sleutelgroep is verantwoordelijk voor een adequaat vervolg van de opvang. Een lid van de teamleiding neemt zo spoedig mogelijk contact op met de desbetreffende medewerker of leerling (slachtoffer), maar in ieder geval binnen 72 uur.

De opvangprocedure

Als een medewerker een schokkende gebeurtenis meemaakt wordt de volgende procedure gevolgd:

- Iedereen is verplicht het slachtoffer uit de situatie te helpen en de eerste opvang te verzorgen; zo snel mogelijk wordt de teamleiding gewaarschuwd.
- Een collega of het slachtoffer meldt de schokkende gebeurtenis zo snel mogelijk bij een lid van de sleutelgroep
- De sleutelgroep neemt contact op met het slachtoffer en biedt adequate hulp.

Terugkeer op het werk

De sleutelgroep heeft de verantwoordelijkheid de betrokkene bij de terugkeer te begeleiden.

Uiterlijk twee weken na terugkeer onderzoekt de directeur of betrokkene zich weer voldoende veilig voelt. Als dit niet zo is, dan worden initiatieven ontwikkeld om tot een oplossing te komen. Betrokkene volgt het proces conform de gemaakte afspraken. De sleutelgroep onderzoekt of er maatregelen moeten worden genomen om herhaling te voorkomen.

Administratieve procedure

De betrokken medewerker:

- legt (met of zonder hulp) het gebeurde schriftelijk vast.
- levert het formulier in bij een lid van de sleutelgroep.

De teamleiding:

- verwerkt de meldingen in het jaarverslag en bespreekt deze met de medezeggenschapsraad.
- neemt alle schokkende gebeurtenissen geanonimiseerd op in een digitaal bestand.
- stelt afhankelijk van de ernst van de gebeurtenis betrokkene in de gelegenheid om naar huis te gaan.
- kan besluiten dat de arbeidsinspectie wordt ingeschakeld.
- heeft de taak om samen met het slachtoffer eventuele materiële schade vast te stellen en zorg te dragen voor een snelle afwikkeling van de schadevergoeding.

Melding bij de politie:

- Bij een misdrijf wordt altijd aangifte gedaan bij de politie.

Registratieformulier ernstig incident

Naam slachtoffer

Adres:

Postcode en plaats:

Slachtoffer is:

Plaats van het incident:

Datum en tijdstip incident:

Vorm van agressie / geweld:

- fysiek t.w.
- verbaal t.w.
- dreigen t.w.
- vernielzucht t.w.
- diefstal t.w.
- seksuele intimidatie t.w.
- anders t.w.

Behandeling:

0 géén

0 behandeling in ziekenhuis / huisdokter / EHBO

0 opname in het ziekenhuis

0 ziekteverzuim / leerverzuim

0 anders nl. : opvang door schoolleiding

Schade:

0 materieel t.w. :

kosten: €

0 fysiek letsel t.w. :

kosten: €

0 psychisch letsel t.w. :

kosten: €

0 anders t.w. :

kosten: €

Afhandeling:

0 politie ingeschakeld aangifte gedaan: ja / nee

0 melding arbeidsinspectie ernstig ongeval: * ja / nee

0 psychische opvang nazorg: ja / nee

- *Indien noodzakelijk ongevallenmeldingsformulier Arbeidsinspectie invullen en opsturen, verplicht!*
- *Bestuur informeren!*

Korte beschrijving van het incident:

Suggesties voor verdere afhandeling:

Bijlage 2

Protocol Opvang leerlingen bij ernstige incidenten

Op het moment dat een ernstig incident van agressie / geweld / seksuele intimidatie met een leerling als slachtoffer heeft plaatsgevonden, wordt onmiddellijk een lid van de sleutelgroep geïnformeerd. Deze meldt de gebeurtenis bij de teamleiding. Het lid van de sleutelgroep beoordeelt de situatie ter plekke. Een lid van de sleutelgroep vult (eventueel samen met het slachtoffer) het meldingsformulier in.

Taken en verantwoordelijkheden

Het sleutelteam

- biedt een luisterend oor;
- geeft advies over symptomen die kunnen optreden na een schokkende gebeurtenis;
- geeft informatie over opvangmogelijkheden;
- geeft eigen grenzen aan wat betreft de mogelijkheden voor hulpverlening en zoekt mee naar oplossingen (eventueel doorverwijzen naar professionele instanties);
- informeert leerling en ouders m.b.t. het omgaan met schokkende gebeurtenissen;
- gaat vertrouwelijk om met de informatie die zij krijgen;

Taken en verantwoordelijkheden na een schokkende gebeurtenis

- Het bij het incident aanwezige personeel en de sleutelgroep zijn verantwoordelijk voor een goede eerste opvang;
- De sleutelgroep is verantwoordelijk voor het (laten) invullen van het meldingsformulier en het registreren van het incident, de voorlichting binnen de organisatie en de contacten met externe instanties als slachtofferhulp, e.d.;
- De sleutelgroep bewaakt de voortgang van de hulpverlening aan het slachtoffer;
- De sleutelgroep is verantwoordelijk voor het organiseren van de continuïteit in de school (bijvoorbeeld opvang klas indien leerkracht bij slachtoffer blijft);
- De sleutelgroep is verantwoordelijk voor een adequaat vervolg van de opvang van het slachtoffer;
- De teamleiding neemt zo spoedig mogelijk, maar in ieder geval binnen 72 uur, contact op met de ouders van het slachtoffer;

De opvangprocedure

Als een leerling een schokkende gebeurtenis meemaakt, wordt de volgende procedure gevolgd:

- Iedereen is verplicht het slachtoffer uit de situatie te helpen en de eerste opvang te verzorgen. De sleutelgroep wordt zo snel mogelijk geïnformeerd;
- Het lid van de sleutelgroep zorgt voor de eerste begeleiding van het slachtoffer;
- De sleutelgroep neemt binnen drie dagen contact op met de ouders van het slachtoffer en biedt adequate hulp;
- De sleutelgroep onderhoudt contact met de ouders van het slachtoffer en zorgt voor een verantwoorde wijze van terugkeer naar de school.

Contact met slachtoffer

Het is de taak van de sleutelgroep om (via de ouders) contact te houden met het slachtoffer en de medewerkers en de leerlingen te (blijven) informeren over de situatie. Op deze manier verliest het slachtoffer niet het contact met de school.

Binnen drie dagen na het incident heeft de teamleiding een gesprek met de ouders van de betrokkene(n). Tijdens dit gesprek wordt onder meer bezien of hulp aan betrokkene(n) gewenst is. Binnen drie weken vindt een vervolgggesprek plaats, waarin de teamleiding onder meer informeert of de opvang naar tevredenheid verloopt. Na ongeveer twee maanden vindt een afsluitend gesprek plaats.

In veel situaties kan het wenselijk zijn, dat het slachtoffer informatie krijgt over de dader en de manier waarop deze zijn daad verwerkt.

Terugkeer op school

De groepsleerkracht en de sleutelgroep hebben de verantwoordelijkheid de leerling bij de terugkeer te begeleiden. Na een schokkende gebeurtenis komt er een moment van confrontatie met de plaats waar - of de persoon met wie - de schokkende gebeurtenis heeft plaatsgevonden. Dit kan een moeilijk moment zijn afhankelijk van de aard en oorzaak van de gebeurtenis. Soms zal er weer een basis moeten worden gelegd voor een werkbare relatie, in ieder geval zal het vertrouwen in zichzelf en de omgeving weer opgebouwd moeten worden. Twee weken na terugkeer moet door de teamleiding worden onderzocht of betrokkene zich weer voldoende veilig voelt. Als dit niet zo is, dan worden initiatieven ontwikkeld om tot een oplossing te komen. De sleutelgroep volgt het proces in ieder geval conform de gemaakte afspraken. Zo nodig moeten door de teamleiding in overleg met de sleutelgroep maatregelen worden genomen om herhaling te voorkomen en aanvullende preventieve maatregelen te nemen.

Ziekmelding

Afhankelijk van de ernst van de gebeurtenis, waarbij wordt uitgegaan van de beleving van de leerling, wordt hij/zij in de gelegenheid gesteld om naar huis te gaan. De leerling wordt conform de hiervoor geldende procedure ziekgemeld. Tevens dient de mogelijkheid geboden te worden om op korte termijn contact te hebben met de sleutelgroep.

Materiële schade

De teamleiding heeft de taak om samen met het slachtoffer eventuele materiële schade vast te stellen en te zorgen voor een snelle afwikkeling van de schadevergoeding. Indien de betrokkene blijvend letsel heeft, geldt zijn/haar normale verzekering, tenzij de organisatie onzorgvuldigheid of nalatigheid te verwijten valt.

Melding bij de politie

Bij een misdrijf zal de directeur alles in het werk stellen, dat er aangifte wordt gedaan bij de politie. Feitelijke aangifte bij de politie kan alleen door het slachtoffer zelf worden gedaan. Bij kinderen jonger dan 18 jaar kunnen alleen de ouders aangifte doen.

Onderwijsinspectie

Klachten over seksueel misbruik, seksuele intimidatie, ernstig fysiek of geestelijk geweld worden gemeld bij de vertrouwensinspecteurs. Het centrale meldpunt is: 0900 – 111 3 111.

Bijlage 3

Protocol: Melding (dreigen met) agressie en/of geweld (verbaal en fysiek) of seksuele intimidatie

Uitgangspunt is dat op het schoolterrein en binnen de school iedere vorm van verbaal en fysiek geweld/agressie en seksuele intimidatie, door ouders, personeel, leerlingen, vrijwilligers, stagiaires, e.d. niet getolereerd wordt. Hieronder worden tevens verstaan aanhoudend pesten, diefstal, vernieling, vuurwerkbezit en/of wapenbezit.

Geweld door personeel richting leerling

Fysiek geweld als straf door de leerkracht wordt niet getolereerd. Mocht het toch voorkomen dat een lid van het personeel bijvoorbeeld op grond van een emotionele reactie de leerling een corrigerende tik geeft, dan deelt de leerkracht dit onmiddellijk mee aan de teamleiding. Verder neemt de leerkracht in overleg met de teamleiding zo snel mogelijk contact op met de ouders om het gebeurde te melden en uit te leggen. Als de ouders van de leerling een klacht indienen bij de teamleiding wordt een gesprek geregeld tussen de ouders en de teamleiding. De teamleiding houdt van elk voorval een dossier bij. Let wel: ondanks het feit dat valt uit te leggen dat er sprake was van een emotionele reactie, houden ouders het recht aangifte te doen bij de politie en gebruik te maken van de officiële klachtenprocedure.

(Dreigen met) geweld e.d. door lid personeel

- Het slachtoffer meldt het incident bij de teamleiding;
- Personeelslid wordt door de teamleiding onmiddellijk uitgenodigd voor een gesprek;
- De ernst van het voorval wordt door de teamleiding gewogen en besproken met betrokkenen;
- Ingeval van daadwerkelijk fysiek geweld of seksuele intimidatie wordt door de teamleiding onmiddellijk melding gedaan bij het bestuur, die vervolgens samen met de teamleiding bepaalt of, en zo ja welke, ordemaatregelen worden genomen;
- De teamleiding houdt van elk voorval een dossier bij;
- De directeur zal alles in het werk stellen, dat er ingeval van wetsovertreding aangifte bij de politie wordt gedaan door (de ouders van) het slachtoffer.

Ingeval van herhaling van bedreiging door het personeelslid wordt door de teamleiding onmiddellijk melding gedaan bij het bestuur, die vervolgens bepaalt of, en zo ja welke, (rechtspositionele) maatregelen worden genomen.

(Dreigen met) geweld e.d. door leerlingen, ouders of derden

- Slachtoffer meldt incident bij teamleiding;
- De teamleiding voert zo spoedig mogelijk een 'ordegesprek' met betrokkene;
- De ernst van het voorval wordt door de teamleiding gewogen en besproken met betrokkenen;
- Door de teamleiding wordt aan de agressor medegedeeld, dat er een brief volgt. In deze brief wordt melding gemaakt van mogelijke maatregelen (waarschuwing) of dat aan de algemeen directeur, een voorstel zal worden gedaan om betrokkene van school te verwijderen, dan wel de toegang tot de school te ontfeggen;
- De teamleiding stelt – voor zover van toepassing – de groepsleerkracht op de hoogte van het voorval en van de afspraken die zijn gemaakt. Ingeval van herhaling van bedreiging door de ouders e.d. wordt door de teamleiding melding gedaan bij de algemeen directeur, die vervolgens bepaalt of, en zo ja welke, maatregelen worden genomen;
- De directeur doet altijd aangifte bij de politie ingeval van wetsovertreding.

Administratieve procedure naar aanleiding van melding

De betrokken medewerker/leerling/ouder:

- vult (met of zonder hulp) het meldingsformulier in;
- geeft het formulier aan de teamleiding.
- De directeur:
- bewaakt het invullen van het meldingsformulier;
- stuurt per omgaande een exemplaar naar het bestuur;
- kan na voorafgaand overleg met het bestuur, besluiten de arbeidsinspectie in te schakelen. Melding bij de Arbeidsinspectie is wettelijk verplicht ingeval van een ernstig ongeval (definitie ernstig ongeval: indien iemand lichamelijk en/of geestelijk schade aan de gezondheid heeft opgelopen die binnen 24 uur na het ongeval leidt tot opname in een ziekenhuis ter observatie of behandeling, dan wel naar redelijk oordeel blijvend zal zijn; Artikel 9 Arbowet).

Het bestuur:

- administreert elke melding en verwerkt deze anoniem.

Het meldingsformulier wordt om een aantal redenen ingevuld:

- Het slachtoffer kan zo zelf het gebeurde op een rijtje zetten
- Het meldingsformulier komt terecht bij het bestuur
- De informatie wordt gebruikt om in de toekomst preventiever te kunnen werken
- Alle schokkende gebeurtenissen worden anoniem in een bestand opgenomen
- Uit de overzichten en analyses, de aard en de omstandigheden wordt beleid bijgesteld en besproken met bestuur, teamleiding, team en GMR.

Protocol Schorsing en verwijdering

De Stichting Samen tussen Amstel en IJ handelt altijd volgens het handboek Leerplicht PO 2012 in het geval van schorsing en verwijdering, waarvan in onderstaande tekst de hoofdstukken over schorsing en verwijdering zijn overgenomen. Voor besluiten over zowel schorsing als verwijdering is alleen René Rigter, het bestuur, bevoegd. In het geval van schorsing of verwijdering wordt dan ook altijd contact opgenomen met het stafbureau.

1. Schorsing

Ernstige incidenten kunnen aanleiding zijn tot een verregaande strafmaatregel: schorsing. In de WPO is het middel schorsing als zodanig echter niet opgenomen. In de WPO zijn wel expliciet bepalingen bij verwijdering opgenomen.

Op basis van algemene rechtsregels kan in het basisonderwijs in toepasselijke gevallen wel schorsing plaatsvinden, als minder vergaande maatregel dan verwijdering: wie tot het meerdere (verwijdering) bevoegd is, is ook bevoegd tot het mindere (schorsing).

In de praktijk spreken scholen soms over 'interne schorsing' of 'time out'. Voor al deze vormen van uitsluiting van het lesprogramma, gelden de regels zoals bij schorsing.

In Amsterdam is afgesproken dat de school bij een schorsing van meer dan 1 dag, naast de inspectie ook de leerplichtplusambtenaar informeert.

1.1. Procedure

Als besloten wordt tot een schorsing, moet hiervoor een zorgvuldige procedure worden toegepast. In de Algemene Wet Bestuursrecht zijn voorschriften vastgelegd, waaraan besluiten van de directeur als bestuursorgaan moet voldoen:

- Het besluit wordt schriftelijk en met opgave van reden aan de ouders meegedeeld
- Het besluit is ondertekend en van datum voorzien
- In het besluit worden ouders erop gewezen dat zij bij de directeur schriftelijk hun bezwaren kenbaar kunnen maken tegen de beslissing
- De directeur neemt zo spoedig mogelijk na ontvangst van het bezwaarschrift een besluit
- Ouders moeten in de gelegenheid zijn gesteld om te worden gehoord en zij moeten kennis hebben kunnen nemen van de adviezen die op het besluit betrekking hebben

1.2. Wanneer schorsen?

De schorsing kan opgelegd worden als corrigerende strafmaatregel, die toegepast wordt nadat is gebleken dat andere maatregelen niet het beoogde effect sorteren. Schorsing kan ook opgelegd worden als een onmiddellijke maatregel naar aanleiding van een ernstige aangelegenheid.

Aanleiding voor een schorsingsbesluit kunnen zijn:

- Herhaalde les- of ordeverstoring
- Wangedrag tegenover leerkrachten of medeleerlingen
- Diefstal, beroving, afpersing
- Bedreiging
- Geweldpleging
- Gebruik van alcohol of drugs tijdens schooltijden
- Handel in drugs of in gestolen goederen
- Bezit van wapens of vuurwerk
- Bedreiging door ouders

Aandachtspunten:

Bij een schorsing wordt de leerling in principe binnen de school aan het werk gezet. In uitzonderlijke gevallen kan de leerling buiten de school aan het werk gezet worden. Na de schorsingsperiode wordt de leerling weer tot de lessen toegelaten. Het is niet toegestaan om de leerling opnieuw te schorsen voor hetzelfde feit. Een schorsing kan alleen meerdere malen voor dezelfde leerling worden toegepast, als er sprake is van een nieuw incident.

Als de situatie rond een kind op school onhoudbaar is geworden, schakelt de school VIA Amsterdam in (zie 1.4.)

1.3. Stappen bij schorsen

1. Het bestuur (of een daartoe gevolmachtigde persoon) van een school kan een leerling voor een periode van ten hoogste 1 week (= 5 schooldagen) schorsen.
2. De school neemt onmiddellijk telefonisch contact op met de ouders om de schorsing mee te delen en de ouders worden opgeroepen voor een gesprek op school
3. De schorsing wordt ook schriftelijk en met opgave van reden aan de ouders meegedeeld
4. Hierbij wordt ook vermeld hoe de bezwaarprocedure is geregeld

5. Bij schorsing van meer dan 1 dan stelt de directeur de inspectie schriftelijk en met opgave van reden op de hoogte. Ook de leerplichtambtenaar wordt op de hoogte gebracht.

6. De leerling wordt tijdens de schorsingsperiode in principe binnen de school aan het werk gezet. In uitzonderlijke gevallen kan de leerling buiten de school aan het werk gezet worden

7. Als de situatie rond een kind op school onhoudbaar is geworden, schakelt de school VIA Amsterdam in (zie 1.4.)

8. Na de schorsingsperiode wordt de leerling weer tot de lessen toegelaten.

Bezwaar:

9. De ouders hebben de mogelijkheid tegen de schorsing schriftelijk bezwaar te maken bij de teamleiding van de school

10. De directeur beslist zo snel mogelijk, maar uiterlijk binnen 5 dagen na ontvangst van het bezwaarschrift

11. Voordat de directeur beslist, worden ouders en leerling in de gelegenheid gesteld hun bezwaren mondeling toe te lichten

12. Gedurende de behandeling van het bezwaar kan de leerling de toegang tot de lessen worden ontzegd voor de maximale tijd van de schorsingsduur.

1.4. VIA en Noodprocedure

VIA Amsterdam (www.viaamsterdam.nl) adviseert in opdracht van de schoolbesturen het primair onderwijs en ouders. VIA staat voor Verwijzing, Indicatie en Advies. Het protocol Noodprocedure van de VIA bevat een aantal schoolbestuurlijke afspraken om te voorkomen dat kinderen thuis komen te zitten als de basisschool (tijdelijk) geen onderwijs meer kan verzorgen. Het protocol geeft aan wat betrokkenen moeten doen als voor de school een onhoudbare situatie met een leerling en/of ouders is ontstaan en er bijvoorbeeld sprake is van schorsen.

De school kan een kind aanmelden voor een noodprocedure als een kind een gevaar is voor zichzelf en/of voor anderen. Soms kunnen kinderen met ernstige gedragsproblemen via de Noodprocedure (tijdelijk) in het speciaal (basis)onderwijs worden geplaatst.

Bij twijfel of er een noodprocedure gestart kan worden, kan de school overleggen met het schoolbestuur en met VIA Amsterdam.

Voor aanmelding en verdere informatie over de noodprocedure, zie www.viaamsterdam.nl/noodprocedure.html.

1.5. Voorbeeld schorsingsbrief

Een voorbeeld van een schorsingsbrief die voldoet aan de wettelijke eisen, is te vinden

onder de kop Voorbeeldbrieven op de website van Bureau Leerplicht Amsterdam.

2. Verwijderen

Als is gebleken dat meerdere schorsingsmaatregelen niet het beoogde effect sorteren, kan de school verwijdering als corrigerende strafmaatregel toepassen. Verwijdering kan ook worden toegepast als maatregel naar aanleiding van een ernstige aangelegenheid. Voor verwijdering van een leerling moet een procedure worden gevolgd waarbij de leerling, de ouders, de leerplichtambtenaar, de teamleiding, het bestuur van de school en de inspectie betrokken zijn.

2.1 Wet op het Primair Onderwijs

De WPO art. 40 zegt over verwijdering het volgende:

- De beslissing over toelating en verwijdering van leerlingen berust bij het bestuur van de school.
- Voordat wordt besloten tot verwijdering hoort het bestuur de betrokken groepsleraar.
- Definitieve verwijdering van een leerling vindt alleen plaats nadat het bestuur ervoor heeft gezorgd dat een andere school of instelling (regulier, SO of VSO) bereid is de leerling toe te laten.
- Indien aantoonbaar gedurende 8 weken zonder succes is gezocht naar een school of instelling waarnaar kan worden verwezen kan, in afwijking van het voorgaande punt, tot definitieve verwijdering worden overgegaan.
- Als ouders tegen de beslissing tot verwijdering bezwaar hebben gemaakt, beslist het bestuur binnen 4 weken na ontvangst van de bezwaren.

2.2. Stappen bij verwijderen

1. Het bestuur van de school, of een door het bestuur gevolmachtigd persoon (zoals de directeur), is bevoegd te besluiten tot definitieve verwijdering van een leerling.
2. Vóórdat de beslissing tot definitieve verwijdering wordt genomen, heeft school de leerling aangemeld bij de noodprocedure van VIA (zie paragraaf 2.3).
3. Een voornemen tot definitieve verwijdering van een leerling wordt schriftelijk en met opgave van reden aan de ouders meegedeeld.
4. Een kopie van dit voornemen wordt direct aan de leerplichtplusambtenaar gezonden.
5. De dagtekening van het voornemen tot verwijdering is het begin van de periode van 8 weken (de zomervakantie niet meegerekend), waarin de school aantoonbaar een andere school of instelling zoekt, die bereid is de leerling toe te laten.
6. Vóórdat de beslissing tot definitieve verwijdering wordt genomen hoort de directeur de groepsleerkracht.
7. Ook de ouders wordt de gelegenheid geboden om te worden gehoord.
8. De definitieve verwijdering van een leerling kan pas plaatsvinden wanneer een andere school de leerling aanneemt en officieel inschrijft.

9. De definitieve verwijdering kan ook plaatsvinden als aantoonbaar gedurende 8 weken (of korter als de ouders inschrijving weigeren bij de school die de leerling wil plaatsen) zonder succes is gezocht naar een school die de leerling wil plaatsen.
10. Tot het moment van definitieve verwijdering volgt de leerling een onderwijsprogramma op school wanneer dit mogelijk is.
11. Het is de gewoonte dat de directeur van de school het definitieve besluit tot verwijdering schriftelijk en met opgave van reden aan de inspectie meedeelt. In die brief geeft de directeur ook aan naar welke school de leerling kan worden overgeplaatst.
12. In de brief aan de ouders over het definitieve besluit tot verwijdering van hun kind wordt gewezen op de mogelijkheid van bezwaar. Een kopie van deze brief wordt naar de leerplichtplusambtenaar gestuurd.

Bezwaar

13. De directeur van de school neemt zo spoedig mogelijk, maar in elk geval binnen vier weken na ontvangst van een ingediend bezwaarschrift, een besluit. Desgewenst na overleg met de inspectie en deskundigen.
14. Voordat een dergelijk besluit genomen wordt, worden de ouders in de gelegenheid gesteld te worden gehoord en hebben zij kennis kunnen nemen van de op het besluit betrekking hebbende adviezen of rapporten.
15. Wanneer ouders ook met dit besluit niet akkoord zijn, kunnen zij zich richten tot de rechter.

In de volgende gevallen meldt de school de afwezigheid van de leerling direct via de LAS aan de leerplichtplusambtenaar:

- Als de leerling niet meer op school komt, omdat het vervolgaanbod volgens ouders niet passend is.
- Als de leerling niet meer op school komt, terwijl de school heeft gezorgd voor een alternatief onderwijsprogramma op school tot de definitieve verwijdering geregeld is.

In deze gevallen mag de school de leerling nog niet uitschrijven.

2.3. VIA en de Noodprocedure

VIA Amsterdam (www.viaamsterdam.nl) adviseert in opdracht van de schoolbesturen het primair onderwijs en ouders. VIA staat voor Verwijzing, Indicatie en Advies. Het protocol Noodprocedure van VIA bevat een aantal schoolbestuurlijke afspraken om te voorkomen dat kinderen thuis komen te zitten als de basisschool (tijdelijk) geen onderwijs meer kan verzorgen. Het protocol geeft aan wat betrokkenen moeten doen als voor de school een onhoudbare situatie met een leerling en/of ouders is ontstaan en er bijvoorbeeld sprake is van verwijderen.

De school kan een kind aanmelden voor een noodprocedure als een kind een gevaar is voor zichzelf en/of voor anderen. Soms kunnen kinderen met ernstige gedragsproblemen via de Noodprocedure (tijdelijk) in het speciaal (basis)onderwijs worden geplaatst. Bij twijfel of er een noodprocedure gestart kan worden, kan de school overleggen met het schoolbestuur en met VIA Amsterdam.

Voor aanmelding en verdere informatie over de noodprocedure, zie www.viaamsterdam.nl/noodprocedure.html.

2.4. Voorbeeld verwijderingsbrief

Onder de kop Voorbeeldbrieven op de website van BLP vindt u:

- een voorbeeldbrief voor definitieve verwijdering;
- een voorbeeldbrief met het voornemen tot definitieve verwijdering.

Deze voorbeelden voldoen aan de wettelijke eisen.

Bijlage 5

Protocol Meldcode Kindermishandeling

Externe vertrouwenspersoon: drs. C. M. L. (Klaartje) Kuitenbrouwer

Orthopedagoog, bij het ABC

Tel: 06 316 315 49

kkuitenbrouwer@hetabc.nl

Contactpersoon/Aandachtsfunctionaris: Cordula Rooijendijk

Klachtenregeling STAIJ:

<http://www.samentussenamstelenij.nl/wp-content/uploads/2012/11/Klachtenregeling-STAIJ.pdf>

Inleiding:

Kinderen zijn afhankelijk van hun ouder(s). Als ouders niet in staat zijn die zorg te geven die hun kinderen nodig hebben, loopt de ontwikkeling van die kinderen gevaar. Bijvoorbeeld ouders met psychische problemen, schulden, verslaving, onderlinge ruzies en spanningen. Als de ouders er zelf niet uitkomen en zelf geen hulp zoeken, worden de kinderen de dupe. Zij zijn aangewezen op mensen uit hun omgeving die iets ondernemen. Bijvoorbeeld op hun leerkracht of iemand anders in school. In de rest van dit document wordt gesproken over leerkrachten maar hier worden ook alle andere medewerkers in de school bedoeld.

Voor artsen en hulpverleners bestaat al een meldcode kindermishandeling, wat inhoudt dat zij een spreekrecht en een interventieplicht hebben wanneer zij een vermoeden van kindermishandeling hebben. Hierbij is het belangrijk dat verantwoordelijkheden inhoudelijk en organisatorisch duidelijk worden vastgelegd.

Voor het onderwijs geldt halverwege 2013 een meldcode, die in schooljaar 2018-2019 landelijk is aangepast. Op deze site is alle informatie, inclusief het stappenplan, te lezen:

<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/huiselijk-geweld/meldcode>

Een verslag van het gesprek met de ouders en een verslag van de melding worden opgenomen in Parnassys: *formulier meldcode*. Ook vervolgstappen worden in Parnassys bijgehouden.

Definities

Kindermishandeling:

Elke vorm van voor de minderjarige bedreigende of gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard, die de ouders of andere personen ten opzichte van wie de minderjarige in een relatie van afhankelijkheid of van onvrijheid staat, actief of passief opdringen waardoor ernstige schade wordt berokkend of dreigt te worden berokkend aan de minderjarige in de vorm van fysiek of psychisch letsel.

Lichamelijke mishandeling:

Het toebrengen van verwondingen zoals kneuzingen, blauwe plekken, snij-, brand-, of schaafwonden, botbreuken, hersenletsel. Deze verwondingen kunnen ontstaan door slaan, schoppen, knijpen, door elkaar schudden, branden, snijden, krabben, verstikking.

Lichamelijke verwaarlozing:

Aan het kind onthouden wat het voor zijn lichamelijke gezondheid en ontwikkeling nodig heeft, zoals goede voeding, voldoende slaap, goede hygiëne en benodigde medische verzorging.

Psychische of emotionele mishandeling:

Stelselmatig vernederen, kleineren, pesten, bang maken, bedreigen met geweld, achterstellen, het verbieden met anderen om te gaan, eisen stellen waaraan het kind niet kan voldoen. Ook getuige zijn van huiselijk geweld valt hieronder.

Psychische of emotionele verwaarlozing:

Aan het kind onthouden wat het voor zijn geestelijke gezondheid en ontwikkeling nodig heeft: aandacht, respect, veiligheid, scholing, contact, warmte, liefde, genegenheid en bevestiging.

Seksueel misbruik:

Seksuele handelingen bij of met het kind, die niet passen bij leeftijd of ontwikkeling, of seksuele handelingen waaraan het kind zich niet kan onttrekken. Dit gaat van het betasten van het lichaam tot verkrachting en komt voor bij kinderen van alle leeftijden. Ook het tonen van pornografisch materiaal aan een kind, valt onder seksueel misbruik.

Signalenlijst

Signalen Kindermishandeling kinderen 4 - 12

Deze lijst geeft een overzicht van signalen van kindermishandeling bij kinderen in de leeftijd van 4 -12 jaar. De signalenlijst is een hulpmiddel om een vermoeden van kindermishandeling te onderbouwen, niet om kindermishandeling te 'bewijzen'. Vrijwel alle genoemde signalen kunnen namelijk een andere oorzaak hebben. Hoe meer van de genoemde signalen het kind uitzendt, hoe groter de kans dat er sprake is van kindermishandeling. Maar er zijn ook kinderen waaraan niet of nauwelijks valt op te merken dat ze worden mishandeld.

De signalen

Lichamelijk welzijn

- blauwe plekken, brandwonden, botbreuken, snij-, krab- en bijtwonden
- groeiachterstand
- te dik
- slecht onderhouden gebit
- regelmatig buikpijn, hoofdpijn of flauwvallen
- kind stinkt, heeft regelmatig smerige kleren aan
- oververmoeid
- vaak ziek
- ziektes herstellen slecht
- kind is hongerig
- eetstoornissen
- achterblijvende motoriek
- niet zindelijk op leeftijd dat het hoort

Gedrag van het kind

- timide, depressief
- weinig spontaan
- passief, lusteloos, weinig interesse in spel

- apathisch, toont geen gevoelens of pijn
- in zichzelf gekeerd, leeft in fantasiewereld
- labiel
- erg nerveus
- hyperactief
- negatief zelfbeeld, weinig zelfvertrouwen, faalangst
- negatief lichaamsbeeld
- agressief, vernielzucht
- overmatige masturbatie

Tegenover andere kinderen:

- agressief
- speelt weinig met andere kinderen
- vluchtige vriendschappen (12-18)
- wantrouwend
- niet geliefd bij andere kinderen

tegenover ouders:

- angstig, schrikachtig, waakzaam
- meegaand, volgzaam
- gedraagt zich in bijzijn van ouders anders dan zonder ouders

tegenover andere volwassenen:

- angst om zich uit te kleden
- angst voor lichamelijk onderzoek
- verstijft bij lichamelijk contact

- angstig, schrikachtig, waakzaam
- meegaand, volgzaam
- agressief
- overdreven aanhankelijk
- wantrouwend
- vermijdt oogcontact

overig:

- plotselinge gedragsverandering
- gedraagt zich niet naar zijn leeftijd
- slechte leerprestaties
- rondhangen na school
- taal- en spraakstoornissen

Gedrag van de ouder

- onverschillig over het welzijn van het kind
- laat zich regelmatig negatief uit over het kind
- troost het kind niet
- geeft aan het niet meer aan te kunnen
- is verslaafd
- is ernstig (psychisch) ziek
- kleedt het kind te warm of te koud aan
- zegt regelmatig afspraken af
- houdt het kind vaak thuis van school
- heeft irreële verwachtingen van het kind
- zet het kind onder druk om te presteren

Gezinssituatie

- samengaan van stressvolle omstandigheden, zoals slechte huisvesting, financiële problemen en relatieproblemen
- sociaal isolement
- alleenstaande ouder
- partnermishandeling
- gezin verhuist regelmatig
- slechte algehele hygiëne

Signalen specifiek voor seksueel misbruik

Lichamelijk welzijn

- verwondingen aan geslachtsorganen
- vaginale infecties en afscheiding
- jeuk bij vagina of anus
- pijn in bovenbenen
- pijn bij lopen of zitten
- problemen bij plassen
- urineweginfecties
- seksueel overdraagbare aandoeningen

Gedrag van het kind

- drukt benen tegen elkaar bij lopen
- afkeer van lichamelijk contact
- maakt afwezige indruk bij lichamelijk onderzoek
- extreem seksueel gekleurd gedrag en taalgebruik
- zoekt seksuele toenadering tot volwassenen

Deze signalenlijst is overgenomen uit de publicatie van het Nederlands Jeugdinstituut:

Wolzak, A. (2009, 6e druk). *Kindermishandeling : signaleren en handelen*. Te bestellen via www.nji.nl/publicatie.

Pestprotocol 2019-2020

Inleiding

Pesten komt helaas op elke school voor, ook op onze school. Pesten kan grote gevolgen hebben. Kinderen die gepest zijn of gepest worden voelen zich ongelukkig, eenzaam, depressief en kunnen faalangstig worden. Dit alles heeft grote gevolgen voor de prestaties op school, de gezinssituatie en het aangaan van relaties. We willen als school het pesten zoveel mogelijk voorkomen en tegengaan. Op verschillende manieren werken wij dagelijks in onze school aan een veilige sociale omgeving. Een formele stap in dit proces is het op papier zetten van een pestprotocol en het benoemen van sleutelpersonen. Binnen onze school zijn teamleiding/ interne begeleiding, aandachtsfunctionaris, daarnaast zijn Soile Daniel en Tessa Tebbenhof gedragsspecialist, en zijn er binnen Staij ook gedragsspecialisten die we kunnen inzetten waar nodig.

We werken elke dag aan het realiseren van een veilige sociale omgeving en een positief pedagogisch klimaat. We vinden dat we er alles aan moeten doen om de aan onze zorg toevertrouwde kinderen een zo veilig mogelijke omgeving te garanderen, zodat ze zich optimaal kunnen ontwikkelen. Door regels en afspraken te maken kunnen kinderen en volwassenen, als er zich ongewenste situaties voordoen, elkaar aanspreken op deze regels en afspraken. We streven ernaar dat deze regels en afspraken in het dagelijks handelen onbewust duidelijk zijn bij alle betrokkenen, bij positief gedrag krijgen kinderen complimenten en mag iedereen dit horen, overtredingen door negatief gedrag worden direct benoemd naar de direct betrokkenen, de correctie vindt vooral plaats in het klein.

Door elkaar te steunen en wederzijds respect te tonen stellen we alle kinderen in de gelegenheid om met plezier naar school te gaan.

In de wet wordt aandacht besteed aan pesten. Een school kan aansprakelijk worden gesteld voor schade die het gevolg is van pesterijen op school. Bij het aansprakelijk stellen van school gaat het om 'wanprestatie'. De school heeft onvoldoende veiligheid geboden aan de gepeste leerling. Binnen het kader van de Arbo-wet, is de school verplicht beleid te voeren dat medewerkers en leerlingen beschermt tegen agressie en geweld. Op een school rust de plicht leerlingen een veilige omgeving te bieden (www.schoolenveiligheid.nl) Ook de Rijksoverheid stelt dat scholen moeten zorgen voor een sociaal veilige omgeving en pesten moeten tegengaan. Hoe ze dat doen, mogen scholen zelf weten, als ze maar zorgen voor een vast aanspreekpunt voor leerlingen en ouders

(<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/veilig-leren-en-werken-in-het-onderwijs/aanpak-pest-en-cyberpesten>)

In dit pestprotocol vindt u allereerst achtergrondinformatie over pesten. Wat is pesten? Wie pest? Wie wordt gepest? Vervolgens beschrijven we hoe wij als school een preventieve aanpak hanteren om pestgedrag te voorkomen en een veilige sociale omgeving te creëren voor onze kinderen.

Ten slotte beschrijven wij de stappen die we ondernemen als er sprake is van pestgedrag. Iedere situatie is uniek, maar toch proberen we het gedrag op een systematische manier aan te pakken.

Daarnaast worden in dit pestprotocol een aantal werkvormen genoemd die kunnen worden toegepast om pesten in klas te behandelen. We sluiten af met het noemen van een aantal handige websites waar iedereen - leerling, leerkracht en ouders - meer achtergrondinformatie over pesten terug kan vinden.

Pesten

De definitie van pesten zoals deze omschreven is in het nationaal pestprotocol luidt als volgt:

“Pesten is een systematische, psychologische, fysieke of seksuele handeling van geweld door een leerling of een groep leerlingen ten opzichte van één of meer klasgenoten, die niet (langer) is staat is/zijn zichzelf te verdedigen.”

Wat voor het ene kind een onschuldig grapje is, kan door een ander kind als bedreigend worden ervaren. Het verschil tussen plagen en pesten ligt in de verschillende machtsverhoudingen. Bij plagen is deze gelijkwaardig, bij pesten is de machtsverhouding ongelijk. Door elkaar te plagen leren kinderen om met conflicten om te gaan. Het hoort bij het groot worden. Maar als een kind zich bij ons onveilig voelt in de groep of niet langer zichzelf kan zijn, spreken wij van pesten.

Er zijn veel verschillende vormen van pesten, te verdelen over verschillende categorieën:

- *Verbaal*: vernederen, schelden, dreigen, uitlachen, belachelijk maken.
- *Fysiek*: trekken, duwen, spugen, schoppen, laten struikelen, krabben, bijten, haren uit trekken.
- *Intimidatie*: een kind achterna blijven lopen of een kind ergens opwachten, iemand in de val laten lopen.
- *Isolatie*: uitsluiten van kinderen met spelen.
- *Stelen of vernielen van bezittingen*: afpakken of kapot maken van schoolspullen, kleding of speelgoed.
- *Digitaal pesten ofwel cyberpesten*: schelden en (anoniem) dreigen via Whatsapp en mail, of vervelende foto's en privégegevens van anderen plaatsen op sociale media zoals Facebook en Twitter,

Digitaal Pesten

Deze vorm van pesten vind plaats via de computer of mobiele telefoon en speelt voornamelijk buiten schooltijd. Ook aan deze vorm van pesten besteden we hier aandacht, zodat kinderen, leerkrachten en ouders op de hoogte zijn van deze vorm van pesten. Pesten via de computer is voor de pester een 'veilige' vorm van pesten. Hij of zij blijft in de meeste gevallen anoniem. Digitaal pesten onderscheid zich van pesten in de werkelijke wereld doordat: het pesten op elk gewenst tijdstip kan plaatsvinden, pestberichten worden ontvangen op een moment dat het slachtoffer zich 'veilig' waant

(thuis), dader en slachtoffer niet fysiek bij elkaar in de buurt hoeven te zijn en berichten dikwijls harder zijn.

Op school werken kinderen meestal onder toezicht op het internet. De school probeert te voorkomen dat kinderen op ongewenste sites en/of e-mailprogramma's komen. Ouders die niet willen dat de foto's van hun kinderen op de website van de school worden geplaatst kunnen dit kenbaar maken. Dit staat in de schoolgids vermeld.

Met betrekking tot mobiele telefoons:

Binnen de school en op het plein is het gebruik van mobiele telefoons niet toegestaan door leerlingen, tenzij de leerkracht de mobiele telefoon inzet voor educatieve doeleinden. Elke leerkracht geeft hier specifiek toestemming voor op bepaalde tijdstippen en met bepaalde apps. Het maken van foto's en filmpjes met een mobiele telefoon of met een ipad door kinderen is in en om de school niet toegestaan, tenzij de leerkracht hier specifieke toestemming voor heeft gegeven. Mocht deze regel toch worden overtreden door een kind, dan worden de foto's en filmpjes onder toezicht van de leerkracht verwijderd.

Preventie

In onze school werken wij op verschillende manieren aan de preventie van pesten. Op deze manier vormen wij de sociale omgeving zo veilig mogelijk voor alle kinderen op school. Hieronder beschrijven we de verschillende aspecten van preventie van pesten.

Montessorischool

Op een Montessorischool wordt in de onderbouw, en deels ook in de middenbouw en de bovenbouw, het aanleren van de regels van oorsprong al geformaliseerd, volgens een vaste structuur, maar speels aangeboden met behulp van de 'lesjes in drie perioden'. Een lesje in drie perioden bestaat uit de volgende onderdelen: Eerst doet de leerkracht de regel voor (hoe geef je iemand een hand), vervolgens mogen enkele kinderen de actie nadoen en tenslotte verwoordt de leerkracht de regel en uitvoering (Je geeft iemand een hand, knijpt er een klein beetje in en kijkt de ander in de ogen)

Door middel van deze lesjes leren de kinderen de regels die in de groep gehanteerd worden. De lesjes zijn belangrijk voor de gewoontevorming in de groep. De kinderen leren zo de vaste regels, die nodig zijn om in een groep te functioneren. Het kennen van die regels geeft de kinderen een gevoel van veiligheid: ze weten wat er van hen wordt verwacht. Hierdoor wordt hun zelfstandigheid en verantwoordelijkheidsgevoel bevorderd. De leerkracht observeert of de kinderen de regels zelfstandig op de juiste manier, plaats en tijd toepassen. Is dit niet (meer) het geval dan volgt de aanbieder van een regel of de aanbieder van de regel wordt herhaald.

Montessori beschreef drie hoofdonderwerpen voor een drieperiodenles: 'Zorg voor de omgeving' (zoals: zo draag je een stoel), 'Zorg voor de persoon' (zoals: hoe was je je handen) en tenslotte 'De inachtneming van de wellevendheid' (zoals: hoe groet je iemand, hoe bedank je iemand). Vooral deze laatste categorie is een formalisering van hoe wij in school, maar ook in de maatschappij, met elkaar omgaan.

Andere lessen en activiteiten die werken aan de sociaal-emotionele ontwikkeling

Zoals ook uitgebreid in ons SOP beschreven, organiseren we aan het begin van het schooljaar een sfeerweek, hebben we een bankje buiten staan voor kinderen die het

lastig vinden om iemand te vragen om mee te spelen, en geven besteden we dit schooljaar intensief aandacht aan rots- en watertrainingen.

Coöperatief leren

Op onze school werken kinderen regelmatig samen, en stimuleren we dat ook. Kinderen leren ook aan elkaar hulp te vragen, als ze er zelf niet uitkomen en de leerkracht bezig is met een ronde.

Coöperatief leren maakt gebruik van didactische structuren: aansprekende activiteiten die leerlingen effectief laten samenwerken met de leerstofinhouden van de methoden die wij op school gebruiken. Leerlingen leren van en mét elkaar en ze leren meer. Uniek voor deze werkwijze zijn de GIPS-principes; Gelijke deelname, Individuele aanspreekbaarheid, Positieve wederzijdse afhankelijkheid en Simultane actie. Deze principes garanderen een actieve betrokkenheid van elke leerling bij het leerproces. Door middel van het stimuleren van samenwerking op groepsniveau en in kleinere instructiegroepen in de klas wordt op een natuurlijke manier het contact en de relatie tussen de leerlingen verbeterd en versterkt. Op deze manier wordt het sociale klimaat in de klas verbeterd.

Individuele trajecten binnen school

Rots- en watertrainingen worden gegeven aan kleine groepjes kinderen die dat nodig hebben. Via onze OKA kunnen wij individuele trajecten aanbieden zoals een Faalangst reductie training (FART) en/of de Sociale Vaardigheidstraining (SOVA).

Signalering

Dit schooljaar passen we de leerlijnen voor de sociaal-emotionele ontwikkeling zoals aangeschaft bij de Delftse Montessorischool aan op basis van het onderzoek dat Tessa Tebbenhof in onze school en met als basis wetenschappelijk onderzoek deed naar de sociaal-emotionele ontwikkeling en hoe deze te volgen. Deze zal door de leerkrachten viermaal per jaar voor alle leerlingen worden ingevuld. Daarnaast vullen de kinderen vanaf groep 5 jaarlijks een enquête in op dit gebied.

De leerkrachten onderzoeken vervolgens de resultaten van de ingevulde lijsten, en signaleren kinderen die opvallen. Met hen voert de leerkracht een kindgesprek, en stelt een kindplan op, indien gewenst in overleg met de interne begeleiders, beiden gedragsspecialist. Kindgesprekken worden ook gevoerd door de gedragsspecialisten van STAIJ.

Indien daar behoefte aan is, kan op www.sociogram.nl een sociogram worden gemaakt van de klas, waarmee 'geïsoleerde' kinderen zichtbaar worden gemaakt en er een beeld ontstaat van de sociale structuren in een klas.

Slachtoffers:

Sommige kinderen zijn kwetsbaarder voor pesten dan anderen. Dat kan komen door uiterlijke kenmerken, maar heeft vaker te maken met vertoond gedrag. Kinderen die gepest worden doen vaak andere dingen dan de meeste leeftijdgenoten in hun omgeving. Vaak hebben ze een beperkte weerbaarheid. Zij zijn vaak angstig en onzeker in een groep en durven ze weinig of niets te zeggen, omdat ze bang zijn om uitgelachen te worden. Gepeste kinderen voelen zich vaak eenzaam, hebben in hun gepeste omgeving geen vrienden om op terug te vallen en kunnen soms beter met volwassenen omgaan dan met leeftijdgenoten. We noemen een aantal signalen waaraan men kan

zien/merken dat een kind gepest wordt:

- Het kind komt stil en teruggetrokken over;
- Het kind is angstig en onzeker;
- Het kind wordt structureel als laatste gekozen bij groepsactiviteiten;
- Schoolresultaten blijven achter;
- Het kind heeft blauwe plekken;
- Het kind speelt in de pauze vaak alleen en lijkt geen vrienden te hebben;
- Niemand wil naast hem of haar zitten.

Daders:

Kinderen die pesten zijn regelmatig fysiek of verbaal de sterkste uit de groep. Pesters lijken vaak populair te zijn in de groep, maar dwingen dikwijls hun populariteit in de groep af op een negatieve manier. Pesters hebben vaak ook feilloos in de gaten welke kinderen kwetsbaar zijn voor pesterijen. We noemen een aantal signalen waaraan men 'pesters' kan herkennen:

- Fysiek of verbaal relatief sterk.
- Snel agressief
- Niet bij iedereen populair, wel bij handlangers
- Weinig empathie
- Gedragsproblemen, druk, problemen met leeftijdgenoten
- Sociaal intelligent
- Andere kinderen voortdurend lastigvallen.

Naast het slachtoffer en de pester zijn er nog verschillende rollen te onderscheiden in de groepsdynamiek rondom pesten:

- Meelopers (gevoelig voor groepsdruk).
- Publiek
- Verdedigers (vaak populair, relatief vaker meisjes).
- Buitenstaanders (die negeren).
- Niet betrokken klasgenoten

Aanpak bij pesten

Als school proberen we pesten op een structurele manier aan te pakken. We hebben een aantal stappen vastgesteld die we willen hanteren als er, ondanks de preventieve methoden, sprake is van pestgedrag.

Op het moment dat kinderen langdurig worden gepest of pesten vinden wij het belangrijk om de ouders erbij te betrekken. Zij worden door de leerkracht van het kind waar het om gaat op de hoogte gebracht. In dit pestprotocol worden tips en adviezen gegeven en websites en boeken genoemd die kunnen worden gebruikt als er sprake is van pestgedrag. Leerkrachten kunnen ouders deze informatie meegeven, zodat ook ouders hun kinderen kunnen wijzen op de gevolgen van pestgedrag en hun kinderen kunnen helpen

De stappen die wij doorlopen bij pestgedrag zijn:

Stap 1

Leerlingen lossen een ruzie/pesterij zelf (en samen) op.

Stap 2

Als het zelfstandig oplossen niet lukt, vraagt een kind hulp van de leerkracht. Indien leerlingen te boos zijn om met elkaar te praten, worden zij even uit elkaar gehaald om tot rust te komen. Vervolgens gaat leerkracht met beide partijen in gesprek en wordt er naar elkaar geluisterd. Samen wordt gezocht naar oplossingen en onderlinge afspraken.

Stap 3

Bij herhaling van ruzie of pesterijen volgen er sancties die in een gesprek met de leerling samen worden ontworpen. Hiermee houden kinderen zelf verantwoordelijkheid over de situatie en de sancties. Een onderdeel van de sanctie kan bijvoorbeeld zijn dat het kind een boek uit de boekenlijst van het Pestprotocol moet lezen en dit bespreken met de leerkracht of in de klas.

Stap 4

Bij herhaling van pesterijen of ruzies wordt er op een breder vlak in de klas aandacht besteed aan een vergelijkbare situatie. In deze stap kan een keuze gemaakt worden tussen een confronterende en niet-confronterende methode: niet confronterend (no blame) bij onderhuids pesten: in algemene zin wordt gesproken over onderwerpen als mensenrechten, kindermishandeling, oorlog en vrede. Een confronterende manier moet worden gekozen als kinderen openlijk worden gepest, fysiek of mentaal. Hierbij wordt in een klassengesprek gesproken over pesten en worden er samen regels afgesproken waar iedereen zich aan houdt. In beide methodes kan gebruik worden gemaakt van lessen inzake de sociaal-emotionele ontwikkeling, montessorilesjes, een kringgesprek of een coöperatieve werkvorm.

Stap 5

Bij herhaling van pesterijen of ruzies worden ouders op de hoogte gebracht van zowel de dader als het slachtoffer en ingeschakeld om hun kind(eren) te ondersteunen en te helpen bij het oplossen van het probleem. Mocht een kind in herhaling vallen en blijven pesten dan laten wij hem of haar zo nodig verplicht deelnemen aan een van de individuele trajecten op school in een kleinschalige groep. In het nationaal pestprotocol wordt gesproken over de vijfsporenaanpak, waarbij alle betrokken partijen deelnemen aan de oplossing van het probleem: hulp aan de leraar, de

pester, het gepeste kind, de zwijgende middengroep en de ouders.
Voor de begeleiding van het kind dat pest (dader):

- Praten; zoeken naar de reden van het ruziemaken/pesten.
- Kind proberen bewust te maken van zijn/haar gedrag en de gevolgen hiervan voor anderen benoemen. Samen afspraken maken over het juiste gedrag; deze wekelijks controleren.
- Excuses aan laten bieden.
- Kinderen leren niet meteen kwaad te worden, zichzelf leren beheersen dmv bijvoorbeeld een sociale vaardigheidstraining.
- Ouders worden geïnformeerd/erbij betrokken en ingeschakeld om hun kind te ondersteunen.
- Indien pestgedrag aanhoudt en voorgenoemde punten niet lijken te helpen bespreken we het kind in het driehoeksoverleg tussen OKA, APO en de directeur/IB'ers, of indien nodig in het Zorg breedte overleg (ZBO). Aan het ZBO nemen verschillende deskundigen deel: de schoolarts, OKA, evt leerkracht, directeur, APO en de leerplichtambtenaar.
- Bij voortdurende problematiek kan de leerling korte tijd worden geschorst of in andere groep geplaatst worden. De schooldirecteur is verantwoordelijk voor dit besluit en zal dit besluit zwaar wegen. Ouders worden geïnformeerd/erbij betrokken.

Voor de begeleiding van het kind dat gepest wordt (slachtoffer):

- Goed luisteren naar het kind; laten weten dat het kind bij jou terecht kan. Vragen stellen; hoe en door wie wordt er gepest.
- Nagaan hoe de leerling zelf reageert, wat doet hij/zij voor, tijdens en na het pesten.
- Laat een leerling merken dat zijn of haar reactie van belang is: hoe constructiever je reageert, hoe meer effect er bereikt wordt bij de dader.
- Sterke kanten van leerling benadrukken.
- Contact onderhouden met ouders van gepeste kind.
- Aanmelden voor een sociale vaardigheidstraining of een Faalangst Reductie Training. Hierdoor kan het kind meer weerbaar worden.
- Indien dit nodig is kan er professionele hulp worden ingeschakeld.

- Indien de onveiligheid te groot is en de problematiek voortduurt kan de leerling in een andere groep worden geplaatst. De schooldirecteur is verantwoordelijk voor dit besluit en zal dit besluit zwaar wegen. Ouders worden geïnformeerd/erbij betrokken.

Tips voor de zwijgende middengroep:

- Benoem in opdrachten de middengroep en de rol die zij spelen
- Neem geen situatie in de klas als voorbeeld bij een les, maar een tv-uitzending of een krantenknipsel of boek
- In groep 7/8: werk met het rollenspel 'Carmen als zondebok'
- Stel klassenregels op die kinderen samen ondertekenen

Tips voor ouders van kind dat pest:

- Probeer achter oorzaak te komen, neem het probleem serieus. Blijf in gesprek met uw kind.
- Corrigeer ongewenst gedrag, benoem goed gedrag van uw kind.
- Besteed extra aandacht aan uw kind.
- Meldt uw kind aan voor een sociale vaardigheidstraining.

Tips voor ouders van kind dat gepest wordt:

- Neem het probleem van uw kind serieus, probeer achter de oorzaak te komen.
- Blijf in gesprek met uw kind, houdt communicatie met uw kind open.
- Bespreek pesten gelijk met de leerkracht en bij voortdurende problematiek met de schooldirecteur
- Besteed extra aandacht aan uw kind.
- Stimuleren van kind, complimenteren; vergroten van zelfrespect.
- Stimuleer kind om een sport te beoefenen. Hierdoor kan het kind bouwen aan zijn zelfvertrouwen.

Tips voor leerkrachten:

- Het boek: 'Pesten op school, lessuggesties voor leerkrachten' van Bob van der Meer

- Pesten aan de orde stellen: naar aanleiding van een incident in kringgesprekken of in een les kinderen rollenspellen laten uitwerken waarin slecht en goed gedrag zichtbaar wordt.
- Gedragsregels zichtbaar in de klas ophangen waar iedereen zich aan moet houden.
- Het is mogelijk een leerlingenraad samen te stellen. Hierdoor kunnen leerlingen uit verschillende klassen betrokken worden bij beslissingen over het aanpakken van pesten.
- Wijs kinderen aan die opkomen voor het gepeste kind in situaties.
- Gebruik www.sociogram.nl om sociale relaties binnen uw klas in beeld te brengen.
- Gebruik een complimentenschrift. Leerlingen kunnen in een schrift complimenten over elkaar opschrijven.
- Benadruk vooral de positieve voorvallen, geef hiervoor complimenten in aanwezigheid van de hele groep, corrigeer in het klein bij incidenten met de betrokkenen.
- Gebruik de tips uit het boek: Leerlingen zijn net mensen

Werkvormen en tips

We noemen in dit gedeelte een aantal werkvormen en ideeën, die voor leerkrachten relevant kunnen zijn om pesten te behandelen en aan te pakken. Op deze manier werken leerlingen aan hun sociale vaardigheden, kunnen zij hun zelfvertrouwen vergroten en door het onderwerp aan de orde te stellen hopen we de goede en veilige sfeer binnen de school in stand te kunnen houden.

Leerkrachten kunnen zelf, eventueel in samenspraak met hun klas, een keuze maken uit deze activiteiten en regels en deze toepassen zoals passend is in hun klas en specifieke situatie.

Sfeerweek

Aan het begin van elk schooljaar organiseren we de sfeerweek, waarin we in de klas met elkaar bespreken waarom het zo fijn is bij ons op school, en wat daarvoor nodig is. Elke klas kiest een regel voor op een gemeenschappelijke knutsel in de hal, die ouders ook kunnen bewonderen tijdens de nieuwjaarsreceptie: de borrel aan het begin van het schooljaar.

Volgend schooljaar willen we de sfeerweek graag met het hele MKC-team doen, en niet alleen op de school.

Voorbeelden van gedragsregels

- Wij zijn aardig voor elkaar en de leerkracht.
- Als wij iets niet leuk vinden of boos zijn zeggen wij dit tegen elkaar.
- Wij praten over problemen en zoeken samen naar een oplossing.
- Wij vertrouwen/helpen elkaar.
- Wij zijn eerlijk zonder te kwetsen.
- Problemen/ruzie lossen wij op met woorden
- We praten rustig
- Wij luisteren naar elkaar.
- Wij zijn zuinig op elkaars spullen. Wij vragen het als we iets willen gebruiken van een ander.
- Wij proberen iemand die verdrietig is of een probleem heeft te troosten of te helpen. Als iemand liever met rust gelaten wil worden mag dat ook.
- Een grapje is een grapje als we er allebei om kunnen lachen.
- Iedereen mag meedoen.
- We houden rekening met elkaar en weten dat iedereen verschillend is.

- Als we zien dat iemand geplaagd of gepest wordt proberen we te helpen.
- Wij vertellen de meester of juf wanneer je zelf of iemand anders wordt gepest.
- Deze afspraken proberen we niet alleen op school, maar ook onderweg, thuis en bij anderen na te komen.
- Deze regels gelden voor iedereen die betrokken is bij de school; leerlingen, leerkrachten en ook ouders.

Filosoferen over pesten.

Deze werkvorm kan worden toegepast om samen met leerlingen na te denken over wat pesten is. Leerlingen kunnen door middel van deze werkvorm worden geconfronteerd met de gevolgen van pesten. Zo worden ze gestimuleerd om een mening te vormen over pesten en hiervoor uit komen als er sprake is van pesterijen in de klas. Leerlingen ontwikkelen hun morele visie.

Filosofisch gesprek met leerlingen in midden- en bovenbouw.

Onderwerp: pesten.

Hoofdvraag: *wat is pesten?*

De leerlingen kunnen in een kring met elkaar in gesprek gaan over wat pesten is. De volgende vragen kunnen gesteld worden door de juf of meester:

Is dit pesten:

- ‘Sproetenkop’ zeggen tegen een vriend met veel sproeten?
- Een schoen afpakken en hier mee overgooien met andere leerlingen?
- Als je een skateboard meeneemt van iemand die je kent en deze vergeet terug te geven?
- Een kind uitschelden?
- De tas van een kind kapot maken?
- Als je een grapje maakt over iemand waar alleen jij om kunt lachen?

Vragen aan de leerlingen:

- Wat vind je van pesten?
- Is pesten goed of slecht? Waarom?
- Waarom zouden mensen pesten?

Het is belangrijk dat de juf of meester ook doorvraagt als een leerling met een antwoord komt. Zo wordt de leerling gestimuleerd om na te denken over de vragen en de leerling kan zich een eigen mening vormen. Ook is het goed om ruimte te laten voor vragen die leerlingen zelf over het onderwerp hebben en die te behandelen.

Methodes om pesten aan te pakken.

Indien leerlingen elkaar pesten worden zij uit elkaar gehaald. Vervolgens vullen zij een formulier in waarin zij antwoorden op de volgende vragen:

- Beschrijf de gebeurtenis.
- Hoe heb ik gereageerd.
- Wat was het gevolg.
- Hoe had ik het anders moeten doen.
- Hoe ga ik het goedmaken.

Vervolgens maakt de leerkracht samen met betrokken leerlingen afspraken over hoe er verder wordt gegaan. Na een week worden deze afspraken geëvalueerd.

Andere tips om pesten aan te pakken:

- Laat een leerling een spreekbeurt houden over pesten.
- Opstel schrijven over pesten.
- Hoofdstuk lezen uit een boek over pesten en vertellen waarom dit belangrijk is.
- Excuusbrief schrijven aan de ander en deze voor de klas voorlezen.
- Laat leerlingen een gedicht schrijven over pesten.

Leerlingenraad.

Dit schooljaar starten we met een leerlingenraad. De kinderen die daarvoor belangstelling hebben sturen een motivatiebrief tijdens de Kinderboekenweek. Na de herfstvakantie gaat de raad van start. De kinderraad kan ook met elkaar bedenken wat er tegen pesten gedaan kan worden. De leerlingen die worden aangewezen zijn zelf niet betrokken bij pesten en helpen andere leerlingen om ruzies of pestgedrag op te lossen.

Films.

'Tasjesdief'. Mieke van Hooft.

www.schoolenveiligheid.nl – andere films.

Een educatieve en creatieve manier om pesten aan de orde te stellen. Naar aanleiding

van de film kan de leerkracht leerlingen vragen stellen en het onderwerp zo verder uitdiepen.

Boeken.

'Spijt!'. Carry Slee.

'Kappen'. Carry Slee.

'Kaatje Knal en de bieftukbende'. Carry Slee.

'Treiterkoppen'. Mieke van Hooft.

'Tirannen' Aidan Chambers

Het lezen van dit boek kan leerlingen individueel helpen om een mening te vormen over pesten en ze kunnen zich bewust worden van de gevolgen van pesten.

Gedichten over pesten.

Laat leerlingen zelf een gedicht schrijven over hun ervaring met pesten of hun mening erover.

Contactpersoon veiligheid aanstellen.

Er wordt een leerkracht of persoon aangewezen die de leerlingen allemaal kennen en zodra ze worden gepest of getuige zijn van pesterijen weten dat ze bij deze persoon terecht kunnen. Dit kan uiteraard ook de leerkracht zijn, maar in situaties waar de leerling het pesten niet met de leerkracht wil bespreken is deze contactpersoon een uitkomst.

Meer informatie

Voor meer informatie met betrekking tot pesten en sociale veiligheid kunt u terecht op de volgende sites, en in onderstaande boeken en films.

Internet:

<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/veilig-leren-en-werken-in-het-onderwijs/aanpak-pest-en-cyberpesten>

<http://www.digitaalpesten.nl>

www.pestendoetpijn.nl,

www.schoolenveiligheid.nl

www.google.nl 'werkvormen pesten'

www.voo.nl Vereniging Openbaar Onderwijs.

www.omgaanmetpesten.nl

www.kidstegengeweld.nl (www.kinderen.moed.nl)

www.surfsafe.nl

www.nji.nl/pesten

Protocol bij overlijden leerling, ouder, collega

Voorwoord

Een sterfgeval doet zich - gelukkig - maar zelden voor binnen onze school. Als het zich voordoet, is het een gebeurtenis die alle betrokkenen raakt. Soms weten we al een tijdje dat er een slecht bericht aan gaat komen, soms is een sterfgeval volkomen onverwacht. Ondanks het verdriet moet er een heleboel gebeuren.

Om weloverwogen en snel te handelen ten tijde van een dergelijke calamiteit hebben we een protocol opgesteld. Met dit protocol is er duidelijkheid en overzicht met betrekking tot acties, aandachtspunten, taken en verantwoordelijkheden voor alle betrokkenen in onze school. Het protocol is houvast tijdens een emotievolle tijd.

In de bijlagen wordt over verschillende aspecten achtergrondinformatie beschreven die ter ondersteuning kunnen dienen als het protocol in werking gaat.

Het protocol is opgesplitst in de volgende onderdelen:

- het stappenplan bij het overlijden van een leerling
- het stappenplan bij het overlijden van een ouder
- het stappenplan bij het overlijden van een leerkracht
- achtergrondinformatie te gebruiken bij rouwperiode

Bij het opstellen van het protocol is gebruik gemaakt van het protocol dood en rouw van de GGD Gelre-IJssel.

Stappenplan bij overlijden leerling

Stap 1: Het bericht

Ieder geval van plotseling en onverwacht overlijden is anders. De doodsoorzaak kan zeer uiteenlopend zijn: een ongeval, een suïcide, een ernstige ziekte. Ook het moment van overlijden varieert: het kan tijdens de les gebeuren, in het weekend, in de avonduren of tijdens de vakantie.

Het overlijdensbericht kan op diverse manieren binnenkomen:

- mondeling;
- telefonisch;
- per post;
- door middel van een advertentie in de krant;
- via een officiële melding aan teamleiding of administratie.

Bij de ontvangst van het bericht moet gelet worden op een aantal zaken:

A. Het bericht moet zo spoedig mogelijk worden doorgegeven aan:

Cordula Rooijendijk (directeur) 06 125 05 969. 'Zo spoedig mogelijk' betekent ook: in het weekend, tijdens de vakantie, tijdens de les of 's avonds laat.

Indien zij niet bereikbaar is stuurt de ontvanger van het bericht een sms/app met de vraag om met spoed contact op te nemen. De leerkracht/het personeelslid dat het bericht als eerste heeft ontvangen neemt tijdelijk waar totdat de directeur bereikt is.

B. Als het bericht niet rechtstreeks van de ouders, een arts of de politie komt, moet eerst gecontroleerd worden of de berichtgeving juist is. In een enkel geval is er namelijk sprake van een valse melding (misplaatste grap, overspannen toestand).

C. Bij een plotselinge dood van een leerling onder schooltijd is het vanzelfsprekend dat de ouders direct worden geïnformeerd. De teamleiding van de school neemt deze taak op zich. Wanneer ouders niet direct bereikbaar zijn, kan hulp van de politie worden ingeroepen om hen op te sporen.

Stap 2: Sleutelgroep

De (plotselinge) dood van kind vraagt om een aantal goed gecoördineerde acties.

Daarom stellen we een sleutelgroep in. De sleutelgroep bestaat uit:

- de directeur
- de intern begeleiders
- de groepsleerkracht
- zo nodig externe deskundige

Bij een overlijden van een leerling, ouder of leerkracht is de sleutelgroep direct actief. De taak van de sleutelgroep is om alle activiteiten en communicatie rondom het overlijden te initiëren en te coördineren.

De sleutelgroep is verantwoordelijk voor:

- het houden van overzicht
- informeren van de betrokkenen;
- organisatorische aanpassingen;
- opvang van leerlingen en collega's;
- contacten met de ouders;
- regelingen in verband met rouwbezoek en uitvaart;
- administratieve afwikkeling;
- nazorg aan de betrokkenen.

De directeur is voorzitter van de sleutelgroep en eindverantwoordelijk.

Stap 3: Duidelijkheid

Allereerst zorgt de sleutelgroep voor een duidelijk en compleet beeld:

- wie is er overleden;
- wat is er precies gebeurd;
- waar is het gebeurd;
- hoe is het gebeurd?

De sleutelgroep brengt zo nodig de hulpverlening op gang, gaat na of iedereen die op school zou moeten zijn er ook is. Indien het een ongeluk op straat betreft zorgt de sleutelgroep ervoor dat leerlingen die op de plaats van het ongeval zijn naar school worden gehaald.

De sleutelgroep gaat vervolgens na wie geïnformeerd moeten worden over het overlijden:

- het team (ook de collega's die op dat moment niet op school zijn);
- broertjes en zusjes, neefjes en nichtjes die op school zitten;
- de groep van de leerling;
- ouders van de leerlingen in de groep;
- vriendjes, vriendinnetjes en buurtkinderen in andere groepen;
- ex-groepsgenootjes;
- overige leerlingen (denk ook aan leerlingen in de gymzaal, op excursie, schoolreis)
- medezeggenschapsraad
- ouders;
- ouderraad;
- schoolbestuur;
- personen en instanties die mogelijk contact opnemen met de familie zoals externe hulpverleners, leerplichtambtenaar en GGD;

De sleutelgroep spreekt af wie wie informeert.

Stap 4: Het informeren van alle betrokkenen

Aandachtspunten bij het informeren:

- de groepsleerkrachten zullen het slechte nieuws aan hun groep moeten vertellen. Voor de één is dit gemakkelijker dan voor de ander. Daarom is één van de sleutelgroepleden aanwezig in de klas bij het brengen van het slechte nieuws. Het sleutelgroeplid kan niet alleen de collega ondersteunen, maar ook zorg besteden aan leerlingen die extra aandacht nodig hebben;
- leerkrachten moeten zich realiseren dat dit slechte bericht andere ervaringen kan Reactiveren, zowel bij leerkrachten als leerlingen.

1. De kinderen in de groep van het overleden kind worden zo snel mogelijk geïnformeerd.
2. De ouders van de kinderen in de groep van het overleden kind worden telefonisch geïnformeerd.
3. De ouders van deze kinderen worden eventueel gevraagd naar school te komen om hun kind op te vangen. Een en ander is afhankelijk van de situatie.
4. Het team wordt geïnformeerd.
5. Het schoolbestuur wordt geïnformeerd.
6. De andere kinderen op school worden geïnformeerd door hun eigen groepsleerkracht.
7. De voorzitters van de MR en de OR worden geïnformeerd.
8. De ouders van de school worden geïnformeerd per brief.

De groepsleerkracht blijft zoveel mogelijk zelf bij de klas in het eigen klaslokaal. Als leerlingen graag naar huis willen, gaan we na of de ouders thuis zijn, op de hoogte zijn en hun kind kunnen ophalen. Kunnen ouders hun kind niet ophalen, dan zorgen we ervoor dat het kind onder begeleiding naar huis gaat. Bij melding van een sterfgeval in de vakantie of aan het begin van het weekend stellen we de ouders van de klasgenootjes telefonisch op de hoogte.

Stap 5: Contact met de ouders van het overleden kind

We nemen zo snel mogelijk contact op met de ouders/familie van het overleden kind met de vraag of we langs mogen komen. De teamleiding van de school en de groepsleerkracht gaan op bezoek. Bij het vertrek maken we een tweede afspraak met de ouders om afspraken te maken over wensen m.b.t. de rol van de school, het afscheid nemen, de uitvaart zelf.

We spreken af wie er vanuit de school contact met de nabestaanden onderhoudt en blijft onderhouden.

Stap 6: Informeren van ouders

De ouders van de leerlingen worden geïnformeerd d.m.v. een brief waarin de informatie staat over de gebeurtenis, organisatorische aanpassingen, de zorg voor de leerlingen op school, contactpersonen op school, regels over aanwezigheid, rouwbezoek en aanwezigheid bij de uitvaart, eventuele afscheidsdienst op school en nazorg van de leerlingen.

Stap 7: Aangepast rooster

We bespreken in de sleutelgroep welke activiteiten er staan gepland voor de komende week en wijzigen zo nodig het rooster. Geplande uitstapjes en feesten worden afgezegd of uitgesteld.

De sleutelgroep inventariseert wie er van het team aanwezig wil zijn bij de uitvaart en besluit hoe een en ander organisatorisch geregeld moet worden.

Stap 8: Begeleiding tussen overlijden en uitvaart

Het overlijden van een kind roept tal van vragen en emoties op. We vinden het belangrijk dat er veel ruimte is voor vragen, gesprekken en het uiten van emoties. Hiernaast zullen er ook praktische zaken zijn. Wat bijvoorbeeld te doen met een lege stoel in de groep, het verslagboekje dat net was geschreven, de tekening of het verhaal? We creëren samen met de leerlingen een herinneringsplek, met bijvoorbeeld foto's, bloemen, attributen van het kind of geliefd speelgoed, et cetera. De groepsleerkracht draagt hiervoor zorg.

In de hal van de school maken we een herinneringsplek, hier kunnen alle kinderen van de school iets neerleggen voor het overleden kind. De sleutelgroep draagt hiervoor zorg.

Tips voor verwerking:

- Laat kinderen zich op een creatieve manier uiten (tekenen, schilderen etc)
- Voor de kleuters kan spelen, bijvoorbeeld 'begrafenisje spelen' in de poppenhoek, de verwerking bevorderen

We plaatsen een rouwadvertentie in Het Parool

We sturen een boeket namens de school.

Als de ouders van het overleden kind bezoek op prijs stellen, en de leerlingen er behoefte aan hebben, stimuleren we leerlingen om op bezoek te gaan. Als leerlingen op rouwbezoek gaan, is het van belang om na te gaan hoe en waar de overleden leerling opgebaard ligt, zodat de leerlingen goed voorbereid kunnen worden.

Wanneer er met de ouders doorgesproken is wat wel en niet kan en waar leerlingen bij betrokken kunnen worden, kan de leerkracht met de kinderen aan het werk gaan om bijdragen te leveren voor de dienst(en) (bijvoorbeeld teksten schrijven, tekstboekjes maken, muziek maken, bloemen dragen, een boek met brieven, tekeningen en collages voor de nabestaanden maken). Dit is een goede manier om met het nare bericht om te gaan en verdriet te verwerken.

Als kinderen de uitvaart bijwonen, moet dit goed worden voorbereid. Ouders begeleiden hun eigen kind tijdens de uitvaart, deze taak kan niet aan de leerkrachten

worden gedelegeerd.

Op school organiseren we in overleg met de ouders een afscheidsdienst voor het overleden kind.

Stap 9: Administratieve zaken

We verzamelen alle werkjes en spullen van het overleden kind en brengen dit naar de ouders.

We schrijven het kind uit en berichten zo nodig de vorige basisschool of de toekomstige school (VO), abonnementen die via school lopen worden opgezegd.

Stap 10: Individuele begeleiding van leerlingen

Sommige kinderen zijn extra kwetsbaar wanneer het gaat om verdriet en rouw. Signalen die kunnen wijzen op (mogelijk ernstige) problemen zijn:

- leermoeilijkheden;
- spijbelgedrag, absenties;
- psychosomatische klachten als hoofd- en buikpijn;
- concentratiestoornissen;
- slapeloosheid;
- ander spelgedrag;
- stemmingswisselingen;
- angstdromen;
- toespelingen op suïcide;
- slecht eten;
- wilde verhalen;
- lusteloosheid, moeheid;
- zondebokverschijnselen;
- prikkelbaarheid;
- onverschilligheid;
- veel of niet meer kunnen huilen;
- agressiviteit;

- weer duimzuigen;
- schuldvragen;
- bedplassen;
- vreemd lachen;
- zich terugtrekken;
- plotselinge gedragsveranderingen.

Deze leerlingen hebben vaak individuele aandacht nodig. Voor kinderen die behoefte hebben aan extra ondersteuning kan een wekelijks gesprekje met de groepsleerkracht of de directeur/IB'er plaatsvinden. Bij het overlijden van een kind is het van belang dat de groepsleerkracht of directeur/IB'er de geschiedenis van het kind op een rij zet. Het gedrag van het kind is dan beter te duiden. Het is bijvoorbeeld belangrijk te weten dat een leerling jaren geleden een broertje heeft verloren of dat zijn oma onlangs is overleden.

Op school hebben we vorig schooljaar een flink aantal boeken aangeschaft voor kinderen en voorleesboeken over doodgaan en afscheid nemen.

Van een nieuwe leerling is de voorgeschiedenis niet altijd bekend. Eventueel winnen we informatie in bij de oude basisschool.

Soms zal hulp van buitenaf wenselijk of nodig zijn. Wanneer ouders dit aangeven kan de school de ouders stimuleren om gerichte hulp in te schakelen.

Stap 11: Nazorg voor de groepsleerkracht en het team

Een leerkracht die zich intensief heeft bezig gehouden met het overlijden van een kind uit zijn/haar klas kan na de uitvaart in een diep gat vallen. Al die tijd heeft hij of zij zich professioneel opgesteld als leerkracht, begeleider van de kinderen en vertegenwoordiger van de school. Samen met het team vangen we de collega op en bieden we een luisterend oor en oprechte aandacht. Onze school heeft hecht team en we verwachten hier samen goed uit te komen. De teamleiding van de school plant een persoonlijk gesprek met de groepsleerkracht om de ervaring te delen en te bespreken. Zo nodig biedt de teamleiding externe ondersteuning aan.

Stap 12: Terugkijken, evalueren

Na een periode van 4 tot 6 weken kijken we met hele team terug op de gebeurtenissen. We evalueren het protocol en de gang van zaken rondom het overlijden. Wat ging er goed, wat willen we verbeteren? Welke invloed heeft het gebeuren gehad op de leerkrachten, de leerlingen en de lessen?

Vooraf aan de teambespreking is er een gesprek geweest tussen de schoolleiding en de ouders van het overleden kind, waarbij er o.a. is besproken hoe de ouders terug kijken op de rol en de aanpak van de school.

Stap 13: Herinnering aan het overleden kind

We staan af en toe stil bij bepaalde herinneringen en gebeurtenissen.

De sleutelgroep zorgt ervoor dat er af en toe een kaartje naar de ouders wordt gestuurd (bijv. bij de verjaardag, de sterfdag).
De sleutelgroep houdt contact met de ouders en legt af en toe een bezoekje af.

Stappenplan bij overlijden ouder

Stap 1: Het bericht

Ieder geval van plotseling en onverwacht overlijden is anders. De doodsoorzaak kan zeer uiteenlopend zijn: ziekte, een ongeval, een suïcide, een hartaanval of hersenbloeding. Ook het moment van overlijden varieert: het kan tijdens de les gebeuren, in het weekend, in de avonduren of tijdens de vakantie.

Het overlijdensbericht kan op diverse manieren binnenkomen:

- mondeling;
- telefonisch;
- per post;
- door middel van een advertentie in de krant;
- via een officiële melding aan teamleiding of administratie.

Bij de ontvangst van het bericht moet gelet worden op een aantal zaken:

A. Het bericht moet zo spoedig mogelijk worden doorgegeven aan:

Cordula Rooijendijk (directeur) 06 125 05 969. 'Zo spoedig mogelijk' betekent ook: in het weekend, tijdens de vakantie, tijdens de les of 's avonds laat.

Indien zij niet bereikbaar is stuurt de ontvanger van het bericht een sms/app met de vraag om met spoed contact op te nemen. De leekracht/het personeelslid dat het bericht als eerste heeft ontvangen neemt tijdelijk waar totdat de directeur bereikt is.

B. Als het bericht niet rechtstreeks van de ouders, een arts of de politie komt, moet eerst gecontroleerd worden of de berichtgeving juist is. In een enkel geval is er namelijk sprake van een valse melding (misplaatste grap, overspannen toestand).

C. Bij een plotselinge dood van een ouder van een kind onder schooltijd vindt overleg plaats met de overgebleven partner of een familielid mbt de berichtgeving aan de kind(eren) uit het gezin. De teamleiding van de school neemt deze taak op zich. Het heeft de voorkeur dat de directe verzorger van het kind het slechte nieuws brengt.

Stap2: De sleutelgroep komt bijeen

De sleutelgroep overlegt met elkaar over de te nemen stappen en acties. De sleutelgroep bestaat uit:

- de directeur
- de intern begeleiders
- de groepsleerkracht
- zo nodig externe deskundige

Stap 3: Duidelijkheid

Allereerst zorgt de sleutelgroep voor een duidelijk en compleet beeld:

- wie is er overleden;
- wat is er precies gebeurd;
- waar is het gebeurd;

- hoe is het gebeurd?

De sleutelgroep gaat vervolgens na wie geïnformeerd moeten worden over het overlijden:

- het team (ook de collega's die op dat moment niet op school zijn);
- de kinderen uit de groep van het kind van wie de ouder is overleden;
- de ouders van de kinderen uit de groep;
- ouders;
- schoolbestuur;

De sleutelgroep spreekt af wie wie informeert.

Stap 4: Het informeren van alle betrokkenen

Aandachtspunten bij het informeren:

- de groepsleerkrachten zullen het slechte nieuws aan hun groep moeten vertellen. Voor de één is dit gemakkelijker dan voor de ander. Daarom is één van de sleutelgroepleden aanwezig in de klas bij het brengen van het slechte nieuws. Het sleutelgroeplid kan niet alleen de collega ondersteunen, maar ook zorg besteden aan leerlingen die extra aandacht nodig hebben;
- leerkrachten moeten zich realiseren dat dit slechte bericht andere ervaringen kan reactiveren. Dit zowel bij leerkrachten als leerlingen.

1. De kinderen in de groep van de overleden ouder worden geïnformeerd.
2. De ouders van de kinderen in de groep van het overleden kind worden telefonisch geïnformeerd.
3. Het team wordt geïnformeerd (mondeling/mail)
4. Het schoolbestuur wordt geïnformeerd (mail)
5. De ouders van de school worden geïnformeerd per brief.

In de klas richten we een herdenkingstafel in voor de overleden ouder, of besteedt, in overleg met het kind er op een andere manier aandacht aan. Hierop staat bv een foto van de overledene. Kinderen kunnen hier hun tekeningen of verhaaltjes/gedichtjes neerleggen. In de groep organiseert de groepsleerkracht een kringgesprek. De groepsleerkracht blijft zoveel mogelijk zelf bij de klas in het eigen klaslokaal. Bij melding van een sterfgeval in de vakantie of aan het begin van het weekend stellen we de ouders van de klasgenootjes per mail op de hoogte.

Stap 5: Contact met de achtergebleven ouder

We nemen contact op met de partner/familie van de overleden ouder met de vraag of we langs mogen komen. De teamleiding van de school en de groepsleerkracht gaan op bezoek. Bij het vertrek maken we een tweede afspraak met de ouders om afspraken te maken over wensen m.b.t. de rol van de school, het afscheid nemen, de uitvaart zelf. We spreken af wie er vanuit de school contact met de nabestaanden onderhoudt en blijft onderhouden.

Stap 6: Informeren van ouders

De ouders van de leerlingen worden geïnformeerd d.m.v. een brief waarin de informatie staat over de gebeurtenis en afspraken rondom de uitvaart.

Ouders kunnen samen met hun kind naar de uitvaart. Kinderen die niet naar de uitvaart gaan worden opgevangen op school.

Stap 7: Aangepast rooster

We bespreken in de sleutelgroep welke activiteiten er staan gepland voor de komende week en wijzigen zo nodig het rooster. Geplande uitstapjes en feesten worden besproken in de sleutelgroep en zo nodig afgezegd of uitgesteld.

De groepsleerkracht en de directeur gaan in ieder geval naar de uitvaart. Indien andere teamleden de uitvaart bij willen wonen besluit de sleutelgroep hoe en of er vervanging wordt geregeld.

Stap 8: Terugkijken, evalueren

Na een periode van 4 tot 6 weken kijken we met hele team terug op de gebeurtenissen.

We evalueren het protocol en de gang van zaken rondom het overlijden. Wat ging er goed, wat willen we verbeteren? Welke invloed heeft het gebeuren gehad op de leerkrachten, de leerlingen en de lessen? Hoe kijkt de partner van de overledene terug op de rol van de school?

Op school zijn boeken aanwezig over dit onderwerp, voor kinderen om zelf te lezen of om uit voorgelezen te worden. De ouder- en kindadviseur kan ook helpen en/of doorverwijzen indien nodig.

Stappenplan bij overlijden leerkracht

Stap 1: Het bericht

Ieder geval van plotseling en onverwacht overlijden is anders. De doodsoorzaak kan zeer uiteenlopend zijn: ziekte, een ongeval, een suïcide, een hartaanval of hersenbloeding. Ook het moment van overlijden varieert: het kan tijdens de les gebeuren, in het weekend, in de avonduren of tijdens de vakantie.

Het overlijdensbericht kan op diverse manieren binnenkomen:

- mondeling;
- telefonisch;
- per post;
- door middel van een advertentie in de krant;
- via een officiële melding aan teamleiding of administratie.

Bij de ontvangst van het bericht moet gelet worden op een aantal zaken:

A. Het bericht moet zo spoedig mogelijk worden doorgegeven aan:

Cordula Rooijendijk (directeur) 06 125 05 969. 'Zo spoedig mogelijk' betekent ook: in het weekend, tijdens de vakantie, tijdens de les of 's avonds laat.

Indien zij niet bereikbaar is stuurt de ontvanger van het bericht een sms/app met de vraag om met spoed contact op te nemen. De leerkracht/het personeelslid dat het bericht als eerste heeft ontvangen neemt tijdelijk waar totdat de directeur bereikt is.

B. Als het bericht niet rechtstreeks van de ouders, een arts of de politie komt, moet eerst gecontroleerd worden of de berichtgeving juist is. In een enkel geval is er namelijk sprake van een valse melding (misplaatste grap, overspannen toestand).

C. Bij een plotselinge dood van een leerkracht onder schooltijd is het vanzelfsprekend dat de partner/familie direct worden geïnformeerd. De teamleiding van de school neemt deze taak op zich.

Stap 2: Sleutelgroep

De (plotselinge) dood van leerkracht vraagt om een aantal goed gecoördineerde acties.

Daarom stellen we een sleutelgroep in. De sleutelgroep bestaat uit:

- de directeur
- de intern begeleiders
- zonodig externe deskundige

Bij een overlijden van een leerkracht is de sleutelgroep direct actief.

De taak van de sleutelgroep is om alle activiteiten en communicatie rondom het overlijden te initiëren en te coördineren.

De sleutelgroep is verantwoordelijk voor:

- het houden van overzicht
- informeren van de betrokkenen;
- organisatorische aanpassingen;
- opvang van leerlingen en collega's;

- contacten met de ouders;
- regelingen in verband met rouwbezoek en uitvaart;
- administratieve afwikkeling;
- nazorg aan de betrokkenen.

De directeur is voorzitter van de sleutelgroep en eindverantwoordelijk.

Stap 3: Duidelijkheid

Allereerst zorgt de sleutelgroep voor een duidelijk en compleet beeld:

- wie is er overleden;
- wat is er precies gebeurd;
- waar is het gebeurd;
- hoe is het gebeurd?

De sleutelgroep gaat vervolgens na wie geïnformeerd moeten worden over het overlijden:

- het team(ook de collega's die op dat moment niet op school zijn);
- het schoolbestuur
- de groep van de leerkracht;
- ouders van de leerlingen in de groep;
- overige leerlingen (denk ook aan leerlingen in de gymzaal, op excursie, schoolreis)
- Medezeggenschapsraad en ouderraad
- ouders;
- zo nodig hulpverleners

De sleutelgroep spreekt af wie wie informeert.

Stap 4: Het informeren van alle betrokkenen

1. Het team wordt bijeengeroepen en geïnformeerd door de directeur.
2. het schoolbestuur wordt door de directeur geïnformeerd.

Indien de leerkracht een eigen groep leidt:

3. De kinderen in de groep van de overleden leerkracht worden geïnformeerd door de directeur, er wordt vervanging voor deze dag geregeld.
4. De ouders van de kinderen in de groep van de overleden leerkracht worden telefonisch geïnformeerd.
5. De ouders van deze kinderen worden eventueel gevraagd naar school te komen om hun kind op te vangen. Een en ander is afhankelijk van de situatie.
6. De andere kinderen op school worden geïnformeerd door hun eigen groepsleerkracht.
7. De voorzitters van de MR en de OR worden geïnformeerd.
8. De ouders van de school worden geïnformeerd per brief.

Kinderen die erg verdrietig zijn mogen naar huis als de ouders de kinderen ophalen van school.

Bij melding van een sterfgeval in de vakantie of aan het begin van het weekend stellen we de ouders van de klas telefonisch op de hoogte.

Stap 5: Contact met de nabestaanden

We nemen zo snel mogelijk contact op met de partner/ouders/familie van de overleden collega met de vraag of we langs mogen komen. De teamleiding van de school en een afvaardiging van het team gaan op bezoek. Bij het vertrek maken we een tweede afspraak met de nabestaanden om afspraken te maken over wensen m.b.t. de rol van de school, het afscheid nemen, de uitvaart zelf.

We spreken af wie er vanuit de school contact met de nabestaanden onderhoudt en blijft onderhouden.

Stap 6: Informeren van ouders

De ouders van de leerlingen worden geïnformeerd d.m.v. een brief waarin de informatie staat over de gebeurtenis, organisatorische aanpassingen, de zorg voor de leerlingen op school, contactpersonen op school, regels over aanwezigheid, rouwbezoek en aanwezigheid bij de uitvaart, eventuele afscheidsdienst op school en nazorg van de leerlingen.

Stap 7: Aangepast rooster

We bespreken in de sleutelgroep welke activiteiten er staan gepland voor de komende week. Geplande uitstapjes en feesten worden afgezegd of uitgesteld.

De school sluit voor de uitvaart zodat alle collega's aanwezig kunnen zijn bij de uitvaart. De sleutelgroep meldt de sluiting van de school bij het schoolbestuur, de inspectie en de naschoolse opvang.

Stap 8: Begeleiding tussen overlijden en uitvaart

Het overlijden van een leerkracht roept tal van vragen en emoties op. We vinden het belangrijk dat er veel ruimte is voor vragen, gesprekken en het uiten van emoties.

In de hal van de school maken we een herinneringsplek, hier kunnen alle kinderen, ouders en leerkrachten van de school iets neerleggen voor de overleden collega. De sleutelgroep draagt hiervoor zorg.

We plaatsen een rouwadvertentie in Het Parool.

We sturen een boeket namens de school.

Wanneer er met de ouders doorgesproken is wat wel en niet kan en waar leerlingen bij betrokken kunnen worden, kan elke leerkracht met de kinderen aan het werk gaan om bijdragen te leveren voor de dienst(en) (bijvoorbeeld teksten schrijven, tekstboekjes maken, muziek maken, bloemen dragen, een boek met brieven, tekeningen en collages voor de nabestaanden maken). Dit is een goede manier om met het nare bericht om te gaan en verdriet te verwerken.

Als kinderen de uitvaart bijwonen, moet dit goed worden voorbereid. Ouders begeleiden hun eigen kind tijdens de uitvaart, deze taak kan niet aan de leerkrachten worden gedelegeerd.

Op school organiseren we in overleg met de nabestaanden een afscheidsdienst voor de overleden collega.

Stap 9: Nazorg voor de groepsleerkracht en het team

Het overlijden van een directe collega brengt veel emoties met zich mee. Naast de persoonlijke verwerking van het verdriet blijft de leerkracht aangesproken worden op zijn/haar professionaliteit in de omgang met de kinderen. Zo nodig vindt er een gesprek plaats met een externe deskundige over het gebeuren.

Daarnaast heeft onze school een hecht team en verwachten we hier samen goed uit te komen.

Stap 10: Terugkijken, evalueren

Na een periode van 4 tot 6 weken kijken we met hele team terug op de gebeurtenissen. We evalueren het protocol en de gang van zaken rondom het overlijden. Wat ging er goed, wat willen we verbeteren? Welke invloed heeft het gebeuren gehad op de leerkrachten, de leerlingen en de lessen?

Vooraf aan de teambespreking is er een gesprek geweest tussen de schoolleiding en de nabestaanden waarbij er o.a. is besproken hoe de nabestaanden terug kijken op de rol en de aanpak van de school.

Stap 11: herinnering aan de overleden collega

We staan af en toe stil bij bepaalde herinneringen en gebeurtenissen.

De sleutelgroep zorgt ervoor dat er af en toe een kaartje naar de nabestaanden wordt gestuurd (bijv. bij de verjaardag, de sterfdag).

De sleutelgroep houdt contact met de nabestaanden en legt af en toe een bezoekje af.

Bijzondere omstandigheden

(Poging tot) Zelfdoding

Zelfdoding is een speciale vorm van een plotselinge dood.

Zelfdoding komt onder leerlingen niet vaak voor, maar als het voorkomt is de ontreddering groot. In zo'n situatie is het wenselijk dat er goed overleg met de ouders/nabestaanden is en dat ouders en school het met elkaar eens zijn over de informatie die wordt verstrekt en over de wijze waarop wij als school ons medeleven betuigen. Dit geldt ook bij een (poging tot) zelfdoding van een leerkracht.

Als dit overleg niet tot overeenstemming leidt, hebben we als school een eigen verantwoordelijkheid tegenover de leerlingen. In zo'n geval zal de sleutelgroep beslissen of we als school tegemoet komen aan de wensen van ouders/familie.

Bij deze beslissing houden we met het volgende rekening:

- het bevorderen van adequate rouwverwerking;
- het verminderen van gevoelens van schuld, angst en depressiviteit;
- het voorkomen van nieuwe suïcide(pogingen).

Wanneer wij worden geconfronteerd met zelfdoding, is er veel zorg nodig voor de leerlingen die de overledene goed hebben gekend. Daarbij is extra zorg nodig voor de zogenaamde risicoleerlingen:

- leerlingen die de overledene goed kenden
- leerlingen met depressieve buien, stille en teruggetrokken leerlingen
- leerlingen die al eens eerder met zelfdoding/dood te maken hebben gehad

Gewelddadige dood

Een school die geconfronteerd wordt met moord op een leerling of leerkracht, is verbijsterd: leerlingen en leerkrachten worden geconfronteerd met crimineel onrecht en er is veel woede, verdriet en pijn. Moord op school komt zelden voor. Een moord betekent dat iemand moedwillig een ander en met voorbedachten rade om het leven brengt. Moord zonder voorbedachten rade wordt doodslag genoemd. Onder gezinsmoord (familicide) wordt verstaan dat iemand uit het gezin (vader, moeder of één van de kinderen) één of meerdere gezinsleden om het leven brengt en soms ook zichzelf. De exacte aantallen zijn moeilijk te geven, omdat de cijfers vaak verstopt in andere cijfers zitten. Bij eerwraak wordt een familielid bestraft voor het beschamen van de familie. In 15% van de gevallen heeft dit een dodelijke afloop.

Al deze zaken trekken een zware wissel op de school, als de recherche de school binnenkomt, de pers op het schoolplein staat en de leerlingen uit hun doen zijn. Dit vraagt van alle medewerkers grote inspanningen. Als de dader wordt gevonden, volgt er nog een lange periode waarin er steeds momenten zijn waarop de zaak opblaait: bijv. de rechtszaak en een eventueel hoger beroep. Vaak gaat dat telkens opnieuw gepaard met media aandacht.

Indien dit op onze school gebeurt houden we het protocol aan zoals eerder beschreven. De sleutelgroep krijgt ook dan een belangrijke rol.

Daarnaast geven we extra aandacht aan:

- de omgang met de media
- het management: regelen en organiseren van de contacten met politie, ouders, collega's;
- de regie op de hulpverlening van buitenaf (wat is er nodig?)

- de mogelijkheid tot ondersteuning van specialisten
- de gevoelens van onveiligheid bij de leerlingen;
- de gevoelens van boosheid, ontzetting en machteloosheid bij leerlingen en leerkrachten;
- de kinderen die zelf in onveilige situaties verkeren (chtscheiding, huiselijk geweld, straatverbod);
- de ouders en hun gevoelens;
- het weer veilig maken van de school.

Achtergrondinformatie bij een gewelddadige dood

Bij een dergelijke zwaar traumatische gebeurtenis is aandacht nodig voor de begeleiding van alle betrokkenen. Bij veel kinderen is het gevoel van veiligheid aangetast. Bij een gewelddadige dood is de kans groter op een gecompliceerd rouwproces. Voor meer informatie over traumazorg en het verwerken van ingrijpende gebeurtenissen verwijzen we naar www.crisisnet.nl

Uit onderzoek is gebleken dat de veerkracht van de meeste kinderen groot is en dat ze dramatische gebeurtenissen goed zelf kunnen verwerken met hulp van vertrouwde mensen om hen heen. Slechts een klein deel van de kinderen ontwikkelt ernstige klachten die moeten worden behandeld. De volwassene vormt het belangrijkste referentiekader voor kinderen. Ze herinneren zich later vaak beter de reacties van volwassenen dan de gebeurtenis zelf. Het is dus vooral van belang dat de volwassene ondersteund wordt. Dat betekent dat het wenselijk is dat de leerkrachten in staat worden gesteld hun eigen kinderen op te vangen in plaats van dit over te laten aan vreemde hulpverleners.

Door deze vorm van ondersteunende hulp aan leerkrachten komt er niet te snel en te veel hulpverlening en onnodige traumaverwerking op gang. Een invasie van hulpverleners is niet nodig, de kans op ongecoördineerde acties is dan groot. Voor kinderen is het van belang dat alles weer gewoon wordt. Uiteraard moet er tijd en ruimte zijn voor het uiten van gevoelens, het verwerken van de gebeurtenis en voor herdenking. Het is aan te raden om snel de normale gang van zaken weer op te pakken. Want als de school normaal functioneert, leiden kinderen daaruit af dat hun wereld ook weer veilig aan het worden is. Ten aanzien van de inbreng van de professionals wordt de school aangeraden de sturing in eigen hand te houden. De meest geschikte rol voor hulpverleners is eraan bijdragen dat leerkrachten de kinderen op een juiste manier opvangen.

Omgaan met de media

Een schokkende gebeurtenis op school trekt vaak de aandacht van de media. Het is dus van belang een plan of draaiboek klaar te hebben liggen voor het geval wij ermee te maken krijgen. Journalisten hebben hun werk te doen en zullen dat doen met of zonder onze medewerking. Daarom is het van belang om met hen samen te werken en te zorgen dat ze een verhaal vertellen waarvan de feiten kloppen. Ze vertrekken nooit zonder een verhaal. Wat dat verhaal inhoudt, hangt mede af van onze reactie. Wij kunnen niet bepalen wat de media gaat zeggen, filmen en fotograferen. Wij kunnen echter wel kaders stellen voor wat ze kunnen en mogen doen op school en op het schoolterrein.

Afspraken voor het omgaan met de media

- We laten alle contacten met de pers lopen via één woordvoerder uit de sleutelgroep
 - We informeren iedereen op school dat alleen de perswoordvoerder de pers te woord staat.
 - We zorgen voor openheid en duidelijkheid (voor zover de direct betrokkenen van de overledene hiervoor toestemming geven).
 - We zorgen ervoor dat de school een veilige plek is of weer wordt.
 - We laten de media niet toe in de school, bij persconferenties organiseren we deze buiten school.
 - We geven geen namen door van verdachten of slachtoffers. We geven geen foto's of persoonlijke informatie over hen
 - We instrueren de leerlingen hoe ze met de media om moeten gaan.
- Vorbereiding op een persconferentie
- We staan geen pers toe bij bijeenkomsten met ouders of andere belanghebbenden.
 - We geven elke journalist dezelfde informatie.
 - We houden regie op de informatie en organiseren zelf een persconferentie
 - We maken plaats en tijd van een persbijeenkomst zo spoedig mogelijk bekend.
 - Indien er een programma wordt gemaakt over de gewelddadige dood vragen we voor uitzending inzage en eisen we inspraak

Analyse van eigen emoties

Wanneer leerkrachten, leerlingbegeleiders en teamleiding leerlingen willen helpen bij het verwerken van emoties die worden opgeroepen door het plotselinge sterfgeval, vraagt dat om een professionele houding. Aan de basis van een professionele opstelling liggen de eigen gedachten over en gevoelens ten aanzien van de dood (eventueel de zelfdoding) en de overledene. Als u zich als leerkracht, leerlingbegeleider of teamleiding niet bewust bent van uw eigen gedachten en gevoelens, bestaat het risico dat u tijdens het begeleidingsproces achter (pijnlijke) gevoelens komt. Onverwerkte eigen emoties en emoties waarvan men zich niet bewust is worden gemakkelijk overgedragen op leerlingen. Dit kan het begeleidingsproces verstoren en voor leerlingen verwarrend werken. Daarom is een zeker zelfonderzoek noodzakelijk alvorens u aan de begeleiding begint. In dit hoofdstuk wordt hieraan aandacht besteed.

Uiten van emoties

Wanneer er iemand binnen de school overlijdt, maakt dat niet alleen bij leerlingen maar ook bij leerkrachten de nodige gevoelens los. In eerste instantie lijken angst, medeleven en onzekerheid het handelen onmogelijk te maken. Toch zal er iets gedaan moeten worden. Wat er ook gebeurt, u moet zich als leerkracht allereerst bewust zijn van het feit dat u uw eigen gevoelens niet buiten spel kunt zetten. Leerlingen en ouders verwachten dat ook niet. Integendeel: ze stellen het juist op prijs en weten zich gesteund als u laat zien dat u ook aangedaan bent.

Zelfreflectie

Na de eerste reacties op het overlijden van een leerling of leerkracht zullen leerlingen begeleid moeten worden om met het verdriet om te kunnen gaan. Aan dit begeleidingstraject gaat voor u een zelfreflectie vooraf. U moet weten wat uw eigen gevoelens en gedachten ten aanzien van de dood (zelfdoding) en de overledene zijn. Zo komt u tijdens de begeleiding van de leerlingen niet voor (pijnlijke) verrassingen te staan. Een reflectie op eigen emoties en gedachten kan individueel of gezamenlijk in het schoolteam plaatsvinden. Vragen die bij de zelfreflectie aan de orde moeten komen zijn:

- hoe kijk ik aan tegen de dood;
- wat voor associaties roept het begrip 'dood' bij mij op;
- zijn die associaties rustgevend of onrustgevend, hoe komt dat;
- welke invloed hebben eerdere ervaringen met de dood op mijn associaties;
- hoe kijk ik aan tegen een zelfgekozen dood, suicide;
- wat voor associaties roept het begrip 'zelfgekozen dood' bij mij op;
- keur ik die associaties goed, begrijp ik ze of keur ik ze af, begrijp ik ze niet en hoe komt dat;
- welke eerdere ervaringen heb ik gehad met suicides of suïcidepogingen en welke invloed hebben die ervaringen op mijn houding van nu;
- hoe kijk ik aan tegen geweld, geweldsmisdrijven;
- wat voor een associatie roept het begrip geweld bij mij op;
- keur ik ze in sommige gevallen goed, begrijp ik ze of keur ik ze af, begrijp ze niet en hoe komt dat;
- wat zijn mijn eerdere ervaringen met geweld en/of slachtoffers van geweld en welke invloed hebben die ervaringen op mijn houding nu;
- hoe ervaar ik dit sterfgeval en de wijze waarop de leerling of mijn collega om het leven is gekomen;
- wat was mijn persoonlijke relatie met de overledene;
- in welke opzichten zal ik hem/haar missen;
- in welke opzichten voel ik me eventueel 'bevrijd';
- zijn er nabestaanden of omstandigheden die het sterfgeval extra problematisch maken? Wie/welke zijn dat in dit geval en hoe sta ik daar tegenover;
- kan ik het begeleidingsproces alleen aan of kan ik beter hulp vragen?

Slecht nieuwsgesprekken

Als het overlijdensbericht als eerste bij de school binnenkomt, zullen de ouders/familieleden geïnformeerd moeten worden. Broertjes en zusjes die ook op school zitten mogen daarbij niet vergeten worden. Zo'n 'slecht nieuws gesprek' moet ook gevoerd worden met vrienden, vriendinnen en groepsgeenoten van de overledene. Het voeren van een 'slecht nieuws gesprek' vraagt om de nodige tact. Er zijn enkele gesprekstechnische aandachtspunten bij aan te geven.

Stap 1: De voorbereiding

Het is belangrijk om vóór het gesprek na te gaan:

- aan wie moet het slechte nieuws worden doorgegeven;
- wie is de meest aangewezen persoon om het nieuws te brengen;
- hoe geschiedt de 'aankondiging': Gaat u bijvoorbeeld zonder aankondiging naar de ouders/familie of belt u eerst op, laat u broertjes/zusjes en/of vrienden/vriendinnen van de overledene naar uw kamer komen zonder hen vooraf te laten weten waar u over wilt praten;
- welke voorzorgsmaatregelen worden getroffen? Moet bijvoorbeeld vooraf gezorgd worden voor 'opvangmogelijkheden' na het gesprek? Welke opvang is beschikbaar?

Stap 2: De inleiding

Ouders, familieleden of leerlingen aan wie u het nieuws moet melden, moeten de kans krijgen om even goed te gaan zitten en hun aandacht te richten op hetgeen u hen wilt meedelen. Een uitgebreide inleiding (er omheen draaien) is niet nodig. U kunt het Slechte nieuws met één of enkele korte zinnen inleiden:

- "Ik moet u iets ernstigs meedelen ...";
- "Ik vind het moeilijk om te zeggen, maar ik heb bijzonder triest en slecht nieuws voor u";
- "Ik vrees dat ik u er mee overval, maar ik moet u iets meedelen ...".

Elke leerkracht, interne begeleider of directeur zal bij een dergelijke inleiding formuleringen kiezen die het beste bij hem/haar passen. Het is in ieder geval van belang om zoveel mogelijk in de ik-vorm te spreken, want:

- ik-boodschappen zijn duidelijk, vooral bij een slecht nieuws gesprek is duidelijkheid een eerste vereiste;
- met ik-boodschappen is de kans het grootst dat u direct de aandacht krijgt van degene(n) aan wie u het slechte nieuws moet melden.

Stap 3: Vertel het nieuws kort en bondig

Het overlijdensbericht kan nu zonder verdere omhaal worden gebracht. Daarbij is van het grootste belang om kort en kernachtig te vertellen wat er is gebeurd en met welk gevolg. In deze fase moeten details, nadere toelichting en eventuele uitleg of excuses achterwege worden gelaten. Daarvoor is later in het gesprek vaak nog alle gelegenheid.

Een belangrijk aandachtspunt in deze fase is: u vertelt het nieuws en laat de ander vooral niet raden wat u komt vertellen. Het is ook niet nodig. U bent immers gekomen om slecht nieuws te brengen, u heeft de aandacht er voor gevraagd door uw korte inleiding, dan wordt dus nu van u verwacht dat u het nieuws meedeelt.

Stap 4: Ga in op de eerste emoties

Waarschijnlijk zal het overlijdensbericht leiden tot directe, heftige of minder heftige emoties: schrik, verbijstering, ongeloof, verzet en misschien ook al verdriet of woede. In feite zijn allerlei emoties denkbaar na een dergelijk bericht. Het is van groot belang daarop voorbereid te zijn. De houding die van u wordt verwacht is dat u open staat en actief en invoelend luistert. Dat kan door in te gaan op verbale en non-verbale signalen die wijzen op dergelijke emoties:

- "U bent volkomen verbijsterd door dit bericht ...";
- "Ik merk dat het bericht u helemaal overvalt ...".

Sta stil bij dergelijke emoties, laat de ander de tijd en de gelegenheid om daaraan uiting te geven. U kunt kort aangeven dat u en uw collega's ook verbijsterd waren bij het horen van het nieuws, maar neem het gesprek niet over door het over uw eigen emoties te hebben.

Stap 5: Geef zo nodig verdere toelichting

Slecht nieuws roept vrijwel altijd tal van vragen op:

- wat is er precies gebeurd;
- hoe kon dat gebeuren;
- hoe lang heeft het geduurd;
- waar is het gebeurd;
- waarom?

Het is van belang om zo open mogelijk de informatie te geven waarover u beschikt. Hoe moeilijk en pijnlijk het misschien ook voor de nabestaanden is, ze hebben er recht op om te weten wat er precies gebeurd is. Het zal soms zelfs nodig zijn om hen te helpen hun eigen vragen te formuleren. Als informatie waarover u beschikt achter gehouden wordt, kan dat in deze fase misschien het leed lijken te verzachten. Later zal echter blijken dat het voor ouders (en anderen) nog pijnlijker is als zij niet alles te horen hebben gekregen, als zij niet die informatie hebben gekregen waar zij in feite recht op hebben.

Stap 6: Ga na welke hulp eventueel geboden moet worden

Een overlijdensbericht roept bij direct betrokkenen niet alleen heftige emoties op (ook al zullen die niet altijd direct zichtbaar/hoorbaar zijn), maar ook een aantal praktische vragen en

problemen:

- wat moet er nu gebeuren;
- hoe vertel ik het aan ...;
- hoe kom ik hier ooit overheen.

Het is als brenger van het slechte nieuws van belang om ook stil te staan bij de gevolgen die dit nieuws heeft voor de direct betrokkenen. Ook al bent u geen hulpverlener, u zult in deze fase van het gesprek oog en oor moeten hebben voor de gevolgen van het slechte nieuws en voor de (nieuwe) problemen die er door veroorzaakt kunnen worden.

Vertel duidelijk welke ondersteuning/(praktische) hulp u of de school kunt bieden en welke hulpbronnen nog meer in te schakelen zijn. Met wie kunnen de ouders en leerlingen bijvoorbeeld contact opnemen als zij na dit gesprek met u behoefte hebben aan een vervolgesprek? Het is van belang de mogelijkheden in dit opzicht te noemen voordat u het gesprek beëindigt.

Het informeren van leerlingen

Het vertellen van het slechte nieuws

Natuurlijk moeten leerlingen niet overvallen worden met nieuws waar ze totaal niet op rekenen, maar het heeft ook geen zin om met een lange inleiding de ernst van de situatie te verdoezelen.

Begin met een inleidende zin om de kinderen gericht te laten luisteren, bijvoorbeeld:

- "Ik heb een verdrietige boodschap voor jullie";
- "Ik moet jullie iets heel ergs vertellen".

Dan volgt het korte bericht van het overlijden en een beknopte schets van de omstandigheden waaronder de leerling of leerkracht is overleden. Het is niet nodig een lang verhaal te vertellen, want de leerlingen zijn door de schok de informatie meteen weer kwijt. Het gaat erom dat de boodschap overkomt en dat de kinderen de kans krijgen deze tot zich te laten doordringen. Als ze behoefte hebben aan nadere uitleg, vragen ze die wel.

Eerlijk en duidelijk

Kinderen worstelen op twee niveaus met de dood: ze proberen te begrijpen wat 'dood' betekent en moeten leren omgaan met de gevoelens die het verlies oproept. Door eerlijk en duidelijk te zijn, helpt u hen daarbij. Ook al overzien kinderen nog niet alles, het is altijd beter de waarheid te vertellen dan ze iets op de mouw te spelden. Daarnaast is bekend dat als kinderen geen antwoorden op hun vragen krijgen, ze hun eigen fantasie de vrije loop laten en de hele situatie door hen gruwelijker of angstaanjagender ingevuld kan worden dan werkelijk het geval is.

Bij het vertellen van het slechte nieuws moet rekening worden gehouden met de ontwikkeling van de leerlingen. Het bericht moet verteld worden op een manier die bij hun leeftijd en vermogens past. In het volgende hoofdstuk vindt u hierover meer informatie. Ook moet er voor gezorgd worden dat een dergelijk bericht geen zakelijke mededeling wordt.

Als u op een integere manier het slechte nieuws vertelt en in staat bent de eigen gevoelens te tonen, stimuleert dat leerlingen om zich te uiten.

Concrete uitleg

Het is van belang (vooral bij heel jonge kinderen) om zo concreet mogelijk uit te leggen wat

'dood' precies inhoudt. Vertel dat iemand die dood is niets meer voelt en dus geen pijn heeft, het niet koud heeft en zich niet ziek voelt. Het heeft geen zin om met oplossingen te komen die alleen in de eigen ogen belangrijk zijn. Zo heeft het bijvoorbeeld geen zin om God in de antwoorden te betrekken als de leerlingen voor het eerst met God geconfronteerd worden. Ook vergelijkingen en beelden kunnen veel verwarring geven. Het probleem met kinderen is dat ze dingen soms heel letterlijk nemen. Leg de dood dus **niet** als volgt uit:

- dood zijn is slapen, maar dan voor altijd: kinderen kunnen dan bang worden als ze zelf moeten slapen. Slaap en dood moeten duidelijk onderscheiden worden;
- dood gaan is op een verre reis gaan en nooit meer terugkomen: ook dit beeld is voor kinderen verwarrend. Ze voelen zich in de steek gelaten; waarom mochten zij niet mee en de groepsgeenoot of leerkracht kwam toch altijd terug als hij/zij op reis ging;
- iemand gaat dood omdat hij zo ziek is: met name kleine kinderen kunnen geen onderscheid maken tussen ernstige en minder ernstige ziekten. Zonder verdere uitleg kunnen ze later bang worden bij een onschuldig griepje. Hoewel oudere kinderen dit onderscheid wel kunnen maken, kunnen ook zij angstig worden als ze zich niet lekker voelen en zich van alles in hun hoofd halen. Een nadere uitleg is daarom van belang. Een beetje ziek zijn betekent niet dat je dood zult gaan, maar soms is een lichaam zo stuk dat het niet meer gemaakt kan worden.

"Ik weet het niet"

U hoeft niet op alle vragen een antwoord te hebben. Ook volwassenen weten niet alles en hebben moeite met sommige dingen om te gaan. Kinderen mogen dit best merken. Het is volkomen aannemelijk dat een leerkracht zegt: "Ik weet het niet, maar ik denk ...". Een dergelijk antwoord is niet alleen eerlijk, maar schept ook ruimte voor een gesprek.

Stilte

Kinderen moeten na de onheilstijding van de eerste schrik bekomen. Iedere leerling verwerkt de schok op zijn of haar eigen manier. De meeste kinderen zijn met stomheid geslagen als ze horen dat een groepsgeenoot of leerkracht overleden is. In de bovenbouw van het basisonderwijs daalt vaak de zwijgzaamheid over de groep neer. Onbewust verwachten de kinderen van u als volwassene dat u het zwijgen doorbreekt door vragen te stellen en antwoorden te geven. Omdat er zoveel vragen zonder antwoord zijn, is dit een moeilijke opgave. De stilte roept een gevoel van verstikking op. Het gevaar van doorpraten bestaat om dit gevoel te bezweren. Het mag echter gerust een tijdje stil zijn in de groep. Wordt de stilte pijnlijk en is deze niet meer functioneel, dan kunt u de stilte doorbreken door bijvoorbeeld te zeggen: "Jullie zijn er stil van. Het is een enorme schok, ook voor mij.

Misschien kun je even met je buurman of buurvrouw praten over wat dit bericht betekent". De draad kan ook opgepakt worden door een mooi gedicht voor te lezen en daarover verder te praten, suggesties zijn te vinden verderop bij het kopje "Literatuur".

Verdere informatie

Wanneer de eerste emoties wat luwen en leerlingen vragen hoe het verder moet, kunt u overstappen naar de volgende informatie:

- hoe verloopt het contact met de familie;
- hoe worden afspraken gemaakt over rouwbezoek en uitvaart;
- wat kan de school doen;
- hoe worden de komende dagen ingevuld?

Vertel ook bij wie de leerlingen terecht kunnen voor een persoonlijk gesprek. Zo nodig kunt u als school een rooster maken voor de bereikbaarheid in de avonden, weekenden en

vakantie.

Kinderen en het besef van de dood

Jonge kinderen kijken op een andere manier tegen de dood aan dan de wat oudere. Wanneer met de leerlingen over de dood wordt gepraat, is het van belang om hiermee rekening te houden.

Kinderen tot 3 jaar

Heel kleine kinderen tot ongeveer 3 jaar hebben geen echt besef van de dood. Ze kennen nog geen onderscheid tussen levende en niet-levende dingen. Wel zijn ze bang gescheiden te worden van degenen die hen met liefde en warmte omringen. Ze voelen wat verlies is en lijden daar ook onder. De kleintjes gaan nog met een heel natuurlijke manier met de dood om. Volwassenen schrikken hier soms van omdat zij die natuurlijkheid missen. Van angst voor de dode is nog geen sprake.

Kinderen van 3 tot 6 jaar

Kinderen van 3 tot 6 jaar kennen het verschil tussen leven en dood. Ze gebruiken het woord 'Dood' in hun gesprekjes en hun spel: "Jij bent dood, je moet blijven liggen!" Ze weten echter nog niet precies wat dood zijn betekent. Voor hen is 'Dood' iets tijdelijks, een soort slaap waarbij de dode niet meer kan zien of bewegen. Ze beginnen te beseffen dat dood en verdriet met elkaar te maken hebben maar voelen nog geen angst voor de dood. Kinderen van deze leeftijd denken vaak dat leven en dood elkaar afwisselen. Het lijkt dat zij het de gewoonste zaak van de wereld vinden dat een dierbaar iemand is gestorven. Een vierjarige kan een dag na de begrafenis bijvoorbeeld vragen wanneer de overledene weer terugkomt, om vervolgens diep geschokt te zijn als blijkt dat de betreffende persoon nooit meer terugkomt. Kinderen in deze leeftijd tonen grote belangstelling voor de lichamelijke en biologische kanten van de dood: "Kan hij niet meer lopen?", "Kan hij nog wat horen als ik iets zeg?" Ze blijven vragen stellen, soms tot vervelends toe: "Wordt hij nu niet vies in de grond?", "Heeft hij nou geen honger in het graf?"

Kinderen van 6 tot 9 jaar

Bij kinderen van 6 tot 9 jaar begint het besef door te dringen dat de dood onomkeerbaar is, onherroepelijk en definitief. Wat het definitieve einde precies inhoudt, begrijpen ze echter nog niet en dat maakt het voor hen erg verwarrend en beangstigend.

Ook beseffen ze aanvankelijk nog niet dat de dood onvermijdelijk is en iedereen overkomt. Zo kan een achtjarige aan haar vader vragen haar te begraven als ze dood is. Ze realiseert zich nog niet dat haar vader (waarschijnlijk zelfs eerder) ook dood gaat.

Het groeiende besef dat ook mensen van wie je houdt dood kunnen gaan, zorgt voor emotionele veranderingen die soms gepaard gaan met angst: "Kom je nog terug?" Op deze leeftijd krijgen kinderen belangstelling voor de uiterlijkheden die bij een sterfgeval horen zoals de kist, de begrafenis, de crematie en het kerkhof.

Ze interesseren zich ook voor wat er na de dood gebeurt. Als oorzaak voor doodgaan geven ze vaak externe verklaringen. Als hen gevraagd wordt waarom mensen dood gaan, antwoorden ze: "Omdat ze vergiftigd worden", "Wanneer ze een ongeluk krijgen" of "Als ze uit een vliegtuig vallen". Een uitzondering vormen kinderen die in hun omgeving met dood te maken hebben gehad, zij hebben een reëler beeld van het gebeuren. De vragen die kinderen in deze leeftijd vaak stellen komen op volwassenen soms erg nuchter over: "Waarom heeft Bram een bril op, hij kan toch niets meer zien?", "Wordt zijn bril ook verbrand?" Kinderen van deze leeftijd zijn kwetsbaar omdat ze weliswaar de betekenis van de dood kunnen begrijpen, maar nog niet in staat zijn alle implicaties te overzien.

Kinderen van 9 tot 12 jaar

Kinderen uit de bovenbouw weten dat dieren, mensen en planten leven en dat alles wat leeft eenmaal dood gaat. Op de vraag waarom mensen dood gaan noemen ze voornamelijk fysieke oorzaken: "Ze krijgen kanker", "Omdat ze oud zijn" of "Omdat ze een hartaanval krijgen." Een enkel wijsneusje zal ook niet-concrete oorzaken noemen zoals: "Iedereen moet sterven", "God roept je bij zich" of "De wereld wordt anders te klein." Kinderen van deze leeftijd zijn minder afhankelijk van volwassenen. Ze willen dan ook niet altijd aandacht vragen voor hun verdriet. Ze proberen er zelf mee klaar te komen, ook om niet kinderachtig te lijken. Maar omdat de gevoelens er toch uit moeten, vertonen ze soms lastig en opstandig gedrag.

Kinderen van 12 jaar en ouder

De onvermijdelijkheid en universaliteit van de dood dringen door wanneer kinderen de tienerleeftijd hebben bereikt. Hun intellectuele vaardigheden zijn dan zo ver ontwikkeld dat ze de dood zien als het onvermijdelijke einde van het leven.

De persoonlijke en emotionele afstand zijn echter nog groot. Het kan iedereen overkomen, behalve mensen in de eigen omgeving. Maar dat verandert drastisch als ze te maken krijgen met het sterven van een groepsgeenoot. Juist jongeren worden diep geraakt wanneer de dood in hun nabije omgeving toeslaat.

Ze zijn in een fase waarin ze vraagtekens zetten bij het leven. Ze vragen zich af wat de zin van het leven is: "Waarom en waarvoor zijn we op aarde?" Een confrontatie met de dood maakt dat de vragen en soms ook de verwarring rondom het leven en de dood toenemen.

Fasen in de rouwverwerking

Kinderen rouwen ook, net als volwassenen. In grote lijnen is het rouwproces hetzelfde. Kinderen ervaren dezelfde pijn, maar hun reacties zijn minder voorspelbaar.

Fase 1: Boosheid, verdriet en angst

In de eerste fase moet de realiteit onder ogen worden gezien: de medeleerling of leerkracht is dood, hij of zij is er niet meer. Hoe graag volwassenen dat ook willen, kinderen kunnen niet altijd beschermd worden tegen verdriet en pijn. Ze zullen met de werkelijkheid moeten leren leven. In deze fase voeren boosheid, pijn, verdriet en angst (om bijvoorbeeld ook een ongeluk te krijgen) de boventoon. Ook kunnen kinderen zich schuldig voelen omdat ze de overleden leerling of leerkracht hebben gepest of ruzie met hem/haar hebben gemaakt en dit nu nooit meer goed kunnen maken.

Fase 2: Desoriëntatie en desorganisatie

In deze fase is sprake van rusteloosheid en sterk wisselende gevoelens. De leerling is dikwijls druk doende met niets. Hij of zij kan doorlopend met de voeten schuiven, plotseling opstaan en door het lokaal lopen of lachen op momenten dat dat niet verwacht wordt. Ook kan er sprake zijn van concentratieproblemen.

Fase 3: De ontkenning

In deze fase ontkent de leerling de werkelijkheid omdat deze te veel pijn doet. Er is geen opvallend gedrag. De meeste kinderen kiezen in deze fase wat meer voor alleen zijn en de eenzaamheid. Het verdringen van het verlies kan ertoe bijdragen dat de leerling geen nieuwe intieme gevoelsrelaties aan wil gaan om nieuw verlies te voorkomen.

Fase 4: Opstandigheid

In deze fase protesteert de leerling tegen de werkelijkheid. Sommige kinderen zijn kwaad op personen die in hun ogen de dood hadden kunnen voorkomen (verwijten aan bijvoorbeeld ouders, politie, huisarts, ziekenhuis). Ook kan er sprake zijn van concentratie - en leerproblemen, slapeloosheid en terugval in een vorige ontwikkelingsfase (bijvoorbeeld weer duimen of bedplassen, thuis en op school zich extra aanhankelijk en afhankelijk tonen).

Fase 5: Aanvaarding

In deze fase wordt het verlies onder ogen gezien. De leerling koestert bewust sommige eigenschappen van de overledene. Na idealisering van de overleden leerling of leerkracht wordt het beeld van hem of haar realistischer. De leerling praat over de overledene, over wat hij of zij deed of zei in bepaalde situaties.

Fase 6: Integratie

Het verwerken van de rouw maakt de leerling beter toegerust voor de toekomst. De aandacht wordt weer op anderen gericht en er is weer ruimte voor nieuwe relaties. De leerling kan weer genieten van gewone dingen in het leven; het verdriet is verwerkt.

Tot slot

Voor alle fasen van het rouwproces geldt:

- nieuw verlies werpt leerlingen terug in het rouwproces;
- elke leerling heeft zijn eigen tempo in het verwerken van een verlies;
- een rouwproces verloopt nooit helemaal volgens het boekje. Zeker bij kinderen komt het heel veel voor dat kracht en zwakte elkaar afwisselen. Net als volwassenen de indruk hebben dat het kind alles vrij goed heeft verwerkt, komt er plotseling weer een periode van terugval;
- bij sommige leerlingen komen de eerste rouwreacties pas na weken of maanden. Ze laten aanvankelijk weinig merken van hun gevoelens, vragen niets, ondergaan alles gelijkmatig en gaan hun eigen gang;
- kinderen kunnen niet de hele tijd bezig zijn met verdriet, zoveel pijn kunnen ze niet verdragen. Het kan zijn dat ze tijdens de pauze krijgertje spelen en een uur later weer intens verdrietig zijn. Dat betekent ook dat praten over verdriet afgewisseld moet worden met andere activiteiten waarin leerlingen hun gevoelens kwijt kunnen of zich kunnen uitleven;
- in tegenstelling tot volwassenen (die hun emoties zoveel mogelijk proberen te beheersen), uiten kinderen hun emoties soms heel direct. Ze huilen hysterisch, reageren agressief, zijn woedend omdat hun vriendje hen is afgenomen, schoppen tegen de deur en bonken tegen de muur. Het is niet gemakkelijk om hiermee om te gaan. Toch moeten de boosheid, de angst en het verdriet eruit, het is een normale explosie na een verlies. Het is daarom van belang om te zoeken naar uitwegen waarbij de leerling zichzelf of anderen geen schade kan berokkenen. Zo kan een leerling zich uitleven tijdens het voetballen of hardlopen of zich afreageren op een boksbal;
- met name pubers stellen hun rouw nog al eens uit. De ontwikkelingstaken van jongeren in de puberteit zijn al zo zwaar, dat rouwen er niet meer bij kan.

Het afscheid, de uitvaart

Het is erg belangrijk dat leerlingen afscheid kunnen nemen van de overleden leerling of leerkracht. Dat kan tijdens een bezoek aan de ouders/familie van de overledene, tijdens een begrafenis/crematie of tijdens een afscheidsdienst op school. Leerlingen moeten hierop goed worden voorbereid, ze moeten weten wat ze kunnen verwachten bij het afscheid. Het

is daarbij belangrijk om een sfeer te creëren waarin leerlingen het gevoel hebben dat ze al hun vragen mogen en kunnen stellen.

Een condoleancebezoek

Een condoleancebezoek, een laatste bezoek aan een overledene is geen gebeurtenis waarmee leerlingen iedere dag te maken krijgen. Daarom verdient zo'n bezoek een goede voorbereiding. Allereerst moet duidelijk worden of de ouders/familie een bezoek van leerlingen prettig vinden. Sommige nabestaanden willen liever zoveel mogelijk met rust worden gelaten. De meeste stellen bezoek van leerlingen echter erg op prijs.

Zeker de wat oudere kinderen zitten vaak vol met vragen: wat moeten we zeggen, moet je een hand geven, moet je iets meenemen, waar praat je over, wat doe je als ze gaan huilen, hoe lang moet je blijven? Het is belangrijk om aan dergelijke vragen uitgebreid aandacht te besteden.

Afscheid nemen van de overledene

Wanneer de mogelijkheid er is, is het goed dat leerlingen afscheid nemen van de overleden leerling of leerkracht. Vraag van tevoren aan de ouders/familie of aan de uitvaartleider of de leerling of leerkracht toonbaar is. Controleer dit zo mogelijk ook persoonlijk. Na een zwaar ongeval is het niet altijd mogelijk de overledene te zien, de kist is dan gesloten. In zo'n geval wordt soms een foto van de overledene op de kist geplaatst. Net als bij een condoleancebezoek, moet ook dit bezoek goed met de leerlingen doorgesproken worden:

- wat staat hen te wachten;
- hoe ziet de overledene eruit;
- hoe voelt de overleden leerling of leerkracht aan?

Vertel de leerlingen dat de overledene wit ziet, koud aanvoelt en niet meer kan bewegen. Leg ook uit dat leerlingen zelf mogen weten of ze naar de kist toelopen, erin kijken, de kist of de overledene aanraken of juist afstand houden. Dit alles in overleg met de nabestaanden. Het is van belang dat voldoende leerkrachten en/of ouders meegaan ter begeleiding. Zorg er voor dat deze begeleiders rustig blijven; dat is voor leerlingen geruststellend en voorkomt dat de emoties hoog oplopen.

Deelname aan de uitvaart

In overleg met de ouders/familie kunnen leerlingen een aandeel hebben in de uitvaart. U kunt samen met de leerlingen:

- teksten zoeken of maken en deze tijdens de uitvaart voordragen;
- gedichtjes zoeken of maken en deze voordragen;
- liedjes en muziek uitzoeken, oefenen en tijdens de uitvaart zingen of spelen.

Leerlingen moeten weten wat ze tijdens de uitvaart kunnen verwachten: wat is de gang van zaken, staat de kist er al of wordt hij binnen gedragen, wat gebeurt er met de kist als de dienst is afgelopen, geef je de nabestaanden na afloop een hand?`

Vorbereiding op een begrafenis

Bij een begrafenis vindt een afscheidsdienst meestal in de kerk of een aula plaats. Na de dienst gaat iedereen naar de begraafplaats. Daar staat de kist soms onder een soort afdakje, maar het gebeurt ook dat de kist meteen bij het graf wordt gezet.

Vervolgens neemt iedereen afscheid van de overledene, bijvoorbeeld door een laatste woord te spreken, bloemen op de kist te leggen of nog even langs de kist te lopen. Daarna of als iedereen weggegaan is laat men de kist in het graf zakken. De kuil wordt vervolgens opgevuld met aarde. Meestal wordt er nog een heuveltje van aarde gemaakt waarop de

bloemen komen te liggen. Zo blijft het graf liggen tot de grafsteen klaar is en erop geplaatst wordt.

Stel dat kinderen echt het naadje van de kous willen weten dan kan de volgende informatie misschien van pas komen:

“Wat gebeurt er nu met iemand die begraven is?”

Het lichaam heeft zich in de tijd door celdeling zelf gevormd en ruimt zich nu ook zelf weer op. Dat gebeurt door bacteriën die in het lichaam aanwezig zijn. Er komen geen wormen of maden aan te pas. Want wormen zijn geen vleeseters en de overledene wordt zo diep begraven dat maden er vanwege zuurstofgebrek niet kunnen leven. Daarom is wat er gebeurt niet te vergelijken met een rottingsproces in de open lucht.

Dit opruimingsproces duurt tientallen jaren. Uiteindelijk blijven de beenderen over en iets dat je kunt vergelijken met het stof dat je uit een rijpe paddenstoel kunt tikken.

Vorbereiding op een crematie

Bij een crematie gaan de familie, vrienden en kennissen naar een ontvangstruimte in het crematorium waar ze wachten tot de afscheidsdienst begint. De naaste familie gaat meestal naar de familiekamer. Uiteraard mogen zij ook naar de ontvangstruimte, maar de meeste families vinden het prettiger om even rustig te kunnen zitten.

De familie bepaalt wat er tijdens de afscheidsdienst gebeurt. Ze geeft van tevoren aan welke muziek ze wil horen en zorgt zelf of via een uitvaartverzorger voor de sprekers. Dat kan een dominee zijn, maar ook familie, kinderen of collega's. Soms wordt er ook gezongen. De dienst kan heel persoonlijk ingevuld worden met kaarsen, bloemen, ballonnen of wat je maar wilt. Aan het einde van de dienst lopen de mensen langs de (open) kist om een laatste groet te brengen aan degene die overleden is. Dat kan met een woordje, een tekening, een brief, een bloem, een hand op de kist of door even bij de kist stil te staan. Na afloop gaan de meeste mensen naar de koffiekamer om even na te praten. Wanneer de familie dat op prijs stelt, is er ook gelegenheid om te condoleren.

Als de mensen uit de aula verdwenen zijn, wordt de kist naar de oven gereden. In de ovenruimte worden de handvatten en andere metalen delen van de kist gehaald. De bloemen worden niet mee verbrand, die worden buiten bij de strooivelden gelegd of de familie neemt ze mee. De overledene krijgt een registratienummer, dit nummer staat overal op. Een steentje van klei met het nummer wordt voor op de kist gelegd en gaat mee de oven in om voortaan bij de as te blijven. De crematie vindt vrijwel altijd meteen plaats als iedereen nog in de koffiekamer is. De oven wordt verhit tot zo'n 800 graden waarna de kist erin gaat. Door de grote hitte gaat de kist vanzelf branden. Na ongeveer één tot anderhalf uur is de crematie voorbij en komen de grove asresten van kist en overledene uit de oven.

De inhoud van de aslade wordt gescheiden ingezameld. Met een magneet worden de spijkers en schroeven van de kist uit de as gehaald. Als er nog metalen van sieraden, monturen van brillen en dergelijke inzitten, worden die er ook uitgehaald. De opbrengst van edelmetalen wordt aan een goed doel geschonken. Wat er dan is overgebleven wordt in een speciale machine verpulverd en daarna in een asbus/urn gedaan. Het steentje wordt er weer bijgedaan en de bus wordt

afgesloten met een deksel waarop het nummer en de naam van de overledene staan. De urn blijft in ieder geval een maand in het crematorium, dat is wettelijk verplicht.

Binnen een jaar moet de familie beslissen wat er met de as gaat gebeuren. Daarvoor zijn diverse mogelijkheden. De familie kan kiezen voor verstrooien op een strooiveld, met een schip of vliegtuig boven zee of een dierbaar plekje. De familie kan ook besluiten de as langdurig te bewaren door het bij te zetten in een urnen muur, een urnen graf of te begraven op een begraafplaats. De urn mag ook mee naar huis worden genomen om er binnen of buiten een plaatsje voor te vinden.

Veel kinderen hebben vragen over het crematieproces vanwege het vuur dat erbij te pas komt. U kunt de leerlingen vertellen dat iemand die dood is niets meer voelt en dus geen pijn meer kan lijden en ook niet voelt dat zijn of haar lichaam verbrand wordt.

Herdenkingsdienst op school

Om zoveel mogelijk leerlingen in de gelegenheid te stellen afscheid te nemen of omdat het niet mogelijk is dat leerlingen bij de uitvaart aanwezig zijn, wordt soms een herdenkingsdienst op school gehouden. Ook tijdens deze dienst kunnen leerlingen teksten en gedichten voordragen, liedjes zingen en muziek maken.

Rituelen tijdens of na de uitvaart

Rituelen zijn belangrijk voor de rouwverwerking. Ze geven vorm aan het afscheid en scheppen ruimte om aan een nieuwe fase te beginnen. Rituelen geven een gevoel van saamhorigheid en eensgezindheid en zorgen zo voor kracht en steun. Kinderen zijn gewend om met rituelen om te gaan in al hun spelvormen. Rituelen geven hen een gevoel van veiligheid. Ze kunnen een belangrijke rol spelen bij de verwerking van een sterfgeval. Enkele voorbeelden:

- Ieder kind maakt een kaartje met een tekening. Het kaartje wordt aan een bloem of aan een ballon gehangen;
- Tijdens de uitvaart lopen de kinderen langs de kist en leggen hun bloem erop;
- Ieder kind loopt tijdens de uitvaart langs het graf en gooit een briefje of tekening in het graf;
- Op school wordt een plek ingericht met knuffels en andere eigendommen van de overleden leerling of leerkracht, een foto van hem of haar en waxinelichtjes;
- Ieder kind plant een zonnebloempit in de schooltuin rondom een monumentje voor de overleden leerling of leerkracht;
- De kinderen gaan samen naar het graf en planten een struikje;
- Ieder kind maakt een vlinder. De vlinders krijgen een plek bij het graf;
- De kinderen planten een boom met een naamplaatje van de overleden leerling of leerkracht;
- Ieder kind zet zijn naam op een kiezelsteentje. De steentjes worden vervolgens op het graf gelegd.

Rouwrituelen zijn cultuurgebonden. Bij leerlingen of leerkrachten met een andere culturele achtergrond is het van groot belang dat u zich als school vooraf op de hoogte stelt van wat u kunt verwachten en wat er van u als school verwacht wordt. Bepaalde uitingen van rouw, zoals vrouwen die zich huilend op de kist werpen, zijn voor kinderen vaak vreemd en angstaanjagend.

Afscheid nemen is soms niet mogelijk omdat de ceremonie alleen toegankelijk is voor mannen. Het komt ook voor dat de afscheidsrituelen plaatsvinden in het land van herkomst. In dergelijke situaties is het verstandig om zelf een plechtigheid op school te organiseren zodat leerlingen de gelegenheid krijgen om afscheid te nemen.

Uitvaartrituelen in enkele andere culturen

Joodse uitvaarten vinden zo mogelijk binnen 36 uur na het overlijden plaats. Tot die tijd waakt men bij de overledene. Meestal ontbreken de bloemen. Op weg naar het graf houdt de stoet drie maal halt om te laten zien dat er geen haast is. Nadat de kist in het graf is gezonken, maken de nabestaanden een scheur in hun kleren als teken van rouw. Er is een intensieve rouwweek. De rouwenden blijven thuis en werken niet en houden zich niet bezig met dagelijkse werkzaamheden. De dood is niet het einde van het bestaan. Het is een

voorrecht om bij het sterven aanwezig te zijn.

Na een jaar wordt een grafsteen op het graf geplaatst. De grafsteen is eenvoudig en niet versierd. Na het bezoek aan het graf legt men er kiezelstenen op: het is bezocht, er is aandacht besteed aan de overledene.

Hindoestanen kiezen bijna altijd voor een crematie omdat dat voor het lichaam de snelste manier is om terug te keren tot de bron. Hindoes geloven in reïncarnatie. De ziel blijft dus altijd bestaan. Het sterven wordt gezien als ritueel en alle familieleden zijn hierbij aanwezig. In de aula wordt de kist geopend en versierd. Enkele van de nabestaanden gaan mee naar de oven om de verbranding mee te maken. Dit omdat in India de crematie buiten op een houten brandstapel plaatsvindt waarbij de familie aanwezig is. Op de twaalfde of dertiende dag na de crematie wordt met een vuuroffer de periode van rouw afgesloten. Tijdens het jaar na het overlijden zijn er vier rituele bijeenkomsten.

Moslims worden vaak in het land van herkomst begraven (crematie mag niet). Het lichaam wordt in een linnen doek, meestal zonder kist, begraven op de rechterzij met het gezicht richting Mekka. Bij traditionele begrafenissonen mogen alleen mannen aanwezig zijn, bij meer modernere ook vrouwen. Moslims zien de dood niet als een eindpunt. Als het lichaam begraven is, bepaalt Allah wie naar het paradijs en wie naar de hel gaat. Eerst is er een rouwperiode van drie dagen. Hierna geldt een periode van vier maanden en tien dagen waarin nabestaanden geen make-up of sieraden dragen. Na 40 dagen is de rouwtijd afgesloten. Een islamitisch graf wordt nooit leeg gemaakt.

Katholieken zien de dood niet als einde. De ziel gaat mee naar de hemel, de hel of het vagevuur, afhankelijk van de manier waarop de persoon heeft geleefd. Maar iedereen die vergeving voor zijn zonden heeft ontvangen, kan in de hemel komen. In de nacht voor de uitvaart wordt vaak een wake gehouden. Nabestaanden blijven bij de overledene. De uitvaartdienst is geen herdenking van de overledene, maar staat in het teken van het begin van het nieuwe leven. Tot 1964 was cremeren verboden bij de katholieke kerk. Nu mag er zowel begraven als gecremeerd worden. De overledene wordt herdacht op de derde, de zevende en de dertigste dag na het overlijden.

Tijdens deze herdenkingen worden er kaarsen gebrand. Vaak wordt de naam van de overledene ergens in de kerk opgeschreven, bijvoorbeeld op een houten kruisje aan de muur.

Bij de Protestantse kerk zijn minder tradities dan bij de katholieke kerk. Er zijn geen vaste rituelen. De dominee bezoekt de ernstige zieke en stervende. Er wordt gebeden en gepraat over zaken die de stervende mogelijk dwars zitten. Doel hiervan is om de stervende zoveel mogelijk rust te geven in zijn laatste levensfase. De overledene zelf staat centraal tijdens de uitvaart. Er wordt gesproken over het leven van de overledene. Protestanten worden zowel begraven als gecremeerd. Hoewel sommige strenge protestanten tegen crematie zijn. De zondag na het overlijden wordt de overledene in de kerk herdacht en dit gebeurt ook vlak voor de kerst. Verder herdenkt iedereen de overledene op zijn eigen manier.

Suggesties voor kringgesprekken

Reeds verschillende malen is gewezen op het feit dat het zo belangrijk is om te praten met leerlingen. Wat voelen ze, wat houdt hen bezig, wat vragen ze zich af, wat willen ze weten? Het voeren van een kringgesprek leent zich bij uitstek voor het praten over dergelijke vragen.

Doelen van een kringgesprek

Een kringgesprek naar aanleiding van een sterfgeval van een leerling of leerkracht kan meerdere doelen vervullen. Het is van belang dat u als leerkracht vooraf duidelijk bepaalt

welk doel u met het kringgesprek nastreeft.

Mogelijke doelen zijn:

- een uitlaat bieden voor gedachten en gevoelens ten aanzien van de dood (eventueel de zelfdoding) en de overledene;
- emoties naar aanleiding van het sterfgeval bespreekbaar maken;
- verwerking van emoties;
- mogelijke misvattingen corrigeren;
- problemen signaleren die zijn ontstaan naar aanleiding van het sterfgeval;
- afspraken maken over de begrafenis/crematie of afscheidsdienst op school;
- bespreken van voorzorgsmaatregelen ter voorkoming van ongevallen;
- bespreken van maatregelen ter verbetering van de sfeer in de groep.

Kringgesprekken op verschillende momenten

Een sterfgeval roept bij leerlingen in de verschillende fasen van het verwerkingsproces verschillende emoties en vragen op. Daarom is het aan te bevelen om niet één kringgesprek te voeren, maar enkele kringgesprekken. Daartoe lenen zich de volgende momenten:

1. Direct na het bekend worden van het overlijdensbericht

Dit gesprek heeft vooral tot doel leerlingen te helpen om hun eerste (waarschijnlijk verwarde) gevoelens en gedachten ten aanzien van de dood en de overledene te uiten en hun meest directe vragen te kunnen stellen. Het gesprek concentreert zich op de emoties van de leerlingen.

Thema's in dit eerste kringgesprek kunnen zijn:

- wie heeft eerder een sterfgeval meegemaakt (bijv. van opa/oma, huisdier);
- hoe hoorde je daarvan;
- wat riep het bij je op;
- wat deed je met die gevoelens of gedachten;
- wat roept dit bericht bij je op;
- wat kun je doen met de gevoelens en gedachten die dit bericht bij je oproepen?

2. Eén of twee dagen vóór de begrafenis/crematie

Dit gesprek kan meerdere doelen hebben:

- emoties die zijn ontstaan naar aanleiding van het sterfgeval 'de dood' (in het algemeen) of de overledene bespreekbaar maken;
- voorbereidingen treffen voor de begrafenis/crematie/afscheidsdienst.

Dit gesprek concentreert zich niet zozeer op de eigen emoties (van de leerlingen) maar meer op de overledene.

Thema's in dit kringgesprek kunnen zijn:

- de overledene: wat weten we van hem/haar;
- hoe willen we ons hem/haar blijven herinneren;
- hoe zouden we afscheid van hem/haar kunnen nemen;;
- hoe verloopt een begrafenis, crematie of afscheidsdienst, welke rituelen doen zich daarbij voor;
- wie heeft wel eens een begrafenis of crematie meegemaakt;
- wat vond je daarbij mooi en goed;
- welke afspraken kunnen wij maken over de begrafenis/crematie/afscheidsdienst van de overledene (bijv. een voordracht, muziek, een brief of advertentietekst)?

3. Direct na de begrafenis/crematie

In dit gesprek is het doel vooral het bespreekbaar maken en helpen verwerken van de

emoties rond het afscheid.

Thema's in dit gesprek kunnen zijn:

- wat betekent rouwen;
- wat betekent afscheid nemen;
- is het erg als je op zo'n moment je gevoelens laat zien of juist niet;
- hoe kun je troosten of helpen als iemand verdriet heeft?

4. Enkele dagen na de begrafenis/crematie

Het doel van dit gesprek is vooral het bespreekbaar maken van de gevoelens die sinds de afscheidsdienst bij de leerlingen naar boven zijn gekomen en het maken van afspraken voor de toekomst. Centraal in dit gesprek staan 'de dingen van alledag' en 'vooruitkijken'.

Thema's in dit gesprek kunnen zijn:

- wat doen we met de lege stoel: blijft de stoel dit jaar leeg of gaat er iemand op zitten;
- ongelukken en ongelukkige gevoelens: hoe kunnen we ervoor zorgen dat er in de toekomst geen nieuwe slachtoffers vallen (als de overledene is omgekomen bij een ongeval of als gevolg van een suicide);
- verdriet en andere gevoelens rond de dood: hoe lang mag je daar last van hebben, waar kun je terecht als je er eens over wilt praten of er hulp bij nodig hebt?

5. Enkele weken na de begrafenis/crematie

Het doel van dit gesprek is vooral om leerlingen duidelijk te maken dat allerlei gevoelens over het sterfgeval ook na verloop van tijd nog kunnen spelen.

Centraal staat 'terugkijken'.

Thema's in dit gesprek kunnen zijn:

- een evaluatie van de voorgaande periode, de berichtgeving, de manier waarop erover gesproken is, de bijdrage die de school/groep heeft geleverd bij de uitvaart of crematie;
- de herinneringen aan de overledene: hoe blijft de overledene in de herinnering voortleven, welke aardige dingen blijven we ons herinneren, zijn er ook minder leuke herinneringen;
- mag je minder leuke herinneringen hebben (Ja!) of moet je je daar schuldig over voelen (Nee!)?

Door regelmatig kringgesprekken te voeren waarin de leerlingen met hun vragen en emoties voor de dag kunnen komen, worden het praten over de dood en de belevingen daaromheen voor veel leerlingen steeds gemakkelijker. Het helpt hen - om in fasen - het sterfgeval te verwerken.

Gestructureerde gesprekken

Hoewel kringgesprekken de ruimte moeten bieden aan leerlingen om hun emoties en (mogelijk verwarde) gedachten te uiten, is het van groot belang om de gesprekken gestructureerd te laten verlopen. Die structuur biedt leerlingen namelijk de veiligheid die ze juist bij dit soort moeilijke gesprekken - nodig hebben.

1. Voorbereiding

Ga met de leerlingen in een ruimte zitten die voor hen vertrouwd is: het eigen lokaal, de kantine of het overblijflokaal. Plaats de stoelen (zo mogelijk) in een U-vorm zonder tafels ervoor. Ga zelf aan het hoofd van de U-vorm zitten en zorg ervoor dat u alle leerlingen kunt aankijken.

2. Inleiding van het gesprek

Vertel wat uw (belangrijkste) bedoeling is met dit gesprek. Vertel dat een

sterfgeval/overlijdensbericht van iemand in de directe omgeving altijd bij de mensen die hem/haar kenden allerlei gevoelens, gedachten en vragen oproept. Vertel ook dat het heel goed en belangrijk is om daarover te praten zodat je er niet in je eentje over blijft piekeren. Als u een thema wilt bespreken, leidt dat dan - kort - in.

Vertel erbij dat het thema alleen een 'opstapje' is voor het gesprek en dat alles wat de leerlingen willen inbrengen of vragen voor gaat.

Vertel ook dat het niet de bedoeling is dat iemand zich gedwongen voelt om iets te vertellen of te zeggen wat hij/zij niet kwijt wil.

Aandachtspunten:

- wees zelf open en eerlijk;
- wees niet bang uw eigen gevoelens te tonen, het zal de leerlingen waarschijnlijk alleen maar helpen om uw voorbeeld te volgen;
- praat daarbij zoveel mogelijk in de ik-vorm (ik-boodschappen).

3. De leerlingen aan het woord

Het kan voor leerlingen heel moeilijk zijn om in een groep hun gevoelens te uiten of hun (misschien verwarde) gedachten uit te spreken.

U kunt hen helpen door bijvoorbeeld te vragen:

- "Ik ben ontzettend geschrokken van dit bericht. Ik ben er ook heel erg door aan het denken geslagen. Ik vraag me af hoe jullie ertegenaan kijken. Wie zou daar iets over willen zeggen?";
- "Het is nu al een paar weken geleden dat ...x... overleden is. Ik merk dat ik nog regelmatig aan hem/haar terugdenk. Is dat bij jullie ook zo? Wie wil daar iets over zeggen?"

Als de leerlingen met hun emoties, vragen en gedachten voor de dag komen is het van belang om zoveel mogelijk te luisteren. Geef geen commentaar. Luister en vraag zo nodig door. Bedank leerlingen die iets verteld of gevraagd hebben of geef ze op een andere manier een complimentje daarvoor. Als leerlingen elkaar becommentariëren, leg dan uit dat iedereen zijn/haar eigen gevoelens en gedachten heeft en dat het niet nodig is dat anderen er precies zo over denken.

Aandachtspunten:

- luister zoveel mogelijk actief, invoelend ("Je bedoelt ...?", "Je voelt je ...?", "Je probeert me duidelijk te maken dat ...?");
- iedere leerling die iets wil zeggen moet daartoe de kans krijgen. Sommige leerlingen moeten daar extra toe worden uitgenodigd door hen met hun naam aan te spreken: "Saskia, wat denk jij als je dit hoort? Wil jij daar ook iets over vertellen?" (Als Saskia er niets over wil vertellen, moet dat uiteraard gerespecteerd worden!).

Soms leidt een kringgesprek tot voornemens, plannen of ideeën. Probeer die steeds zo concreet mogelijk samen te vatten en peil de meningen van de groep. Schrijf zo nodig afspraken, plannen of wensen die geuit zijn op het bord. Peil tot slot ook de meningen over het gesprek en ga na of er behoefte is aan meer gesprekken of kondig aan wanneer u van plan bent een vervollgesprek te houden.

Specifieke methodes

Soms is het nodig om met behulp van een specifieke methode de leerlingen te helpen hun gevoelens en gedachten in de groep te bespreken. Bij het eerste gesprek (direct na het overlijdensbericht) is het niet wenselijk om specifieke methodes te hanteren: dat gesprek zal een vrijwel onvoorbereid gesprek zijn. Maar bij het tweede en eventueel volgende gesprek kan een specifieke methode heel nuttig zijn.

Er zijn verschillende methodes voor dit soort kringgesprekken denkbaar. We noemen er drie:

1. 'Lege hoofdjes'

Geschikt voor: kinderen vanaf de middenbouw van het basisonderwijs.

Doel: kinderen helpen hun eigen gedachten en gevoelens over de dood onder woorden te brengen.

Werkwijze: teken de contouren van een (kinder)hoofdje ter grootte van een A-4; kopieer dat voor elk kind; deel de fotokopieën uit en vraag aan de kinderen om in de hoofdjes de woorden te schrijven die volgens hen als eerste door het hoofd schieten bij iedereen die erbij betrokken is. Als iedereen klaar is, kunnen de hoofdjes opgehangen worden. Vraag aan de kinderen hun hoofdje zelf toe te lichten. Vervolgens kan aan de groep gevraagd worden of zij dat ook hebben. Vraag de kinderen ook wat je het beste kunt doen als je zoiets denkt of voelt. `

2. Vragendoos

Geschikt voor: leerlingen vanaf de middenbouw van het basisonderwijs.

Doel: leerlingen helpen met de verwerking van het gemis en verdriet.

Werkvorm: de kinderen stoppen de vragen die hen bezighouden in een doos.

Niemand hoeft zich te schamen omdat hij/zij een gekke vraag heeft want er is de bescherming van de anonimiteit. Tijdens een kringgesprek worden alle vragen besproken. U kunt zelf ook vragen aan de kinderen voorleggen:

- wat zou je nog tegen je overleden groepsgeenootje willen zeggen;
- waar denk je het meeste aan als je aan hem/haar denkt;
- wat zul je het meeste missen?

Vervolgens kunnen de leerlingen voor zichzelf of in groepjes gaan werken. Enkele ideeën:

- ze bedenken wat de overleden leerling of leerkracht voor iemand was en zetten dat in enkele regels op papier;
- ze bedenken hoe ze zich de overledene willen blijven herinneren en schrijven dat op;
- ze maken een tekening voor de overledene of voor de ouders/familie;
- ze maken een collage waarin ze de kenmerken van de overleden leerling of leerkracht en de herinneringen aan hem/haar verwerken;
- ze schrijven een gedichtje voor de overledene;
- ze verwoorden hun gevoelens in een afscheidsbrief aan de leerling of leerkracht of in een troostbrief aan de ouders.

De werkstukken kunnen worden gebundeld in een boek en aan de ouders/familie worden gegeven. Dat boek kan een plaatsje krijgen bij de kist waarin de overledene is opgebaard.

3. 'Dood eerlijk'

Geschikt voor: leerlingen vanaf de middenbouw van het basisonderwijs.

Doel: leerlingen helpen te praten over hun gedachten en gevoelens.

Werkvorm: voordat het spel gespeeld kan worden, schrijft u een aantal aanvulzinnen op kaarten. De kinderen zitten in een kring en pakken om beurten een kaart van de stapel. Ze lezen de zin voor en vullen die vanuit hun eigen beleving

aan. Ook de andere leerlingen krijgen de kans de zin aan te vullen.

Voorbeelden van aanvulzinnen:

- toen ik hoorde dat ...;
- er is mij nooit verteld dat ...;
- ik wou dat ik kon ...;
- vaak vraag ik me af ...;
- ik zou willen dat ik nooit ...;
- ik zou nu nog tegen (naam overledene) willen zeggen ...

Aandachtspunten bij deze kringgesprekken

1. Het is mogelijk dat leerlingen bij dergelijke gesprekken hun eigen emoties niet de baas kunnen, er geen grip meer op hebben ("flippen/uit de bol gaan"). Als dat gebeurt, is het van het grootste belang om direct hulp in te schakelen (zie hoofdstuk 15. "Instanties en websites"). Stop het gesprek, blijf bij de leerling die geen grip meer heeft op zijn/haar eigen emoties en schakel een collega in om de rest van de klas op te vangen.
2. Als u de indruk heeft dat een leerling in de klas zo labiel is dat de kans bestaat dat deze bij een kringgesprek geen grip meer heeft op zijn/haar eigen emoties, overweeg dan wat u het beste kunt doen:
 - geen kringgesprek voeren (heeft het nadeel dat de rest van de groep minder goed opgevangen wordt dan zou kunnen);
 - een kringgesprek voeren zonder de labiele leerling erbij (heeft mogelijk een stigmatiserende uitwerking);
 - een voorgesprek voeren met de labiele leerling.
3. Accepteer dat niet iedereen positieve gevoelens ten opzichte van de overledene koestert.
4. Wees alert op 'wilde verhalen', 'verheerlijking van de (zelfgekozen) dood' en andere signalen.
5. Zorg dat u uw indrukken en de signalen die u opvangt in een dergelijk kringgesprek binnen de school kan bespreken met een collega, een leerlingbegeleider en/of een groep collega's.
6. Maak zo nodig afspraken met de jeugdverpleegkundige/jeugdarts van de GGD

Lesmaterialen en rouwverwerking

Lesmaterialen rouwverwerking Informatie- en Documentatiecentrum GGD Gelre-IJssel
Het Informatie- en Documentatiecentrum van de GGD Gelre-IJssel heeft de volgende materialen te leen over rouwverwerking:

Verdrietkoffer voor het basisonderwijs

Deze koffer bestaat uit een aantal boeken voor volwassenen (leerkracht, ouder, begeleider), boeken voor het kind, brochures, condoleancekaarten, een troostkaart (Nijntje), een kinderverdrietbrief (kaart), rouwbandjes, twee kaartspelen, literatuur- en muzieksuggesties, verschillende werkvormen, een geplastificeerd blad met tips voor het omgaan met rouwende jongeren, folders. Bij de verdrietkoffer zit een korte handleiding voor het werken met de verdrietkoffer. De koffer is niet bedoeld om in het thema dood te bespreken in een (aantal) les(sen) maar kan gebruikt worden in een situatie van plotselinge dood en rouw op een basisschool.

Leskisten Dood en Rouw

De leskisten over het thema 'dood en rouw' zijn bedoeld om samen met kinderen over het

onderwerp dood te praten. Na aanleiding van verhalen, liedjes en dergelijke komen de eigen belevingen en ervaringen van kinderen ter sprake. De leskist bevat achtergrondinformatie over kinderen en de dood. Onderwerpen die aan de orde komen, zijn o.a. kinderen en rouw, langdurige ziekte van een kind, plotselinge dood van een leerling, het afscheid van overledene, begraven of cremieren, en de opvang en nazorg van leerlingen. De leskist is gevuld met achtergrondinformatie, kinderboeken, praatplaten, liedjes, gedichten en voor de leerlingen en de leerkrachten.

Uitleen van de lesmaterialen

De lesmaterialen zijn gratis te leen bij de GGD Gelre-IJssel. Wel zijn er kosten verbonden aan het gebruik van een koeriersdienst die volgens een vast rijrooster tegen een vergoeding (17,00 euro per retourrit ongeacht het aantal lesmaterialen) de lesmaterialen naar de school brengt en haalt. U kunt de materialen ook zelf halen en terugbrengen op onderstaande locaties. De uitleentermijn is max. 3 weken. Op dit moment zijn er twee locaties van het Informatie- en Documentatiecentrum:

Locatie Apeldoorn
Deventerstraat 43
7311 LV Apeldoorn

Locatie Harderwijk
Oosteinde 17
3843 DR Harderwijk

Voor informatie over de uitleenprocedure kunt u contact opnemen met:

Margreet Dragt, tel. 088-4433169

Gerry Verduyn Lunel-Ramaker, tel. 088-4433359

email: documentatiecentrum@ggdgelre-ijssel.nl

Voor een overzicht van alle leskisten en lesmaterialen die via het Informatie- en Documentatiecentrum beschikbaar zijn, kunt u de website van de GGD bezoeken: www.ggdgelre-ijssel.nl (klik op 'lesmateriaal lenen') of ga naar <http://www.gelreijssel.auranet.nl/>.

Literatuur

Boeken voor kleuters en kinderen tot 8 jaar:

Bartlett, Allison en Puttock, Simon

Een verhaal voor Rosa. – Amsterdam : Luister, 2001

Een prentenboek met korte tekst over Rosa het nijlpaard en Jacob het aapje. Zij zijn dikke vrienden, maar als Rosa sterft denkt Jacob dat hij nooit meer zal kunnen lachen. Samen met Lea de kameleon treuren ze om Rosa en heel langzaam voelen ze zich iets beter. Een verhaal over vriendschap, dood, verdriet en troost.

Berebrouckx, Annemarie

De oma van Jules. - Amsterdam : Leopold, 1999

Juf vertelt op school dat ze de volgende dag over opa's en oma's gaan praten. Maar Jules heeft zijn oma nooit gekend, ze is dood. Hij vraagt aan iedereen of ze nog iets weten over oma. En omdat iedereen een ander stukje van oma vertelt, krijgt Jules een beetje een idee wie oma was. Opa zegt tenslotte dat oma een heel bijzondere vrouw is en dat Jules op haar

lijkt. 'Ik lijk op oma! denkt hij trots.

Beukema, Ellen

Dag Manon, daaaag. – Kampen : Callenbach, 2005

Een prentenboek met korte tekst over de emoties en gebeurtenissen rondom de geboorte en het overlijden van een zusje.

Breebaart, P. en Breebaart, J.

Als je dood bent, word je dan nooit meer beter?. - Rotterdam : Lemniscaat, 1993

Prentenboek waarin wordt verteld wat het konijntje Fred voelt en meemaakt als zijn kleine broertje Joep onverwacht ziek wordt en dood gaat. Zijn dood, de begrafenis en de zorg van allemaal wordt beschreven. Het verhaal ontstond na de dood van de tweejarige Remi, het zoontje en broertje van Piet en Joerie.

Bruna, Dick

Lieve oma pluis. - Amsterdam : Mercis publishing, z.j.

Oma Pluis is dood en ook opa heeft verdriet. Oma wordt begraven en Nijntje gaat af en toe haar graf mooi maken.

Dongen, Ingrid van

Dag papa in de hemel. – Utrecht : De Bonte Bever, 1998

De vader van Susanne is ernstig ziek. Als hij dood gaat probeert ze op allerlei manieren contact met hem te zoeken: ze schrijft hem een brief, belt hem op en fantaseert over hem. Herkenbare gevoelens zoals boosheid en verdriet worden afgewisseld met dagelijkse bezigheden.

Dros, I.

De o van opa. - Houten : Van Holkema & Warendorf, 1990

Het verhaal van Jim, die een gewone opa heeft en een opa die dood is. Hij wil eigenlijk meer van deze opa weten want ze zeggen dat hij op hem lijkt. En dan begint hij zich al vragend, denkend en tekenend een voorstelling te maken van deze opa. Vanaf vier jaar.

Fiddelaers-Jaspers, Riet, ill. Jet Willems

Doodgaan is geen feest. Over doodgaan, cremeren en rouwen. – Heeze : In de Wolken, 2003 In vrijwel alle kinderboeken over de dood wordt de overledene begraven terwijl de helft van de kinderen met crematie te maken krijgt. In dit prentenboek wordt aan de hand van de dood van een papa ingegaan op wat doodgaan is, op cremeren en op het rouwen van kinderen.

Hagen, H.

Stilte a.u.b. ik denk aan kip / H. Hagen ; ill. H. Geelen. - Amsterdam : Van Goor, 1995

In dit boek wordt verteld hoe het jongetje Onno Ebbe, haan en kraai samen kip begraven. Zij geven kip een bakje graan en een schoteltje water mee op haar reis 'van hier-en-nu naar het land van later'. Kip blijft voortleven in hun gedachten en dromen.

Lieshout, Elle van

De dagen erna. – Rotterdam : Lemniscaat, 2004

Boek met tekst en illustraties over een meisje dat haar moeder verliest. De gebeurtenissen en begrafenis worden vanuit haarzelf beschreven.

Post, Alma; ill. P Hopman

Dag Siem, dag Tom! : afscheid van pappa. - Heemstede : Altamira, 1991

De vader van Siem en Tom wordt ziek, steeds zieker en gaat dood. Het boek gaat over de beleving van dit proces door de twee jongens. Voorlezen vanaf 5 jaar, lezen vanaf 7 jaar.

Post, Alma

Gewoon met z'n drieën. - Amsterdam : Sjaloom, 1997

Na het overlijden van de papa van Siem en Tom moeten de twee jongens er zich samen met hun moeder doorheen slaan. De pijn van het gemis is in het boekje af en toe sterk voelbaar. Door eenvoudig, helder taalgebruik met korte zinnen is het boekje geschikt om voor te lezen vanaf vier jaar en zelfstandig te lezen vanaf acht jaar.

Schossow, Peter

Moet dat nou zo? Het verhaal van Elvis. - Haarlem : Gottmer, 2005

Een meisje is heel boos. Later blijkt dat haar vogel Elvis is doodgegaan.

Sels, Tannia, Joke Pype

Nooit meer is voor altijd. - Hasselt : Clavis, 2000

De papa van Lotte is dood gegaan. 'Papa komt nooit meer bij ons terug,' zegt mama. Maar hoe lang is nooit meer? Prentenboek om met kinderen bespreekbaar te maken wat er verandert thuis en op school na de dood. Vooral de depressie van de moeder wordt goed in kindertaal uitgelegd.

Somers, Patrik

Sterrenkind. - Zeist : Christofoor, 2000

Als Tineke na de vakantie naar groep 3 gaat, wil ze graag vertellen over de dood van haar kleine broertje de afgelopen zomer. Prentenboek met grote zoetgekleurde waterverftekeningen. Een prentenboek dat kinderen die een dierbaar persoon verloren hebben kan helpen hun verdriet een plek te geven. Het is een goed hulpmiddel bij een gesprek met kinderen over de dood.

Stalfelt, Pernilla

Het boek van de dood. - Amsterdam : Hoogland & van Klaveren, 2000

Iedere kleuter maakt een periode door waarin hij de dood op zijn eigen omgeving gaat betrekken. En misschien kun je zelf wel doodgaan! In dit boek over de dood gaan ernst en luchtigheid samen.

Varley, Susan

Derk Das blijft altijd bij ons. - Rotterdam : Lemniscaat, 1984

Derk Das is een vriend van alle dieren. Hij is al oud en hij weet dat hij niet lang meer kan blijven. Hij droomt dat hij door een tunnel gaat en niets meer van ouderdom voelt. De dood van Derk Das is een schok voor alle dieren, maar het helpt als velen over hun problemen praten en kunnen lachen om de herinneringen.

Velthuijs, Max

Kikker en het vogeltje. - Amsterdam : Leopold, 1991

Kikker vindt een vogeltje aan de kant van de weg. Haas vertelt hem dat de vogel dood is en dan gaan ze met de andere dieren de vogel begraven. Daarna spelen ze samen verder.

Vendel, Edward van de

Dom konijn. – Amsterdam : Querido, 2000

Dom konijn wil graag weten hoe het met de dood zit. Hij vraagt het aan iedereen.

Verrept, Paul

Ik mis je. - Hasselt : Clavis, 1998

Een prentenboek met prachtige tekeningen. Wat is missen? Mis je je vriendinnetje als dat gaat verhuizen? Mist opa oma die dood is? En is dat hetzelfde? Als je je vriendin mist, ga je gewoon op bezoek. Dus doe je dat ook bij oma? En waarom kan dat niet? Wel naar het kerkhof natuurlijk. En gelukkig zijn er mensen die je vasthouden en troosten als je verdriet hebt. Een boek dat kracht uitstraalt door de eenvoud.

Viorst, J.

Dat is heel wat voor een kat, vind je niet?. - Haarlem : Gottmer, 1992

Als Roetje de poes is gestorven, heeft zijn baasje erg veel verdriet. Door tien dingen te verzinnen waarom hij zijn poes zo lief vond, verwerkt hij zijn verdriet. Hij weet negen dingen te noemen, maar het tiende is moeilijker. Tot dat hij of zij bedenkt dat de dood van Roetje meehelpt om te zorgen voor de bloemen, de bomen en het gras. Dat is het tiende ding, en dat is heel wat voor een kat, vind je niet?

Vos, Rosemarie de

Lies en Kleine Kater. - Amsterdam-Hasselt : Clavis, 2001

Een prentenboek met korte tekst over Lies en haar vriendschap met Kleine Kater. Maar Kleine Kater gaat dood en Lies is erg bedroefd. Samen met Paarse Poes begraaft ze hem en ze praten over de dood.

Westra, Bette, ill. Harmen van Straaten

Een opa om nooit te vergeten. - Amsterdam : Hillen, Leuven : Davidsfonds/Infodok, 2000

Een prentenboek voor kinderen vanaf vier jaar. Het boek begint op de dag van de uitvaart van de opa van Joost. Er gebeurt van alles dat Joost nog nooit meegemaakt heeft. Hij heeft veel vragen 'is het donker in de kist, doet dood gaan pijn?' maar heeft toch vooral veel herinneringen. En als de tranen komen helpt de zakdoek van opa.

Boeken voor kinderen van 8 tot 12 jaar

Boonen, Stefan

Wacht op mij. – Amsterdam : Clavis, 2001

Een boek met illustraties over de dood van opa. Kleinzoon Jacob probeert zich voor te stellen wat het verlies voor oma betekent. Hoe lang 'altijd' en 'eeuwig' duren.

Delfos, Martine

Dood is niet gewoon. – Bussum : Trude van Waarden Producties bv, 2002

Een kinderboek met tekeningen en tekst over de dood van een ouder. Het is voor kinderen zelf, maar het kan ook als voorlichtingsboek gebruikt worden, bijvoorbeeld in een basisschoolklas om een gesprek op gang te krijgen.

Elias, Bettie

Water van zout. – Noordwijk : Bakermat, 1997.

Dries, een negenjarige jongen verliest zijn vader bij een verkeersongeval. Zijn vierjarig zusje verwerkt het verlies op een geheel andere wijze. Dries heeft veel steun aan opa met wie hij kan praten over zijn verdriet.

Emmerik, Yvonne van

En opeens is alles anders. - Tielt : Lannoo, 1997

De moeder van de tienjarige Marieke overlijdt ten gevolge van een ongeluk tijdens haar vakantie met papa. Na de crematie raadt de juf Marieke aan om haar moeder brieven te schrijven zodat ze haar verdriet kwijt kan. Marieke verwerkt het verlies op een heel andere manier dan haar broer Pim. Het is moeilijk maar langzaam pakt het gezin met hulp van familie, vrienden, school en de gekke oppas Flossie de draad van het leven weer op. (niet meer te koop, maar wellicht in de bibliotheek verkrijgbaar)

Essen, Ineke van

Ik krijg tranen in mijn ogen als ik aan je denk: als je vader of moeder is doodgegaan. -

Utrecht : Sjaloom, 1999

In dit boek vertellen dertig kinderen over wat zij meemaakten en hoe hun leven verder ging na de dood van hun vader of moeder. Het gaat over geluk en verdriet. Over akelige gedachten en fijne herinneringen. Over houden van en missen. En over je rot voelen en wat dan helpt.

Fiddelaers-Jaspers, Riet

Zonder jou : Als jij er niet meer bent. - Kampen : Ten Have, 2005

Voor kinderen waarvan de vader of moeder doodziek is: als je vader of moeder ziek wordt, maak je je grote zorgen en heb je veel vragen. Over die vragen is dit boekje geschreven.

Fiddelaers-Jaspers, Riet

Zonder jou : Ik weet niet wat ik weten moet . - Kampen : Ten Have, 2005 Boekje voor kinderen met vragen over doodgaan, begraven en cremeren.

Kuijer, Guus

Ik ben Polleke hoor . - Amsterdam : Querido, 2002

Polleke's opa is pas overleden. Met haar vriendin Consuelo gaat ze naar zijn graf. Consuelo komt uit Mexico, daar gaan ze heel anders met de doden om.

Lee, Virginia

Vlinder voor Marianne. - Rotterdam : Lemniscaat, 2003

Marianne, het tienjarige zusje van Mark-O is ziek en Mark denkt dat ze altijd in haar bed zal blijven. Maar nu is haar kamer leeg want Marianne is dood. Voor het hele gezin is het moeilijk te aanvaarden dat ze er niet meer is, maar de zesjarige Mark-O vindt een manier waardoor het wat makkelijker wordt.

Lindgren, A., ill. I. Wikland

De gebroeders Leeuwenhart . - 9e dr. - Amsterdam : Ploegsma, 1993

Kruimel is ziek en zal niet lang meer leven. Toch sterft zijn broer Jonathan eerder wanneer hij probeert om Kruimel uit hun brandende huis te redden. Twee maanden later volgt Kruimel. Aan de andere kant van het leven blijkt alles niet zo mooi als het lijkt. En nu moet Kruimel op eigen kracht voor zijn broer zorgen. Thema's: sterven, voortbestaan

Piumini, R.

Matthijs en z'n opa. - Amsterdam : Querido, 1993

Op zijn sterfbed stelt opa Matthijs voor om een wandeling te gaan maken. Al wandelend beleven ze allerlei avonturen. Bij ieder avontuur wordt opa een beetje kleiner. Maar zijn stem blijft hetzelfde. Op het laatst zorgt opa via een list dat hij in Matthijs zijn hoofd komt. Op deze manier blijft opa altijd bij hem.

Reef, Odiel

Alles is voor altijd anders. - Amsterdam : Sjaloom, 1998

De moeder van de twaalfjarige Nina gaat plotseling dood en dit betekent, naast verdriet, ook veel veranderingen in het leven van Nina. Haar ouders zijn al jaren gescheiden, dus waar moeten Timo en Nina nu wonen? Nina schrijft over haar gevoelens en ervaringen in een dagboek.

Slingenberg, Bert

Een e-mail van Lumie. - Kampen : Callenbach, 2001

Lumie zit in groep 8 als blijkt dat ze kanker heeft. Prille verliefdheden spelen een rol en ook het afscheidsfeest. Als Lumie niet meer naar school kan komen, houden de klasgenoten via de computer contact. Deze noviteit levert een pagina in de regionale krant op.

Vriens, Jacques

Achtste-groepers huilen niet. - Houten : Van Holkema & Warendorf, 1999

Akkie uit groep acht blijkt ernstig ziek te zijn. De hele klas en juf Ina leven mee maar ook Akkie blijft zich met de school bemoeien. Als ze met haar kale hoofd en pet weer in de klas komt, hebben alle kinderen een pet of hoed op, dus valt Akkie niet meer op. Dit boek, over een ernstig thema is af en toe ook zeer komisch. Ernst en plezier wisselen elkaar af.

Werff, Hieke van der

www.hellupme.nl. - Rijswijk : De Vier Windstreken, 2006

Kim doet een oproep op internet. Haar moeder is ongeneeslijk ziek en ze wil weten of er leven na de dood is.

Informatieve boeken voor volwassenen over rouw bij kinderen**Abbeelle, Claire van den**

Nu jij er niet meer bent; rouwen met kinderen en tieners. - Tiel : Lannoo, 2001

Een leidraad voor ouders, leerkrachten en ieder die te maken heeft met rouwende kinderen en tieners. Het boek geeft inzicht in de rouwreacties in de verschillende leeftijdsfasen en er zijn adviezen en veel praktische oefeningen opgenomen.

Abbeelle, Claire van den

Er zijn voor jou. - Tiel : Lannoo, 2004

Een gids voor iedere volwassene die met rouwende kinderen te maken krijgt. Vol met tips, aandachtspunten, getuigenissen, brieven en inspirerende teksten. Dit boek bevat ook veel materiaal dat bruikbaar is voor scholen

Fiddelaers-Jaspers, Riet

Afscheid nemen : veel gestelde vragen over kinderen en afscheid. - Kampen : Ten

Have, 2005

Praktisch boekje over allerlei vragen met veel tips: hoe vertel je een kind dat iemand dood is of doodgaat? Wat vertel je over de dood? Hoe leg je uit wat begraven en cremen is? Neem je een kind mee naar de uitvaart?

Fiddelaers-Jaspers, Riet

Als ik er niet meer ben. Kinderen voorbereiden op het overlijden van hun ouder. -

Kampen, Ten Have, 2005 (serie: Afscheid nemen)

Kinderen voorbereiden op het overlijden van hun ouder.

Fiddelaers-Jaspers, Riet

Jong verlies : rouwende kinderen serieus nemen. – Kampen, Ten Have, 2005

Praktisch handboek met voorbeelden uit de dagelijkse praktijk die steun kan geven aan volwassenen die rouwende kinderen opvoeden, opvangen en begeleiden. Een boek voor ouders en andere betrokkenen bij opvang en begeleiding van kinderen in rouw.

Fiddelaers-Jaspers, Riet

Veel gestelde vragen over kinderen en afscheid. – Kampen, Ten Have, 2005

Veelgestelde vragen over kinderen en afscheid is een praktisch boekje over allerlei vragen en met veel tips: hoe vertel je een kind dat iemand dood is of doodgaat? Wat vertel je over de dood? Hoe leg je uit wat begraven en cremieren is? Neem je een kind mee naar de uitvaart?... Dit is het eerste deel in de serie Afscheid nemen, een reeks thematische boekjes die hulp bieden bij vragen rondom ziekte, doodgaan, afscheid nemen en rouwen.

Fiddelaers-Jaspers, Ine Spee, Dorinde Roos

Veelkleurig verdriet. – Den Bosch : KPC Groep, 2004

Voor leerkrachten is het een noodzaak inzicht te hebben in de tradities en rituelen in de culturen van de kinderen die hun school bezoeken. Dit boek geeft kennis over de gebruiken van diverse religies en culturen en is bedoeld voor volwassenen die op professionele wijze te maken hebben met kinderen

Fiddelaers-Jaspers, Riet

Waar ben je nu, zie jij me nog?. – Heeze : In de wolken, 2000

Verhalen en gedichten bij een afscheid, door en voor kinderen om hen voor te bereiden op de afscheidsdienst

Fiddelaers-Jaspers, Riet

Wie ben ik zonder jou?. – Heeze : Stichting in de wolken, 2000

Jong zijn en verder leven na een verlies, boekje voor iedereen die met rouwende jonge mensen te maken heeft

Goudriaan, Maartje

Met de dood in het hart : rouw bij migranten- en vluchtelingenjongeren. – Pharos, 2001

Beschrijving van de wijze waarop in een aantal culturen van in Nederland wonende migranten- en vluchtelingenjongeren wordt omgegaan met dood, begravenis en crematie, rouw en verliesverwerking.

Jordan, Grace, vertaling Riet Fiddelaers-Jaspers

Is er iemand dood gegaan die jij kent? Zakboekje voor kinderen. - Heeze : In de Wolken, 2001

Keirse, Manu

Kinderen helpen bij verlies. – Tielt : Lannoo, 2002

Een gids om ouders, leerkrachten, familieleden en hulpverleners te helpen om kinderen en jongeren te begeleiden in de confrontatie met verlies zoals ernstige ziekte in de familie, echtscheiding en zelfdoding.

Keirse, Manu

Vingerafdruk van verdriet. – Tielt : Lannoo, 2005

Een boekje voor iedereen die een kind, een broer of zus, de partner, een ouder, een vriend of een droom verliest. Het is een boek over (het emotionele) leven van iemand die wordt geconfronteerd met het verlies van een dierbaar iemand.

Klein-Vuyst, L.C.

Rouwen om een kind. – Heerenveen : Groen, 1999

Het boek is bedoeld voor ouders die een kind op jonge leeftijd (van ca. 4 maanden tot ca. 16 jaar) hebben verloren en voor de mensen om hen heen. Hoe gaat een gezin verder na zo'n ingrijpende gebeurtenis? Hoe voorkom je dat het grote verdriet de aandacht voor de andere kinderen verdringt? Deze en andere vragen komen in dit boek aan de orde.

Slachtofferhulp

Kinderen helpen na een schokkende gebeurtenis. Praktische gids na een misdrijf of een plotseling overlijden. – Tiel : Lannoo, 2003

Heldere en praktische handleiding bestemd voor iedereen die leeft of werkt met kinderen en jongeren en hen vroeg of laat moet opvangen na een schokkende gebeurtenis.

Tilstra, Harm

Kinderen en ingrijpende situaties. Over dood, rouwen en troosten. – Hilversum : Kwintessens, 2002

Deze uitgave pleit voor openheid en helderheid en biedt een serie werkvormen om de dood in elke groep van de basisschool ter sprake te brengen. Wanneer de vader van Kasper zijn kanker toch niet overleeft, het babyzusje van Yessin al snel na de geboorte sterft in het ziekenhuis, of Corinne uit groep acht op de fiets wordt aangereden door een vrachtauto en verongelukt, dan staat de hele wereld op zijn kop. Dan stapt de dood genadeloos de school binnen en is er geen ontkomen meer aan. In dit boek worden de verhalen verteld, over hoe dat gaat op school met kinderen en de dood, over alle emoties die met een verlies gepaard gaan. Zó wordt duidelijk, hoe een leerkracht met dergelijke gebeurtenissen om kan gaan.

Tilstra, Harm

Kinderen en ingrijpende situaties. Over levensbedreigende ziekte in de naaste omgeving. – Hilversum : Kwintessens, 2002

Een kind dat in de thuissituatie geconfronteerd wordt met een ernstig ongeluk of een levensbedreigende ziekte, neemt gevoelens als onzekerheid, angst, woede en verdriet mee naar school. Deze gevoelens kunnen zich vertalen in gedragsverandering en concentratie en leermoeilijkheden. In dit boek worden de leerkracht en het team handreikingen geboden voor het onderkennen en begrijpen van de situatie waarin de leerling zich bevindt én worden tips voor ondersteuning en begeleiding gegeven. Een keur aan werkvormen helpt het onderwerp bespreekbaar te maken in een tweegesprek of in de hele klas. Achterin het boek vindt u een literatuurlijst met kinderboeken over dit onderwerp en een lijst met nuttige adressen.

Verliefde, Erik en Riet Fiddelaers-Jaspers

Ruimte voor verdriet : omgaan met kinderen in verliessituaties. – Leuven: Acco, 2005.

Kinderen ervaren vaak verlies. Klein verlies in maar ook ingrijpend verlies waardoor hun leven kan veranderen: ouders die scheiden het verdriet bij de eerste schooldag, een vriendje dat kanker krijgt, een (groot)ouder die sterft. Dit boek geeft een leidraad welke woorden te gebruiken en hoe om te gaan met gevoelens en gedachten

Walle, Ilse van de

Kinderen helpen na een schokkende gebeurtenis. Praktische gids na een misdrijf of een

plotseling overlijden. – Tielt : Lannoo, 2003

Praktisch boek waarin het eigen verwerkingsproces van kinderen na een schokkende gebeurtenis centraal staat. Geschikt voor leerkrachten, familie, hulpverleners, mensen van interventieteams en politie.

Poëzie

Bert, Marinus van den

Je naam klinkt in ons door. – Kampen : Kok, 2001

Een bundel die troost kan bieden na het verlies van een kind. Er zijn teksten van de auteur en illustratie van beeldende kunst in opgenomen.

Emmerik, Yvonne van

Als vlinders spreken konden. – Kampen : Ten Have, 2004

Gedichten en teksten voor kinderen, met tips voor het gebruik van rituelen. Te gebruiken in de klas, thuis en bij de afscheidsdienst

Fiddelaers-Jaspers, Riet

Kun je de dood ook groeten? 101 afscheidsgedichten. – Kampen : Kok, 2003

Een bundel gedichten van bekende dichters, geschreven voor kinderen en jongeren rondom dood en gevoelens bij het afscheid nemen. Te gebruiken in de klas, thuis en bij de afscheidsdienst.

Oosterhuis, Huub

Op leven en dood. – Kampen : Ten Have-Baarn, 2002

In deze bundel is een dertigtal van de bekendste gedichten van Huub Oosterhuis samengebracht die handelen over leven en dood.

Warren, Hans en Mario Molegraaf

Ik heb alleen woorden. – Amsterdam : Bert Bakker, 1998

De honderd meest troostrijke gedichten over afscheid en rouw uit de Nederlandse poëzie.

Boeken over zelfdoding :

Fiddelaers-Jaspers

Waarom doet iemand dat?. – Kampen : Ten Have, 2006

De waaromvraag is waarschijnlijk de meest gestelde vraag na een zelfdoding, door volwassenen, maar ook door kinderen. Het zijn vragen waarop het antwoord vaak niet voorhanden is. Dit boekje biedt praktische handvaten aan ouders, leerkrachten en hulpverleners. Hoe vertel je aan kinderen dat iemand een einde aan zijn leven heeft

gemaakt? Wanneer vertel je het? Hoe kun je hen ondersteunen?

Fiddelaers-Jaspers

Weer-zin in leven. – Houten : Educatieve partners BV, 2000

Een handreiking voor scholen bij de begeleiding van een (mogelijke poging tot) zelfdoding van een leerling, docent, ondersteunend personeelslid of bij zelfdoding in de gezinssituatie. Vragen die o.a. aan de orde komen: wat kun je als school doen en hoe draag je bij aan preventie?

Fiddelaers-Jaspers

Weg van mij, werkboek voor kinderen die achterblijven na zelfdoding. – Kampen : Ten Have, 2006

Werkboek om in te gaan op vragen en gevoelens die er zijn als een bekend iemand zelf een einde aan zijn leven heeft gemaakt. Met verhalen van kinderen, kleurenfoto's en tekeningen. Vanaf ca. 8 t/m 12 jaar.

Kayser, Danny

Herinneringen in de toekomst. – Maarssen : Elsevier/De tijdstroom, 2000

Een boek dat ingaat op de ingrijpende gevolgen van zelfdoding. Hoe kunnen nabestaanden het verlies met alle overweldigende gevoelens integreren in de realiteit en in de toekomst? Het boek is zowel bedoeld voor hulpverleners als voor nabestaanden.

Kienhorst, Ineke

Rouw na zelfdoding van een kind. – Diemen : AVVL uitvaartzorg, 1999. – De auteur gaat in op specifieke omstandigheden en reacties die zich kunnen openbaren bij ouders na de zelfdoding van hun kind. Er zijn fragmenten uit gesprekken en brieven opgenomen van ouders die hun kind door zelfdoding hebben verloren.

Monsjou-Krijger

En hoe nu verder. – Deventer : Ankh-Hermes bv, 1997

Twaalf nabestaanden komen aan het woord over de verwerking van het verlies van een dierbare door zelfdoding. Ouders, echtgenoten, familieleden, vrienden, ieder benadert het verwerkingsproces vanuit zijn of haar eigen standpunt.

Polet, Anne

Verder. – Leuven/Leusden : Acco, 2002 (2^e herz. dr.)

Dit boek gaat over rouw na suicide. Door een combinatie van eigen ervaringen en informatie van deskundigen is het zowel geschikt voor nabestaanden en hun omgeving als voor hulpverleners, huisartsen en rouwbegeleiders.

Boeken voor broertjes, zusjes en andere jeugdige nabestaanden

Franck, Ed

Mijn zus draagt een heuvel op haar rug. – Kampen : Averbode, 2000

De zus van Andres heeft een bochel. Zij krijgt het steeds moeilijker met deze handicap. Andres houdt veel van zijn zus. Ze vertellen elkaar troostvolle verhalen. Op een dag komt zus niet thuis. Andres weet dat zijn zus naar de waternimfen is gegaan en nu gelukkig is.

Robberecht, Thierry en Philippe Goossens

Eva in het land van de verloren zusjes. – Amsterdam-Hasselt, 2002

Elisa is Eva's grote zus. Ze delen elkaars geheimen, maar nu is Elisa gestorven. Een prentenboek over het omgaan met de dood van een ouder zusje. Een verhaal over rouwen en afscheid nemen.

Sartk, Ulf en Ann Hogland

Mijn zusje is een engel. – Amsterdam : Querido, 1996

Ulf heeft een ouder zusje dat doodgeboren is en dat hij dus nooit heeft gezien. Ulfs zusje is het liefste zusje van de wereld. Ze zeurt niet en trekt niet aan je haren. En ze is lekker wild want niemand heeft haar ooit opgevoed. Maar ze kan ook kalm en lief zijn. Ze is echt een engel.

Woude, Katrien van de

De schoentjes van Noor. – Hasselt : Clavis, 2004

Marthe zou dolgraag de balletschoenen van haar oudere zus Noor willen hebben. Ze wenst dat Noor een been breekt, zodat ze niet meer kan dansen. Dan gebeurt er iets veel ergers: Noor krijgt een dodelijk auto-ongeluk. Behalve verdrietig voelt Marthe zich enorm schuldig. Maar bij wie kan ze haar verhaal kwijt?

INSTANTIES EN WEBSITES

Instanties

Calamiteitenteam KPC Groep

De onverwachte dood van leerlingen of docenten, een steekpartij op het schoolplein, (seksueel) geweld naar leerlingen of docenten. Soms wordt een school zo diep geraakt dat het normale functioneren wordt bedreigd en er spoedeisende hulp nodig is. Wanneer u dit meemaakt kunt u kosteloos een beroep doen dit team van experts.

Calamiteitenteam KPC Groep

Postbus 482

5201 AL 's Hertogenbosch

Tel. 073 6247233 www.kpcgroep.nl/calamiteitenteam

GGD Gelre-IJssel

Jeugdgezondheidszorg, locatie Apeldoorn 088 443 3009

Jeugdgezondheidszorg, locatie Deventer 088 443 3802

Jeugdgezondheidszorg, locatie Doetinchem 088 443 3803

Jeugdgezondheidszorg, locatie Harderwijk 088 443 3452

Centraal postadres:

Postbus 51

7300 AB Apeldoorn www.ggdgelre-ijssel.nl

Instituut voor Psychotrauma

Het Instituut voor Psychotrauma (IvP) is het expertisecentrum in Nederland voor traumazorg dat organisaties bijstaat bij de verwerking van ingrijpende gebeurtenissen.

Instituut voor Psychotrauma

Nienoord 5

1112 XE Diemen

Postbus 183

1110 AD DIEMEN

Tel. 020 8407600

www.crisisnet.nl

Slachtofferhulp

Slachtofferhulp kan helpen bij schokkende gebeurtenissen zoals een ongeval of misdrijf. Medewerkers van slachtofferhulp kunnen snel ter plekke zijn en de eerste opvang bieden. De opvang kan variëren van het voeren van gesprekken tot het regelen van praktische zaken. Vervolggesprekken zijn mogelijk.

Slachtofferhulp Nederland

Telefonisch servicepunt 0900-0101 (lokaal tarief)

www.slachtofferhulp.nl

Websites gespecialiseerd in informatie over de dood, verdriet en rouw

www.achterderegenboog.nl

Stichting Achter de Regenboog is er voor kinderen en jongeren, die van dichtbij te maken hebben (gehad) met het overlijden van een dierbare.

www.in-de-wolken.nl

In de Wolken richt zich op verliessituaties die ontstaan door het overlijden van een belangrijke ander. Er worden brochures, boeken en andere materialen ontwikkeld voor rouwenden. Hoewel In de Wolken zich richt op alle rouwenden is zij met name gespecialiseerd in rouwende kinderen en jongeren.

www.herinnerdingen.nl

website waarin kinderen een monument van herinnering kunnen maken van de overledene of diegene die zij missen en die zo maar uit hun leven is verdwenen.

www.vook.nl

Vereniging ouders van het overleden kind is een zelfhulporganisatie van ouders van een overleden kind, die begrip en medeleven willen bieden aan lotgenoten.

www.rietfiddelaers.nl

Riet Fiddelaers is rouwtherapeut werkzaam binnen het expertisecentrum omgaan met verlies. Op de website staat informatie over trainingen, opleidingen lezingen op het gebied van rouwverwerking.

www.verliesverwerken.nl

Website van de landelijke stichting rouwverwerking. Deze stichting heeft de volgende doelen:

- het bevorderen van aandacht voor rouw in de privésfeer en in werk- en andere situaties;
- nabestaanden en hun omgeving voorzien van informatie en doorverwijzing;
- de kwaliteit van rouwzorg verhogen door de deskundigheid van rouwzorgverleners te bevorderen (beroepskrachten en vrijwilligers);
- het stimuleren van kennisontwikkeling over rouw.

Websites, speciaal voor het onderwijs:

www.heermans.demon.nl

Rouwkost. Website over rouwverwerking op de basisschool met lessuggesties, stappenplan en literatuurlijsten.

www.speciaalonderwijs.kennisnet.nl

Achtergrond informatie en links.

www.internetwijzer-bao.nl

Vele links naar rouwprotocollen, lessuggesties, verdrietkoffers en ervaringen.

www.kpcgroep.nl

Onder het thema calamiteiten is een enorm aantal lessuggesties, draaiboeken, checklisten en voorbeeldbrieven te vinden m.b.t. de onderwerpen verlies, zelfdoding, ernstige ziekte, vermissing (gezins) moord, seksueel geweld en mishandeling, (inter) cultureel geweld, intimidatie, internetgeweld, loverboys, ontvoering, brand, drugs, wapenbezit en rampen op afstand.

www.yarden.nl

Yarden vereniging heeft lespakketten ontwikkeld die inzicht bieden in de mogelijkheden van handelen in een crisissituatie, bijv. het lespakket "Hoe moet ik nou toch die klas/groep in?" Tevens heeft Yarden een eigen jeugdwebsite die is ontwikkeld in samenwerking met Stichting de kinderconsument. De kindersite is opgesplitst in drie subgroepen, 4-6 jaar, 7-9 jaar en 10-12 jaar.

Informatie voor ouders: rouwverwerking bij kinderen

Soms krijgen kinderen (plotseling) te maken met dood, geweld of een vreselijk ongeval. Dat kan hen diep raken. Kinderen hebben tijd nodig om dit te verwerken. U als ouder of verzorger kunt hier bij helpen.

Hoe zien kinderen de dood?

Hoe kinderen de dood zien hangt af van hun leeftijd.

Kinderen van 3 tot 6 jaar kennen het verschil tussen leven en dood. Ze gebruiken het woord 'dood' in hun spel. Bijvoorbeeld: Jij bent dood, je moet blijven liggen. Kinderen van deze leeftijd weten dat mensen en dieren dood kunnen gaan. Maar ze begrijpen nog niet dat dit voor altijd is; ze verwachten dat de dode gewoon weer terugkomt. Als er iemand is overleden, stellen ze veel vragen. Bijvoorbeeld: kan hij niet meer lopen, kan hij nog wat horen als ik wat zeg, wordt hij nou niet vies in de grond?

Kinderen van 6 tot 9 jaar beginnen te begrijpen dat de dood voor altijd is. Iemand die dood is komt nooit meer terug. Wat dood-zijn precies inhoudt weten ze nog niet. Ze beginnen te beseffen dat iedereen dood kan gaan, dus ook de mensen van wie ze houden. Dit maakt hen bang. Als ouders even weggaan kan een kind vragen: komen jullie wel weer terug? Op deze leeftijd stellen kinderen vragen over de kist, de begrafenis en het kerkhof. Ze willen ook weten wat er na de dood gebeurt.

Kinderen van 9 tot 12 jaar weten dat alles wat leeft eens dood zal gaan. In deze leeftijd worden kinderen steeds minder afhankelijk van volwassenen. Om niet te kinderachtig te lijken, vragen ze meestal weinig aandacht voor hun angst en verdriet.

Praten met kinderen over de dood en de overledene

Praat met uw kind over de dood en degene die dood is. Probeer zo duidelijk mogelijk uit te leggen wat 'dood' precies is. Vooral bij heel jonge kinderen is dit erg belangrijk, want anders halen ze zich van alles in hun hoofd. Vertel dat iemand die dood is niets meer voelt. Hij voelt dus geen pijn en heeft het ook niet koud. Leg de dood niet op de volgende manieren uit:

- Dood zijn is slapen, maar dan voor altijd. Uw kind kan dan bang worden als het zelf moet slapen. Slaap en dood zijn twee verschillende dingen.
- Dood gaan is op een verre reis gaan en nooit meer terugkomen. Ook dit is voor een kind lastig; het voelt zich in de steek gelaten. Waarom mocht uw kind niet mee? Het vriendje of de leerkracht kwam toch altijd terug als hij op reis ging?
- Iemand gaat dood omdat hij zo ziek is. Vooral kleine kinderen weten niet wat het verschil is tussen erge en minder erge ziekten. Als uw kind zelf eens een griepje heeft, kan het bang worden om dood te gaan. Een goede uitleg is daarom nodig. Bijvoorbeeld: een beetje ziek zijn betekent niet dat je dood gaat. Maar soms is een lichaam zo kapot dat het niet meer gemaakt kan worden. Geef eerlijk antwoord op vragen van uw kind. Als u dingen niet vertelt, gaat uw kind er zelf over fantaseren. Dat is vaak erger dan de harde waarheid. U hoeft niet op alle vragen een antwoord te hebben. Ook volwassenen weten niet alles en vinden het soms lastig om over bepaalde dingen te praten. Uw kind mag dit best merken, u mag best zeggen 'Ik weet het niet, maar ik denk ...'.

De verwerking

Kinderen verwerken een plotselinge dood ongeveer op dezelfde manier als volwassenen. Maar kinderen zijn nog niet volwassen en hebben uw steun daarom hard nodig. Veel kinderen spelen de gebeurtenis na; ze zijn druk bezig met poppen, auto's en verkleedkleren. Dit is een goede manier om het sterfgeval te verwerken.

Zelf iets maken helpt kinderen ook om de dood een plaatsje te geven. Bijvoorbeeld: iets tekenen of iets knippen en in elkaar plakken. U kunt uw kind daarbij helpen door bijvoorbeeld samen een brief te schrijven als afscheid of samen een tekening te maken voor de ouders van degene die overleden is.

Let op uw kind als het kijkt naar bepaalde tv-beelden en foto's in de krant. Hoe reageert uw kind hierop? Sommige beelden kunnen de nare ervaring erger maken. Bijvoorbeeld: een vreselijke foto van een ongeluk met een vliegtuig of tv-opnames van een oorlog. Vlak na een vreselijke gebeurtenis is het niet goed dat een kind veel van deze beelden ziet. Laat uw kind vlak na een vreselijke gebeurtenis niet te lang alleen, maar geef het wel de ruimte om zich zo nu en dan even terug te trekken. Laat uw kind weten dat u in de buurt bent en blijft. Het meegaan naar de begrafenis of crematie kan helpen bij het afscheid nemen. Uw kind moet van te voren wél weten wat het kan verwachten.

Wat zijn normale reacties van kinderen op een sterfgeval?

Kinderen reageren verschillend op een (plotseling) sterfgeval. Het ene kind huilt veel en wil er over praten. Het andere kind gaat woest spelen of wordt heel druk. Weer een ander kind wordt stil en trekt zich terug.

Normale reacties op een sterfgeval zijn:

- stiller zijn dan anders;
- heel druk doen;
- minder interesse voor dingen hebben;
- onrustige slaap, nachtmerries;
- angstig gedrag, niet alleen durven zijn;
- om kleine dingen huilen of boos worden;
- minder goede cijfers op school;
- weer in bed plassen of weer duimzuigen;
- lichamelijke klachten zoals hoofdpijn en buikpijn;
- hongerig zijn;
- zich schuldig voelen over wat er gebeurd is;
- dingen doen of beslissen die het anders nooit zou doen.

Formulieren rondom overlijden

casusformulier

Overleden is op: (datum)

Naam:

Contactpersoon familie:

Adres familie:

Telefoonnr:

Stellen wel/geen prijs op medelevende telefoontjes.

Contactpersoon school:

.....

Hij/zij was leerling van groep:

Broertje/zusje van: Groep:

..... Groep:

Vriendje/vriendinnetje van:

..... Groep:

..... Groep:

..... Groep:

..... Groep:

Het overlijden is het gevolg van:

.....

.....

Waren er anderen bij? Ja/Nee

Zo ja, wie (van school):

.....

.....

.....

Verdere bijzonderheden mogen wel/niet bekend gemaakt worden:

.....

.....

.....

.....

De begrafenis/crematie wordt verzorgd door:

tel.nr

en vindt plaats op

datum te

tijd

Met de familie is afgesproken:

Bloemen ja/nee bijzonderheden:

toespraak ja/nee wie:

advertentie namens school ja/nee

aantal aanwezigen namens school:

leerlingen uit eigen groep ja/nee

(denk hierbij aan het advies om ouders van basisschoolleerlingen mee te laten gaan naar de uitvaart)

Leerlingen uit andere groepen: ja/nee

(denk hierbij aan het advies om ouders van basisschoolleerlingen mee te laten gaan naar de uitvaart)

Verder afspraken met de familie:

Sleutelgroepformulier Schooljaar/

Sleutelfiguren die verantwoordelijk zijn voor coördinatie en regie bij plotseling overlijden van

een lid van de schoolgemeenschap

1. Namens de teamleiding

dhr./mevr.....

adres

tel.nr.

Plaatsvervanger

dhr./mw

adres

tel.nr.

2. Namens de ouders

dhr./mw.....

adres

tel.nr.

Plaatsvervanger

dhr./mw.....

adres

tel.nr.

3. De leerkracht van de groep van de overledene

dhr./mw

adres

tel.nr.

1. Inleiding en toelichting

In ieder gebouw kunnen zich situaties voordoen die het noodzakelijk maken dat de aanwezige personen het gebouw zo snel mogelijk moeten verlaten.

Zo'n situatie kan zich voordoen bij:

- Brand
- Wateroverlast
- Stormschade
- Bommelding
- Gaslekkage
- In opdracht van bevoegd gezag
- In andere voorkomende gevallen

Hiervoor is naast de genomen preventieve- en preparatieve maatregelen een ontruimingsplan nodig. Voorwaarde voor een goede ontruiming is dat de opzet van het plan bij iedere medewerker bekend is. Het huidige ontruimingsplan heeft betrekking op de in gebruik name van de begane grond en de eerste verdieping van MKC de Amstel door Montessorischool de Amstel.

Het ontruimingsplan zal worden aangepast per wijziging van het gebruik door Montessorischool de Amstel van het gebouw aan de Welnastraat 845.

Het ontruimingplan ligt in de teamkamer en bij de receptie van het gebouw.

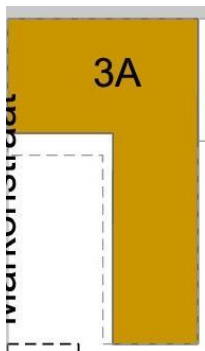
Namens Montessorischool de Amstel

Cordula Rooijendijk

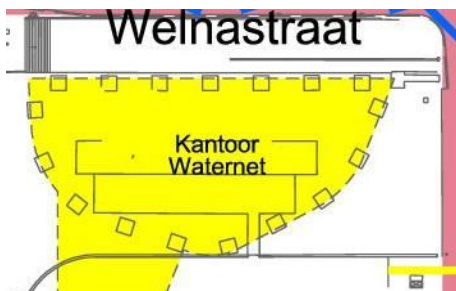
Directeur Montessorischool De Amstel.

2. Tekeningen

Omgevingstekening

Gebouw Montessorischool de Amstel, Welnastraat 845 Amsterdam

Verzamelpaats

3. Gebouw-, installatie en organisatie

Beschrijving gebouw

Gegevens van het gebouw:

Naam: Montessorischool de Amstel

Adres: Welnastraat 845

Postcode en Plaats: 1096 GJ Amsterdam

Telefoonnummer: 020-3706705

Omschrijving gebouw: Het gebouw is een nieuwbouwproject aan de Welnastraat in het Amstelskwartier. Het gebouw bestaat uit drie verdiepingen waarop per verdieping 5 klaslokalen zijn gevestigd, tezamen met enkele spreekkamers, personeelskamer, teamleidingkamer en een gymzaal op de eerste verdieping. Het gebouw wordt in gebruik genomen door drie verschillende organisaties: Montessorischool de Amstel, Stichting Kinderopvang Watergraafsmeer en Dynamo. Dit ontruimingsplan heeft alleen betrekking op de gedeelten die in gebruik worden genomen door Montessorischool de Amstel.

In het schooljaar 2018-2019 zijn alle verdiepingen in gebruik door Montessorischool de Amstel (incl. de gymzaal op de 1^e verdieping, tezamen met andere huurders van buiten – de gymzaal is van de gemeente).

Op de begane grond bevinden zich 5 klaslokalen en 1 als ruimte voor administratief personeel. Op de eerste verdieping bevinden zich vijf klaslokalen waarvan er vier in gebruik zijn als klaslokaal, en een bibliotheek/personeelskamer waar de directeur werkt. Daarnaast is er een ruime verwerkingsruimte – het leerplein - waar alle leerlingen tijdens schooltijd kunnen werken en spelen. Op de tweede verdieping zijn drie van de vijf lokalen in gebruik als klaslokaal, en is de teamkamer gevestigd. Op de eerste en tweede verdieping bevinden zich spreekkamers. **Alle ruimtes worden gebruikt door Montessorischool de Amstel voor basisonderwijs.

Montessorischool de Amstel gebruikt de ingang aan de Markonstraat 1, bij het schoolplein, als ingang, de ingang aan de Welnastraat is gesloten. Dit vanwege de veiligheid: die ingang grenst aan een weg, de ingang aan de Markonstraat grenst aan het schoolplein.

Installaties

Het pand heeft een inbraakinstallatie, brandmeldinstallatie, bewegings- en rookmelders.

Er vindt bij brand geen automatische detectie of doormelding naar de brandweer plaats. Wel vindt er een doormelding plaats naar de meldkamer (Intersafe). De hoofd BHV'ers bellen, voor de zekerheid, ook zelf de instanties en bellen 112. In het gebouw zijn verschillende branddeuren aanwezig die automatisch sluiten.

Organisatiegegevens basisschool

Gedurende de schooltijden van 8.30 tot 14.15 zijn er op dit moment aanwezig ongeveer 300 kinderen; en ongeveer 20 personeelsleden (leerkrachten/interne

begeleiders/medewerkers van voorschool, BSO). Op de basisschool zijn bijna alle leerkrachten geschoold als BHV'er. Het hele team wordt jaarlijks bijgeschoold. De hoofd-BHV'ers zijn tijdens een ontruiming te herkennen aan een felgekleurd hesje.

De BHV'ers communiceren mondeling. Voor elke verdieping is een hoofd-BHV'er benoemd: op de begane grond Henk, Olga en/of Jaqueline, op de eerste verdieping Tessa, Soile of Neeltje en op de tweede verdieping Cordula. In principe geldt de regel: alle aanwezige personeelsleden zonder klassenverantwoordelijkheid, zijn hoofd-BHV'er.

4. Alarmeringsprocedure intern en extern

Interne alarmering

Interne alarmering is bedoeld om alle aanwezigen in het gebouw te waarschuwen inclusief de bedrijfshulpverleners.

In geval van een brand/calamiteit werkt de alarmering als volgt:

1. Indien het alarm al afgaat, neemt het personeel direct stap 2. Indien het alarm nog niet afgaat: degene die de brand/calamiteit signaleert laat het alarmsignaal afgaan door het indrukken van een van de handmelders.
2. De leerkrachten verzamelen de kinderen in de klas en lopen in brandrij naar de verzamelplaats buiten. De klapdeuren worden daarbij door 1 leerling van elke klas opengehouden. Zodra alle leerlingen de deur door zijn, sluit het kind achteraan in de rij aan. Leerkrachten nemen, indien binnen handbereik, hun sleutel mee (de klapdeuren kunnen maar vanaf 1 zijde met een sleutel worden geopend).
3. De hoofd-BHV'ers controleren overige ruimtes en toiletten op aanwezigen en sluiten de deuren na controle en verlaten ook het gebouw.

Externe alarmering

Externe alarmering is bedoeld om hulpdiensten ter plaatse te krijgen.

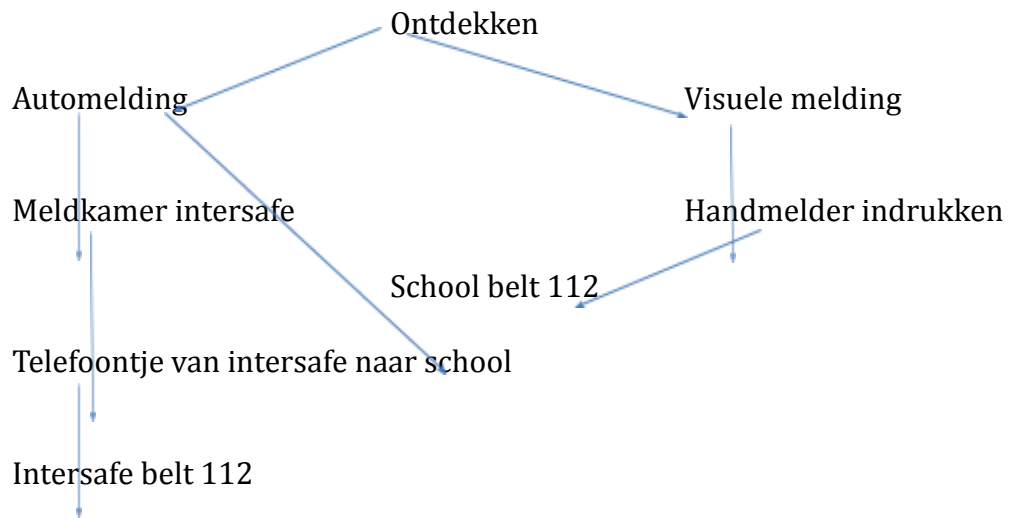
In geval van een calamiteit werkt de alarmering als volgt:

1. De persoon die de calamiteit signaleert alarmeert de aanwezige BHV'er.
2. De BHV'er belt het alarmnummer 112.
3. De BHV'er vraagt de telefoniste om politie, brandweer en/of ambulance.

De BHV'er meldt vervolgens:

1. De eigen naam
2. Naam en adres van het gebouw (locatie)
Montessorischool de Amstel
Welnastraat 845, hoek Markonstraat
1096 GJ Amsterdam.
3. Aard van het incident
4. Mogelijk aantal slachtoffers

5. Stroomschema alarmering

6. Ontruimingsprocedure

Iedereen die een brand- of calamiteit signaleert, drukt de dichtstbijzijnde handmelder in. Bij het afgaan van de sirene wordt altijd het gehele pand ontruimd. Ouders mogen niet terug het gebouw in om hun kind te halen. Leerkrachten nemen de kinderen mee naar buiten.

Anders dan bij bovenstaande kan opdracht tot ontruiming ook worden gegeven door het bevoegd gezag (bijvoorbeeld politie).

De ontruiming wordt begeleid door de hoofd-BHV'ers en overige medewerkers.

Verzamelplaats bij ontruiming:

- Bij gehele ontruiming is de verzamelplaats op de stoep bij het Waternetgebouw, waarbij de groepen apart van elkaar verzamelen om zo het overzicht te kunnen bewaren.
- Op de verzamelplaats wordt appèl gehouden. De leerkrachten controleren het aantal kinderen en melden zich met dat gegeven bij de hoofd-BHV'er. Vermissing wordt direct doorgegeven bij de hoofd-BHV'er.
- Als iedereen op de verzamelplaats aanwezig is gaat men naar het noodopvangadres.
- Het noodopvangadres voor Montessorischool de Amstel is:

Stichting Waternet
Korte Ouderkerkerdijk 7
1096 AC Amsterdam

7. Taken bij een ontruiming of een ontruimingsalarm

Leerkrachten

Bij het ontdekken van een brand:

- Blijf kalm.
- Indien mogelijk, probeer de beginnende brand te blussen.
- Indien niet mogelijk: druk een handmelder in. Bij twijfel: druk een handmelder in.

Wat te doen bij een ontruimingsalarm:

- Blijf kalm.
- Indien mogelijk, sluit ramen en deuren (doe deze echter niet op slot).
- Verzamel iedereen in het eigen lokaal en begeleid ze in de brandrij naar de afgesproken verzamelplaats.
- Verlaat het gebouw volgens de ontruimingsinstructies.
- Begeleid de aanwezige bezoekers tijdens de ontruiming.
- Volg aanwijzingen van de hoofd-BHV en hulpverlening op.

Wat te doen bij een overheidsalarm:

- Blijf kalm.
- Ga naar binnen.
- Sluit ramen en deuren.
- Zet de automatische ventilatie uit.
- Luister naar de rampenzender: Radio Noord Holland, FM 88.9 MHz.
- De BHV'er draagt zorg dat niemand het gebouw verlaat.

Meldpunt alarmeringen

Degene die de telefoon aanneemt:

- Meldt, bij een mondelinge brandmelding of andere calamiteit deze melding door aan de hoofd-BHV'er en drukt het handalarm in.
- Verbreekt de binnenkomende telefoongesprekken.
- Houdt de telefoonlijnen vrij voor communicatie met hulpdiensten. Het telefoonnummer van de locatie is 020-3706705.

BHV'er

Het hoofd BHV:

- Gaat naar de bron van de melding van de calamiteit en stelt zich op de hoogte van de aard en plaats van de melding.
- Geeft nadere informatie betreffende het incident door aan de hulpdiensten of laat dit doen.
- Coördineert de ontruiming

- Draagt er zorg voor dat niemand het pand weer betreedt zonder toestemming.
- Houdt contact met overig personeel en coördineert de nacontrole
- Zorgt voor opvang en begeleiding van de hulpdiensten.
- Hanteert de checklist en geeft de verstrekte informatie door aan de hulpdiensten.

Controlelijst BHV:

- Zijn brandweer en/of andere hulpdiensten al gewaarschuwd?
- Zijn het logboek veiligheid, telefoon en sleutels mee naar buiten?
- Loopt de ontruiming goed of is er ergens extra hulp nodig?
- Zijn de extra personeelsleden naast de leerkrachten ingezet?
- Worden de hulpdiensten opgevangen?
- Krijgen de hulpdiensten informatie, sleutels en plattegronden?
- Is de begeleiding hulpdiensten geregeld?
- Zijn eventuele bezoekers of medegebruikers gewaarschuwd?
- Is er vervoer geregeld richting het noodopvangadres indien nodig?

teamleiding

De teamleiding:

- Heeft de eindverantwoordelijkheid voor de totale ontruiming.
- Draagt de verantwoordelijkheid voor optreden van de eigen organisatie
- Handelt volgens het calamiteitenprotocol.

Algemeen:

De teamleiding draagt zorg voor de naleving van de instructies en voorschriften met betrekking tot de veiligheid, voorgeschreven door onder meer de brandweer (gebruiksvergunning) en de Arbo-wet.

De teamleiding is verantwoordelijk voor de geoefendheid van het gehele personeel bij:

- Brand
- Hulpverlening
- Ontruiming
- Etc.

De teamleiding is verantwoordelijk voor regelmatige controle van:

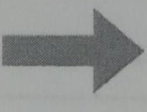
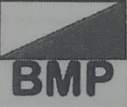
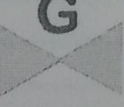
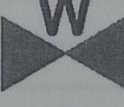
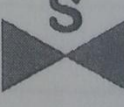
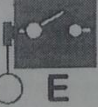
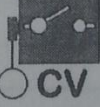
- Blusmiddelen.
- Megafoon.
- Veiligheidsinstallaties.
- Bereikbaarheid van het gebouw (ook bij sneeuw en ijzel).

8. Ontruimingsplattegronden

Bijlage: ontruimingsplattegronden Montessorischool de Amstel

9. Verklaring symbolen

Verklaring symbolen indien van toepassing

		
Handbrandblusser	Brandslanghaspel	Blusdeken
		
Nooduitgang	Uitgang	Verzamelplaats
		
EHBO	Vluchtroute	Brandweer ingang
		
Brandmeldpaneel	Handmelder brand/ Ontruiming	Elektra
		
Ontvlambare stof	Bijtende stof	Giftige stof
		
Gasafsluiter	Waterafsluiter	Sprinkler afsluiter
		
Schakelaar elektra	Schakelaar CV ketel	

10. Logboek ontruimingsplan

Mutaties ontruimingsplan

Datum	Reden	Omschrijving

Ontruimingsoefeningen

Datum	Reden	Omschrijving

Evaluatie:

Evaluatieverslag

Zie bijlage in logboek.

Protocol bij ongelukken op school

Veiligheid

Als een kind een ongeluk heeft gekregen op school is het zaak direct de juiste hulp te verlenen of iemand erbij te roepen die je hierbij kan helpen. Hieronder volgt het protocol ongevallen op school.

Protocol ongelukken op school

Indien een kind ongelukkig valt en zicht ernstig bezeerd of een ernstige wond heeft, is het volgende protocol van toepassing:

- Vraag een BHV'er om naar de verwonding te kijken
- Vraag bij twijfel een tweede BHV'er erbij
- Bij zeer ernstig letsel bel je 112
- Vraag een collega zonder groep de ouders te bellen. Zij stellen ouders op de hoogte van het gebeurde en vragen of ze naar school willen komen om mee te gaan naar de dokter/eerste hulp/ambulance
- Bij twijfel altijd naar de huisarts (in het Amsteldorp, huisarts Voncken, 020-665 7563) om de hoek bij school of eerste hulp
- • Als ouders niet bereikt kunnen worden gaat er iemand van school mee naar de dokter of de eerste hulp of de ambulance
- Als er geen autovervoer is: met de taxi, bonnetje bij de schoolleiding declareren
- Zodra ouders er zijn kun je het kind overdragen aan de ouders en verder met je werk
- Meld het gebeurde aan de schoolleiding (persoonlijk, mail of bellen)
- Bel even met de ouders aan het einde van de middag hoe het met de patiënt is als het kind niet terug is gekomen naar school
- Vul binnen een week het formulier ongevallenregistratie in in Parnassys. Laat teamleiding weten dat je dit formulier hebt ingevuld en toegevoegd hebt in Parnassys.

Ongelukken van collega's

Bovenstaande geldt ook wanneer een collega ernstig verwond raakt. De partner of familie wordt ingelicht wanneer er een ernstig ongeluk plaatsvindt.

Formulier ongevallenregistratie

Formulier ingevuld door:

Naam slachtoffer:

Groep:

Datum ongeval:

Naam BHV'er die hulp heeft verleend:

Is het kind naar de dokter/eerste hulp geweest? Ja/nee

Wat is de diagnose?

Waren er andere kinderen bij betrokken? Ja /nee Zo ja, wie?

Zijn de ouders gebeld? Ja/nee

Omschrijving gebeurtenis

Gedane acties

Preventie Hoe kan dit in de toekomst voorkomen worden?

Bijlage 9b

Formulier incidentenregistratie

Datum:

Plaats:

Ingevuld door:

Gebeurtenis

--

Acties

--

Evaluatie en leerpunten

--

Bijlage 10 Protocol afwezigheid leerlingen

In de schoolgids staat de volgende tekst vermeld:

“Als uw kind vanwege ziekte of een bezoek aan de dokter niet naar school komt, wilt u dit dan vóór 9.00 uur 's morgens aan ons melden? Bij afwezigheid zonder bericht nemen wij contact met u op. Het gebeurt wel eens dat een kind ziek wordt onder schooltijd. Wij nemen dan altijd contact met u op zodat u uw kind kunt ophalen. Het is daarom van belang dat wij u telefonisch kunnen bereiken, thuis of op het werk. Meldt u wijzigingen van telefoonnummers even bij de leerkracht en bij de administratie van de school (info@mkcdeamstel.nl)? Via het ouderportaal ParnasSys kunt u ook wijzigingen in uw NAW-gegevens aanbrengen.. “

Elke ochtend controleert een collega in alle klassen of de afwezige kinderen zijn afgemeld door hun ouders. Dit gebeurt vóór 9.30 uur.

De ouders van deze kinderen worden gebeld, en gevraagd waarom hun kind afwezig is. Als we ouders niet te pakken kunnen krijgen, proberen we het op een later moment nogmaals.

Zijn ouders dan nog niet bereikbaar, dan gaan we op huisbezoek om te kijken of het kind of familieleden thuis zijn. Is dit niet het geval, dan schakelen we de nodige instanties in: Leerplicht, of, indien we iets ernstigs vermoeden: de politie.

Bijlage 11 Als uw kind een schokkende gebeurtenis heeft meegemaakt

(<http://www.deharkema.frl/images/2014-05/als-uw-kind-een-schokkende-gebeurtenis-heeft-meegemaakt-v2.pdf>)

Welke stressreacties kunnen optreden?

Herbeleven:

- steeds weer aan de gebeurtenis denken
- naspelen wat er is gebeurd
- nachtmerries hebben Vermijden:
- er niet over willen praten
- plaatsen, dingen of mensen die doen denken aan de gebeurtenis vermijden
- zich terugtrekken/afzonderen Prikkelbaar zijn
- moeite hebben met concentreren
- moeilijk inslapen/doorslapen
- snel boos zijn
- snel schrikken (bijvoorbeeld van harde geluiden) Overige reacties
- zich schuldig voelen
- last hebben van buikpijn/hoofdpijn
- zich jonger gedragen (bijvoorbeeld weer in bed plassen of duimzuigen)

Stressreacties in de eerste weken na een schokkende gebeurtenis zijn normaal. Als na 4 weken geen afname in stressreacties te merken is, is het verstandig om bij een professionele instantie om advies te vragen.

Wat kunt u doen voor uw kind?

Houd gebruikelijke regels en een normaal dagritme vast

Het is goed om snel weer een normale dagroutine op te pakken. Bied regelmaat en blijf gebruikelijke opvoedingsregels hanteren. Dit geeft houvast en een gevoel van veiligheid. 'Gewoon' naar school gaan na een schokkende gebeurtenis wordt door veel kinderen als zeer prettig ervaren. Het geeft afleiding en zorgt ervoor dat zij niet in een uitzonderingspositie terecht komen.

Geef ruimte om te verwerken

Zorg dat er voor het kind ruimte is om de gebeurtenis een plek te geven. Bied uw kind de mogelijkheid om met u te praten als het daar behoefte aan heeft. Sommige kinderen willen liever niet praten, maar vinden het fijn om op een andere manier met de gebeurtenis bezig te zijn, bijvoorbeeld in de vorm van spel.

Wees bewust van de invloed die de gebeurtenis op u als ouder kan hebben. Zorg voor uzelf door goed te eten, te bewegen en voldoende te ontspannen. Zoek steun bij vrienden en/of familie. Ook broertjes en zusjes kunnen zich erg zorgen maken en

last hebben van stressreacties. Eventuele gedrags- en concentratieproblemen kunnen gerelateerd zijn aan de schokkende gebeurtenis en gaan meestal vanzelf weer over, als de normale routine in het gezin hersteld is.

Ga het trauma niet uit de weg

Zorg dat uw kind activiteiten die doen herinneren aan de gebeurtenis niet te veel uit de weg gaat. Als ouder kunt u zelf zo geschrokken zijn van de gebeurtenis dat u uw kind extra wil beschermen. Bijvoorbeeld als u na een ongeluk uw kind met de auto naar school blijft brengen, terwijl het eigenlijk wel weer kan fietsen. Help uw kind om die activiteiten wel weer te ondernemen, ook al zijn ze eng of spannend. Bouw dit mogelijk in kleine stapjes op. Geef uitleg over reacties op een schokkende gebeurtenis. Vertel dat het heel normaal is als je jezelf een tijdje niet lekker voelt wanneer je iets ergs hebt meegemaakt. Geef aan dat ieder kind zich weer anders voelt en leg uit dat boos of bang zijn oké is. Soms stellen kinderen moeilijk te beantwoorden vragen, bijvoorbeeld over geweld of medische zaken. Wees eerlijk als u iets niet weet en spreek zo nodig af dat u iets voor uw kind uitzoekt.

Maak ruimte voor positieve ervaringen

Help uw kind om ook weer positieve dingen mee te maken. Kinderen maken zich soms zorgen dat ze geen plezier mogen hebben nu er zo iets ernstigs aan de hand is (geweest): laat merken dat lachen en spelen mag. Doe af en toe een leuke activiteit met het gezin waarbij uw kind zich prettig voelt.

Overleg met de leerkracht

Bespreek eens in de paar weken met de leerkracht hoe het op school en thuis gaat en welke zorgen er mogelijk zijn. Kinderen houden vaak rekening met hun ouders. Ze doen bijvoorbeeld hun best om u als ouder niet tot last te zijn of verdriet te doen. Het kan daardoor gebeuren dat een kind zich op school anders gedraagt dan thuis.

Zoek zo nodig professionele hulpverlening op

Wanneer is er meer hulp nodig dan de ondersteuning die u en de directe omgeving zelf kunnen bieden?

- als uw kind na vier weken nog geen afname in stressreacties laat zien (er mogen nog wel stressreacties aanwezig zijn, maar er moet een duidelijke afname waarneembaar zijn)
- als uw kind zo veel last heeft van stressklachten dat het niet te doen is om vier weken af te wachten; als 'het niet meer gaat' voor het kind zelf, voor het gezin of in de klas.
- als er risicofactoren zijn en u verwacht dat uw kind er niet op eigen kracht bovenop komt. Er is nog relatief weinig onderzoek naar gedaan, maar de volgende factoren lijken een kind extra kwetsbaar te maken:
 - ♣ een kind is al eerder blootgesteld aan trauma
 - ♣ een kind had al andere problemen (bijvoorbeeld adhd of leerproblemen)
 - ♣ er zijn gezinsproblemen op relationeel, financieel of sociaal gebied

Voor gespecialiseerde traumahulpverlening zijn verschillende regionale en landelijke mogelijkheden.

Twijfelt u of de klachten zo ernstig zijn dat u professionele hulp moet zoeken? Of hebt u vragen of behoefte aan advies? Vraag aan de leerkracht of intern begeleider welke mogelijkheden er zijn of neem contact op met CJG Achtkarspelen, coördinator Anja Boersma, tel. (06) 51 39 45 30. Bron informatie: Landelijk Psychotraumacentrum voor Kinderen en Jongeren